

MAGYARORSZÁG A VILÁGGAZDASÁGBAN

A nemzetgazdaság fejlődése elképzelhetetlen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, a világméretűvé váló nemzetközi munkamegosztásban való részvétel nélkül, mert a világ országai, nemzetgazdaságai egy rendszert alkotva, sok szállal kötődnek egymáshoz. A világgazdaság egyes országainak fejlődése függ e kapcsolatrendszerrel, a rendszer egészének és egyes elemeinek kapcsolatától, struktúrájától és hatékonyságától.

Magyarországnak a világgazdaságban, világkereskedelemben elfoglalt helyének bemutatása azért is fontos feladat, mert el kell helyeznünk magunkat a világban: ismerni kell adottságainkat, helyzetünket, lehetőségeinket és arra kell törekedni, hogy a lakosság várakozásai ennek megfelelően alakuljanak. Egy ország helyzetének, külgazdasági teljesítményének értékelését nagyon sok minden befolyásolja, egy külgazdaságra érzékeny ország (mint Magyarország) számára nagyon fontosak a külső feltételek, vagyis a világgazdaság (illetve legfőbb partnereinek) helyzete. Ennek legfontosabb elemei:

- A világgazdaságban erősödik a globalizáció és a regionalizáció. A globalizálódás következménye a földrajzi határok relatívvá válása. A globalizálódó világgazdaság hatást gyakorol a nemzeti gazdaságpolitikákra, s egy olyan nyitott gazdaságú országnak, mint Magyarország, alkalmazkodnia kell a nemzetközi elvárásokhoz és gyakorlathoz.
- Az ezredfordulót követő időszakot enyhe világgazdasági recesszió jellemzi, amely struktúraváltozással és szűkülő működőtőke-mozgással jár.
- A világgazdasági folyamatok egyre inkább politikafüggővé váltak.

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia intézeti tanszék, tanszékvezető főiskolai tanár, CSc.

- A kelet-európai változások lényegesen módosították Európa és a világ gazdasági mozgásterét.
- Az EU-integráció bővülési és mélyülési folyamata módosítja az európai gazdasági kapcsolatokat.

Helyzetünk megértéséhez a következő kérdéseket kell megvizsgálni:

- Mennyire vagyunk ráutalva a világgazdaságra?
- Mennyire kell alkalmazkodnunk világgazdasághoz?
- Hogyan változott, hogyan reagált a magyar külgazdaság a világgazdasági változásokra?
- Milyen stratégiával, eszközrendszerrel tudjuk a világgazdasági hatásokat saját javunkra felhasználni? Mit tett a gazdaságdiplomácia a sikerek érdekében?

AZ ELSŐ KÉRDÉS:

MENNYIRE VAGYUNK RÁUTALVA A VILÁGGAZDASÁGRA?

Magyarország megértéséhez abból kell kiindulnunk, hogy Magyarország kis, nyitott gazdaságú ország, amelyet – ADY kifejezésével élve – kompországnak is szoktak nevezni.

A „nyitott gazdaság” kifejezés azt jelenti, hogy a GDP több mint fele a külkereskedelemben realizálódik. A gazdasági nyitottság azt fejezi ki, hogy egy ország gazdasága milyen mértékben kapcsolódott be a nemzetközi munkamegosztásba. A gazdasági (vagy szerkezeti) nyitottságnak számos mércéje ismert: az export, illetve az import viszonya a bruttó nemzeti termékhez (GDP-hez), az egy főre jutó külkereskedelem nagysága stb. Alapvetően tehát a *gazdasági nyitottság mérhető kategória*. Ha a nyitottsági mutató 15% alatti, az ország zárt gazdaságú, ha 50% fölötti, akkor nyitott gazdaságú. Módosíthatja ezt a mutatót az ország adósságállományának nagysága, változásának iránya, a nemzetközi működőtőke-mozgások, árfolyamváltozások stb. Gazdaságpolitikai (kereskedelempolitikai, minőségi) nyitottságnak nevezzük, hogy egy ország gazdaságpolitikája hogyan reagál a világgazdasági változásokra, vagyis, hogy az ország milyen mértékben liberalizálta külkereskedelmét, a tőkemozgásokat, a deviza- és hitelforgalmat, milyen mértékben avatkozik be az állam a külgazdasági kapcsolatok alakításába. A *gazdaságpolitikai nyitottság nem mérhető kategória*.

A kisország-lét a közgazdasági terminológiában nem definiált. Figyelembe kell azonban venni:

- az ország méretét (területét): nagy területen nagyobb a természeti kincsek előfordulásának esélye;
- a lakosság (népesség) számát: a lakosság, részben mint munkaerő járul hozzá a termeléshez, részben mint fogyasztó fogyasztja azt;
- az ország gazdasági fejlettségét, ami befolyásolja a gazdasági teljesítőképeséget;
- a világgazdaságban, világkereskedelemben való részesedést.

Mindezeket kifejezi az ország belső piacának és termelési potenciáljának nagysága. Hazánk mind az import-, mind az exportmutatók alapján nyitott gazdaságú ország. 1988-tól kezdve a gazdaságpolitikai nyitottságot tekintve is látványos fejlődés kezdődött. 1996-ban a forint (HUF) teljesítette az IMF folyó műveletekre vonatkozó konvertibilitási feltételeit, majd 2001-től a teljes konvertibilitását is, s ennek ered-

ményeként a világgazdasági változások gyorsan, kevés szűrőn keresztül hatnak a magyar gazdaság szereplőire.

A kisország-lét viszonylag szűk belső piacot, a természeti erőforrások szűkösségét jelenti. Ez Magyarországot exportnövelésre ösztönzi – részben gazdasági kényszerűségből (a hiányhelyzet miatt), nagyrészt azonban gazdasági ésszerűségből. A komparatív előnyök kihasználása pótlólagos erőforrás bevonását teszi lehetővé, a nemzetközi kereskedelemről származó előnyök kihasználása révén.

Magyarország tehát mind az exportra, mind az importra ráutalt. A kisország-lét sajátos gondolkodásmódot, a lehetséges előnyök maximális kihasználását igényli, azonban látni kell, hogy a kis országok sokkal érzékenyebbek a világgazdasági változásokra (különösen, ha ez a húzószektorokat érinti), így sokkal sebezhetőbbek is. Ezért a kis, nyitott gazdaságú országnak mindig is a realitások, és racionalitások szűk ösvényén haladva kell meghatározni a gazdaság- és külgazdaság-politikáját.

Magyarország „kompország” – ez azt jelenti, hogy az ország történelme folyamán mindig két kultúra határán volt, és mint periférián lévő ország, mindig valamely nagy(obb) hatalomhoz kötötte sorsát, azonban csak ritkán dönthette el maga, hogy melyik nagyhatalmat választja.

Néhány jelzés arról, mit jelentett a kompország-státusz Magyarország számára az elmúlt pár száz évben (ezek nagy része igaz Kelet-Európa többi országára is):

- Nyugat-Európa centrumához (Anglia, Németalföld) viszonyítva 2-300 éves késéssel indult az ipari fejlődés Kelet-közép Európában.
- A magyarországi (és kelet-európai) ipari fejlődés kb. 120-130 éve alatt átlagosan 40 évente alapvető tulajdonos- és piacváltás ment végbe (az I., majd a II. világháború után, illetve 1989-90-ben), így a tulajdonosi struktúrák és az ehhez szorosan kapcsolódó érdek- és vezetési struktúrák nem tudtak megszilárdulni. E történelmi szempontból viszonylag rövid fejlődés alatt többször megtört a fejlődés folyamatosága.
- A kelet-közép-európai határok mind a 20. században alakultak ki (az 1919-20-as Párizs környéki békék, majd a kilencvenes években a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása és Csehszlovákia szétválása után), vagyis területi stabilitás sem volt. A mesterségesen kialakított határok mára etnikai problémák forrásává váltak.
- A késői fejlődés során nem volt mód és idő az ipari munkakultúra kialakítására (kialakulására). Ma Kelet-Európában az ipari munkásság körülbelül 70-80%-a első- vagy másodgenerációs munkás. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt 4 évtized szocialista tulajdonviszonyai során „a mindenkié, tehát senkié” elv érvényesült. Egybeesett a tulajdonos és a munkavállaló („a mindenki”), de hiányzott az érdekelttség, mert nem volt reális tulajdonos, a munkások „bérmunkásként” viselkedtek, nem voltak igazi érdekviszonyok a gazdaságban.
- Alacsony szintű a vezetési kultúra is (bár az elmúlt 20 évben Magyarországon ezen a téren öröndetes változások történtek). A menedzsment, mint tudomány csak az elmúlt évtizedben jelent meg.

A lényeg: Kelet-Európában igazából 1990-ig nem volt piacgazdaság (voltak persze rövid szakaszok: 1890-1913, 1927-1930, 1945-1947, amikor valami hasonló volt Magyarországon). Az 1980-as évektől kezdett kialakulni a piacgazdaság intézményrendszere, amely az ezredforduló időszakára lényegében befejeződött (a piacgazdaság jogi és tárgyi feltételei megteremtődtek, de maga a piacgazdaság a saját öntörvényű mechanizmusaival még kialakulóban volt). A piacgazdasági átalakulás kény-

szerítő szükségszerűség volt. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ez nagy lehetőség Kelet-Közép-Európa országai számára a fejlett Európához való felzárkózásra (egyelőre nem beszélünk utolérésről, csak arról, hogy a meglévő szakadék ne nyíljon tovább!), mert kedvező a nemzetközi légkör a változásokhoz, a fejlett ipari országok nemcsak szóban, hanem – talán – tettekben is segítik a változásokat.

Az ezredfordulóra Magyarország a gazdasági fejlődés keresztútjához ért. Most a cél és a feladat az, hogy megtaláljuk azokat a pontokat, ahol hatékonyan kapcsolódhat be a nemzetközi munkamegosztásba, megtaláljuk azokat a területeket, melyek komparatív előnyök forrásaivá válhatnak. Ezek feltárásához meg kell ismerni Magyarország adottságait (lehetőségeit) és mai gazdasági problémáit, amelyek befolyásolják (meghatározzák) a gazdasági útválasztást.

A magyar gazdaság adottságai, Magyarország termelési tényezőikkel való ellátottsága

Nyersanyagokban és energiahordozókban gyengén-közepesen ellátott az ország. Az energiahordozó-kitermelés a hazai fogyasztás egyharmadát fedezi. Korábban az olcsó szovjet (orosz) kőolaj megoldotta ezt a problémát, de ma világgpiaci áron kell megvásárolni az (egyébként a világszínvonalhoz képest túlzóan) energiaigényes termeléshez az energiát. Fémes ásványok közül egyedül bauxit áll elégséges mennyiségben rendelkezésre; rézkincsünk számottevő még, azonban kitermelni – a várható magas beruházási költségek miatt – nem gazdaságos. Behozatalra szorulunk más ércéből, de szegényes a nem fémes ásványokból való ellátottságunk is.

Az ország területének több mint kétharmada az átlagosnál jobb minőségű szántótalaj. Jók az ország éghajlati adottságai is, ezért a „termőföld” jó kihasználása komparatív előny forrása lehet.

Idegenforgalmi adottságaink a gyógyturizmus kivételével közepesek. Budapest, mint idegenforgalmi termék, egész évben, míg a Balaton a nyári szezonban nyújt jó lehetőségeket.

A munkaerővel való ellátottság átlagosnak mondható. Van szabadon rendelkezésre álló munkaerő, azonban a mobilitási szint (a mennyiségi lakáshiány és a lakás-mobilitás hiánya miatt) nagyon alacsony. Rendkívül gyorsan növekszik a diplomások száma, azonban képzettségük struktúrája (az újabb diplomások szakmák közötti megoszlása) strukturálisan nem igazán felel meg a termelési várakozásoknak. A munkások képzettségi szintje megfelel az európai átlagnak, bérszínvonaluk azonban jóval a nyugat-európai alatt van. (Ez is lehet komparatív előny forrása.)

Tőkeszegény az ország. Történelmi fejlődése során mindig tőkehiánnyal küzdött. Az eredeti tőkefelhalmozás kimaradt a magyar gazdaságban. A magyar nemzeti tőkésosztály most van kialakulóban, de az ezredfordulón a magyar gazdaságban is kevés a hazai tőke (bár növekvő mennyiségű). A szocializmus 40 évében az ideológia harcot indított a nyugati tőke ellen (először államosították, majd évtizedekig távol tartották a tőkét az országtól). Az elmúlt másfél évtized liberalizálási törekvései során fontos céllá vált a külföldi működő tőke beinvitálása a tőkehiány csökkentése végett. A tőkehiány következtében viszonylagos technikai elmaradottság (a műszaki színvonal 5-10 évvel marad el a fejlett nyugat-európai országoktól) és bár növekvő, de még mindig alacsony termelékenységi szint jellemzi az országot. A relatív technikai elmaradottság azonban képzett munkaerővel és jó menedzsmenttel párosulva gyorsító hatást fejthet ki a gazdaságra, így ez is lehet későbbi előny forrása.

A MÁSODIK KÉRDÉS:**MENNYIRE KELL ALKALMAZKODNUNK VILÁGGAZDASÁGHOZ?**

Országunk adottságai miatt nem függetleníthetjük magunkat a világgazdaságtól. Ez azt jelenti, hogy a világgazdaság, a világpiac szinte minden rezdülését érzékeli a gazdaság. Különösen függünk az energiahordozók piacának változásaitól. (A függést erősíti, hogy energiahordozó-behozatalunk egycsatornás.) Ezért a gazdaság szereplői ki vannak téve a világgazdaság változásainak. (Bármilyen kísérlet, amely ezzel ellentétes irányban próbálkozik, objektíve kudarcra van ítélve.) Rövid távon kis mértékben be lehet avatkozni, időszakosan (áldozatok árán!) meg lehet ugyan védeni a gazdasági szereplőket, de közép-hosszú távon engedni kell a világgazdasági hatásokat érvényesülni. Függünk exporttermékeink felvevő piacaitól: ha legfőbb piacainkon dekonjunktúra van, azt mi is megérezzük. Függünk a külföldi tőkétől, egyrészt mint finanszírozási lehetőségtől, másrészt mint működő tőkétől. Megfigyelhető, hogy a Magyarországon kiépített külföldi tulajdonú termelő egységek egy része ún. pufferkapacitás, vagyis olyan kapacitás, amelyet működtetnek világgazdasági konjunktúra esetén, de itt csökkentik először a termelést dekonjunktúra esetén. Függünk a fejlett technika, technológia importjától.

Tehát a világgazdasági és európai alkalmazkodásra kényszerülő kis ország nemzeti stratégiájában nem hagyhatja figyelmen kívül a világgazdasági értékrend változásait. A nemzetközi kapcsolatokban hosszabb távon azok az országok tudják kereskedelmi cserearányukat, piaci pozícióikat javítani, amelyek az emberi kreativitásra épülő struktúrákat (technológiákat, termékeket, szolgáltatásokat) képesek kifejleszteni, s azokkal sikeresen megjelenni a világpiacon. A magyar gazdaságpolitikának tehát reagálnia kell a külgazdasági feltételrendszer megváltozására, de nem szabad túlreagálnia azt. Továbbra is ösztönözni kell a külföldi működőtőke-beáramlást: ez a munkahelyteremtés, a technológiai színvonal-emelés, a versenyképesség-javítás mellett elősegítheti termelőink beszállítói lehetőségeinek javulását is.

Valódi piacgazdaságban azonban a belső és külső piac nem választható szét; jó, stabil hazai versenypiac nélkül az export sem lehet hosszú távon húzó hatású. A belső piac fejlesztésének elmaradása törvényszerűen recessziót okoz, ami az export növekedését is akadályozza. Az exportsegítő eszközrendszer időlegesen fékezheti a kedvezőtlen folyamatokat (rövid ideig fel is gyorsíthatja a változásokat), de ha a belgazdaságban gyengék a vállalkozások, akkor ezek a külpiacon sem lehetnek sikeresek. Ha nem alakul ki a vállalkozásokat és a versenyt ösztönző megfelelő társadalmi és gazdasági környezet, a támogatás és az átmeneti védelem eszközrendszer, szelektív, exportorientáló műszaki fejlesztés és beruházáspolitikai, akkor Magyarország modernizációja elmarad, és az egységesülő Európának modernizáció nélkül csak anyagszállítója és bérmunkása lehetünk. Az exportorientált fejlődés paradoxona, hogy középtávon csak a belső piac erősítése révén lehet az exportteljesítményt fokozni, s a külgazdasági egyensúlyi pozíció javítása döntően makrotényezőkön múlik, nem az export-import szabályozás kis változtatásain. (Úgy is mondhatjuk, hogy az egyensúlyi problémák megoldása csakis a strukturális, szerkezeti átalakulás eredménye lehet.)

A külgazdasági stratégia megváltozását, a világgazdasági nyitás politikájának megjelenését elsősorban külső gazdasági tényezők váltották ki. A 70-es és 80-as évek viharos világgazdasági változásai kielezték az ország gazdasági feszültségeit,

strukturális ellentmondásait. A szocialista országokba irányuló kivitel erősen visszaesett, szűkült a belső kereslet is (a reálbércsökkenés és a beruházások visszaesése miatt, amely a restriktív makroszabályozás következménye volt), ezért a hazai termelőnek gazdasági kényszert jelentett a piacváltás, a Nyugat felé irányuló export növelése: vagyis a korábbi fő piacunkra, a KGST-be irányuló kereskedelem összeomlása kényszerítette a vállalatokat piacpolitikájuk megváltoztatására. A KGST térvesztése (megszűnése), illetve más oldalról a nyugati orientáció előretörése nagyon gyors volt, annak ellenére, hogy exportstruktúránk nem felelt meg a változó igényeknek, cserearány-veszteségeket szenvedett el az ország, így leértékelődött termelésünk a világpiacon.

A világgazdasági nyitás a külgazdasági koncepció és stratégia megváltozását jelentette, melynek során a nemzeti gazdaságpolitika gyorsította a nemzetközi munkamegosztásba történő beépülési folyamatot, a belső gazdaságban megteremtette azokat a feltételeket, melyek a gazdálkodókat ösztönzik a hazai és külső kapcsolatok fejlesztésére, tehát belső piaci jellegű reformot is jelentett.

A világgazdasági nyitás kettőssége – a versenyképes piacgazdaság kialakítása és a külgazdasági reorientáció – áthatotta az egész magyar gazdaságpolitikát. A magyar külgazdaság-politika alapvető rendezőelve a világfejlődés fő áramlataihoz való integrálódásunk, felzárkózásunk a fejlett Európához, ami azt jelenti, hogy kapcsolódnunk kell a fejlett (ipari) világhoz és annak részévé kell válnunk.

A fejlett piacgazdaságokat a nagyméretű specializáció és kooperáció jellemzi, amely gazdasági fejlődésük gyorsítója, motorja. Egy kis, nyitott gazdaságú ország számára – amilyen Magyarország is – pedig döntő fontosságú a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel (kényszerűségi és ésszerűségi-hatékonysági okokból egyaránt). A kisország-lét a nagy országokétól lényegesen eltérő mozgásteret, gazdaságpolitikai prioritásokat- racionalitásokat, célkitűzéseket, fejlődési sajátosságokat jelent: egy kis ország nem fejlesztheti a gazdaság minden szektorát, mert ezzel elapózza fejlesztési forrásait, s így konzerválja elmaradását. Egy kis országnak ezért tudományosan megalapozott gazdaságpolitikára van szüksége, mert csak átgondolt, tudatos, összehangolt (harmonizált) külgazdaság- és struktúrapolitikával érhet el eredményt a nemzetközi piacokon. Az ország külgazdasági stratégiája csak akkor lehet sikeres, ha megfelel a nemzetközi gazdasági, technikai fejlődés fő irányainak, alkalmazkodni képes a világgazdasági környezet változásaihoz, és ha a gazdaság fejlettségi szintje, irányítási rendszere (cél- és eszközrendszer, intézményi rendszer) közvetíteni képes ezeket az igényeket. A világgazdasági nyitás tehát azt jelenti, hogy a már meglévő gazdasági nyitottsághoz társul a gazdaságpolitikai nyitottság is.

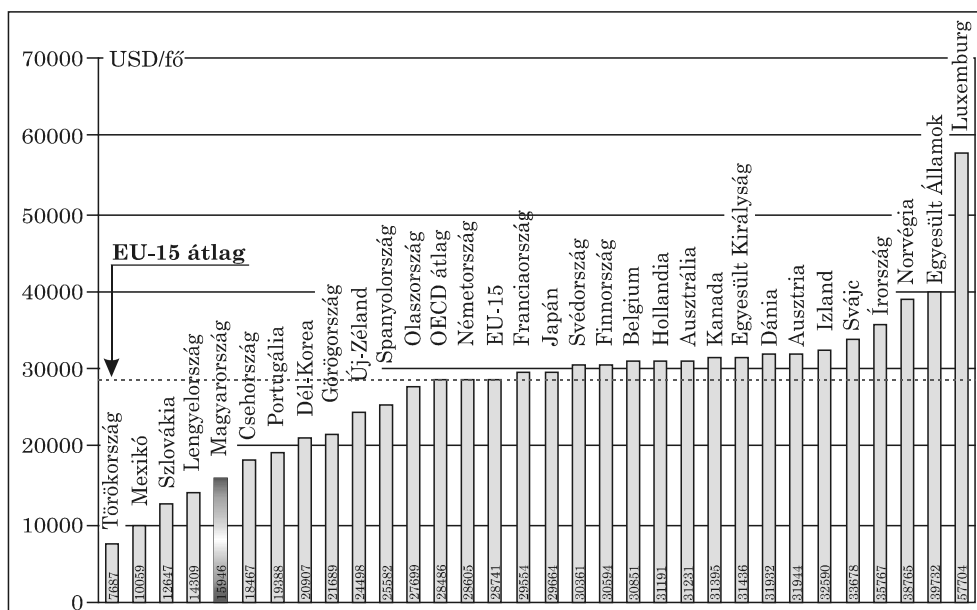
A világgazdasági nyitás azonban nem egyszerűen azt jelenti, hogy a fejlett piacgazdaságú országokkal (azok cégeivel) erősítjük kapcsolatainkat (tehát nem egyszerűen külgazdasági reorientációról van szó). A világgazdasági nyitás lényege, hogy a magyar gazdaság képes legyen befogadni a világpiaci verseny mechanizmusait, szabályozóit, ösztönzőit, törvényeit, követelményeit (ezt azonban csak működő piacgazdaságként teheti meg), és így válhat a világgazdaság integráns részévé. A nyitáshoz tartozik a gazdaság liberalizálása, hogy az ország ne csak az áruk és szolgáltatások, hanem a műszaki és gazdasági ismeretek, az információk, a tőke és a munkaerő áramlására (áramoltatására) és befogadására is képessé váljon.

A világgazdasági nyitás alkalmazkodást is jelent. A világgazdasági alkalmazkodásnak különböző társadalmi, politikai, gazdasági, strukturális hatásai, összetevői vannak.

A HARMADIK KÉRDÉS:**HOGYAN VÁLTOZOTT, HOGYAN REAGÁLT A MAGYAR KÜLGAZDASÁG A VILÁGGAZDASÁGI VÁLTOZÁSOKRA?**

A magyar gazdaság makroszerkezete nem mutat lényeges eltérést a fejlett országokhoz viszonyítva. A szolgáltatások súlya 65-68% közötti, és örömteli az üzleti szolgáltatások növekvő súlya. Az ipar aránya kb. 28-30%, ezen belül a feldolgozóipar kiemelkedő súlyú, és a gép- és az elektrotechnikai ipar bír magas részesedéssel, amely a technológia és tudásigényesség felé való elmozdulást mutatja. A mezőgazdaság súlya folyamatosan csökken, 2006-ra már 5% alá süllyedt az aránya. Ez a szerkezet azonban nem feltétlenül jelenti az ország strukturális versenyképességét. A magyar gazdaság szerkezete látszólag tehát fejlett: a gépipar, a feldolgozóipar növekedése azt a képzetet keltheti, hogy fejlettek vagyunk. Mélyebben vizsgálva azonban a változásokat egyértelművé válik, hogy az alágazati, ill. termékszinten már közel sem ilyen szép a kép. A magyar termelés néhány ténylegesen vezető termék kivételével általában a világfejlődés mögötti közvetlen szakaszban van. Fontos azt is látnunk, hogy ezek a termékek általában nem hazai szellemi és termelési bázison alapulnak.

Folyamatosan növekszik a GDP, és az egy főre jutó mutatókban is egyre jobban állunk (1. ábra).

1. ábra

Az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson 2004-ben az OECD-országokban

Magyarország az 1960-as évek elején a világkereskedelemben közel 0,8%-át, a 70-es években 0,5%-át adta, majd tovább csökkent országunk részaránya a világkereskedelemben. A mélypont 1993, amikor a magyar kivitel a világexport alig 0,24%-a

(ekkor a magyar kivitel 9 Mrd USD alatt volt), ill. a világkereskedelmi részesedésünk 0,28%. Ezt követően a magyar kivitel és behozatal is dinamikusan bővült, 1993 és 2005 között többszörösére. 2005-ben az import 65,7 Mrd USD-ra, míg az export 62,2 Mrd USD-re nőtt, s ezzel Magyarország részaránya a világkereskedelemben 0,61%-ra emelkedett. Tehát 12 év alatt hétszerezésre nőtt a magyar kivitel. Kevés ország mutatott fel ehhez fogható fordulatot. Ma elmondhatjuk, hogy hazánk adja a világ népességének szűk 2 ezrelékét, a világtermelés bő 2 ezrelékét s áruexportjának 6 ezrelékét. Magyarország mégis Európa legérzékenyebb, legsebezhetőbb országai közé tartozik, és a globális kapcsolatrendszer viszonylag kis jelentőségű szereplője.

Gazdaságstratégiai szempontból ezért evidencia, hogy a magyar gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Az export a gazdasági növekedés húzóereje, javítja a foglalkoztatási helyzetet, jövedelemnövelő hatású. Külgazdaság-érzékeny országban az exportnövekedés meghaladja a GDP-növekedést: az exportdinamika a modernizáció előfeltétele. Magyarország 1990 és 2005 között sikereket ért el a külgazdaság területén. Páratlanul rövid időszak alatt sikerült megvalósítani a világgazdasági nyitást, a külgazdaság liberalizálását és szervezeti decentralizálását, a külgazdasági súlypontváltást (1. táblázat).

1. táblázat

Magyarország a világ export-, ill. importforgalmában 2005-ben (Mrd USD, ill. %)¹

Világexport			Világimport				
Érték (Mrd USD)	Részesedés (%)	Ország		Ország	Érték (Mrd USD)	Részesedés (%)	
971	9,3	Németország	1.	USA	1733	16,1	
904	8,7	USA	2.	Németország	774	7,2	
762	7,3	Kína	3.	Kína	660	6,1	
596	5,7	Japán	4.	Japán	516	4,8	
459	4,4	Franciaország	5.	Egyesült Királyság	501	4,7	
401	3,9	Hollandia	6.	Franciaország	496	4,6	
378	3,6	Egyesült Királyság	7.	Olaszország	380	3,5	
		...		...			
62	0,6	Magyarország	36.	31.	Magyarország	66	0,6

Az eredmény szép, különösen akkor, ha tudjuk, hogy több régi EU-tagot is megelőztünk (pl. Görögországot, Portugáliát).

Azonban a külkereskedelmi forgalom cserearányai szinte minden évben romlottak. 2005-ben az export árindex 100,6%-ra, míg az import (deviza)árindex 102,8%-ra nőtt. Ebből következően a cserearány mutató 97,8%. A romlás alapvető oka az energiahordozók világpiaci árának növekedése.

¹ Forrás: WTO, KSH.

A világgazdasági nyitás elengedhetetlen eleme a külgazdasági orientációváltás, ami a korábbi kényszeralkalmazkodás (KGST) helyett a kölcsönös érdekeken alapuló gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kialakítását, integrációs törekvéseink újragondolását jelenti. Nyitási politikánk sikerét elősegíti a világgazdasági konjunktúra, és mivel Nyugat-Európához kötöttük sorsunkat, fellendülésünk függ az ő fellendülésüktől. A magyar külgazdaság fejlesztésének motorja az EU-tagsággal kialakuló együttműködés.

*2. táblázat
A magyar külkereskedelem termékforgalmi megoszlása országcsoportok szerint 2005-ben (%)¹*

	Kivitel	Behozatal
Európai Unió (EU-25)	76,3	67,8
EU-15	65,3	57,7
Új tagállamok	10,9	10,1
EU-n kívüli országok	23,7	32,2
Ebből európai országok	14,0	12,7
OECD országok	79,0	73,5
Összesen	100,0	100,0

Nézzük meg részletesebben a fontosabb partnereket! A 10 legfontosabb export célország 2005-ben: Németország (29%), Ausztria, Olaszország, Franciaország, Egyesült Királyság, Románia, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország, Egyesült Államok. Közülük 8 EU-tag.

A 10 legfontosabb import forrásország 2005-ben: Németország (27%), Oroszország, Ausztria, Kína, Olaszország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Japán, Csehország (7 EU-tag).

A külkereskedelem relációs szerkezetét tekintve az első és második körös szomszédok (vagyis a közvetlen szomszédok, és a szomszédok szomszéd országai) szerepe kiemelkedő. Egy kb. 1000-1500 kilométer rádiuszú körben realizálódik a magyar külkereskedelem közel 90%-a, tehát a földrajzi közelség szerepe kiemelkedő a külgazdasági kapcsolatokban. A legfontosabb kereskedelmi partnereink az EU-országokból kerülnek ki, amely tagságunk, ill. közelségük miatt természetes. Az export oldali EU-súly azonban kissé már túldimenzionált, és ez is függési helyzetet jelent. A nem EU-partnerek között export, ill. import oldalon lényeges eltérés van: míg az export oldalon Románia (amely 2007-től EU-tag) és az USA tartoznak a lényeges partnerek közé, addig az import oldalon Oroszország, Kína és Japán.

A külkereskedelem áruszerkezete már kialakultnak tűnik, nem sokat változott az elmúlt években.

¹ Forrás: KSH.

3. táblázat
A külkereskedelmi forgalom alakulása árufőcsoportok szerint
2000-ben és 2005-ben¹

Árufőcsoport	Export (%)		Import (%)	
	2000	2005	2000	2005
Élelmiszer, ital, dohány	7	6	3	4
Nyersanyagok	2	2	2	2
Energiahordozók	2	3	8	10
Feldolgozott termékek	29	28	35	33
Gépek és szállítóeszközök	60	61	51	51
Összesen	100	100	100	100

Az eddigiek azt mutatják, hogy a magyar külkereskedelem meglepően jó eredményt ért el. Azonban megállapítható, hogy az export erősen függ az importtól: az elmúlt évek dinamikus exportnövekedése mögött az import lényeges bővülése áll, amely komoly egyensúlyi problémákra utal. Fontos azt is megjegyezni, hogy az erőteljesen bővülő külkereskedelem legfőbb szereplőivé a hazánkban megtelepült külföldi tulajdonú cégek váltak: a külkereskedelmi forgalom kb. 73-75%-a kötődik hozzájuk. A hazai külkereskedelem jelentős hányada (kb. 40%-a) a nemzetközi nagyvállalatok vállalatközi kereskedelme.

Ezek a tények felhívják a figyelmet arra, hogy a kis, nyitott gazdaságú, exportfüggő magyar gazdaság teljesítménye erőteljesen kötődik a hazánkban tevékenykedő nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ezen cégek megtartása, fejlesztéseikhez megfelelő környezet biztosítása elengedhetetlen. Sőt, több, más cég bevonása is fontos lenne, hogy függésünk csökkenjen a már itt levőktől.

A magyar gazdaságpolitika mozgásterét szűkítő körülmény az ország adósságalománya. A külgazdaság-politikával szemben támasztott alapvető követelmény, hogy az adósság finanszírozásához szükséges források rendelkezésre álljanak, vagyis az ország likviditása – hitel- és fizetőképessége – megmaradjon.

E tényezők szükségszerűvé teszik a külföldi működő tőke (külső erőforrás) minél nagyobb mértékű bevonását a gazdaságfejlesztési stratégiába, továbbá, hogy a régóta áhított gazdasági szerkezetátalakítás, a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásunk és a fejlett ipari országoktól való elmaradásunk megállítása és jövőbeli felzárkózásunk e tőke nélkül elképzelhetetlen.

A külföldi működő tőke elvileg 1972-től jöhet Magyarországra, azonban csak az 1988-89-es évek tőkeimporttal kapcsolatos törvényi változásai után kezdte el lényegesebb mértékben hazánkat választani célul. A rendszerváltást követő időszak egyik sikertörténetévé éppen a külföldi működő tőke beáramlása vált: 2005 végére szűk 52 Mrd EUR volt a tőkeimport. A régióinkban egyedül Lengyelországba áramlott több tőke (ez a nagy belső piac miatt érthető), azonban az egy főre jutó mutatókat nézve egyértelműen a legjobbak vagyunk a régióban (Magyarország 5133 EUR/fő,

¹ Forrás: KSH.

Csehország 4932 EUR/fő, Szlovákia 2414 EUR/fő, míg Lengyelország 1835 EUR/fő)¹.

A befektetők számára kedvelt terep Magyarország: a befektetések többsége az EU-országokból érkezik (Németország, Hollandia, Ausztria, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország), de magas az USA-, és növekvő az ázsiai (Japán, Kína, Dél-Korea) tőke súlya is. Az elmúlt időszak jellemzője, hogy az újabb befektetések általában magas technikai színvonalat képviselnek, nagy hozzáadott értéket termelnek, koncentrálnak a kutatás-fejlesztésre, az innovációkra, ill. erősítik hazánk logisztikai központ szerepét. (Megjegyzést érdemel, hogy a '90-es években a bér munka jellegű, összeszerelő tevékenységek voltak többségben, és bár még most is fontos a szerepük, azonban minőségi elmozdulás történt a befektetések orientációjában. Az elmúlt évek tapasztalatai szerint számos pozitív hatása ellenére a magyar gazdaság gondjait nem oldotta meg a külföldi működő tőke.)

Az itt bemutatott adatokból nem derül ki, de a részletesebb számok azt mutatják, hogy 2004-ig az újra befektetett jövedelem volt a motorja a tőke beáramlásnak. Ez azt jelenti, hogy a már itt levő tőke elégedett a körülményekkel, az eredményekkel, megtalálták számításaikat, bíznak a jövőben. Ez tehát bizalmi indexként is figyelembe vehető. (2005-ben már nem volt ilyen szép az eredmény: lehet, hogy ez a bizalmi válság jele?) Különböző elemzések, vizsgálatok szerint Magyarország vonzó célpont. Az Ernst and Young kutatása (2005) azt mutatja, hogy a nemzetközi vállalatvezetők véleménye szerint a világ legvonzóbb befektetési területei között a tizedik Magyarország (Európában az ötödik), de közvetlen régióinkból megelőz minket Lengyelország, és a jövőbeni trendekben Csehország is. Az AT Kearney tanácsadó cég FDI vonzási indexe (a világ ezer legnagyobb vállalata felső vezetőinek véleménye alapján) 2005 decemberében Magyarországot a tizenegyedik helyre rangsorolta.

Miért is érdemes Magyarországon beruházni?

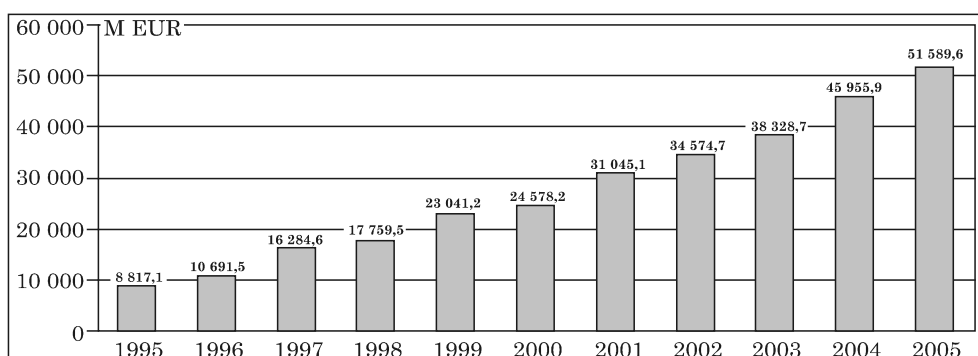
- Stabil gazdasági és pénzügyi háttér, világos piaci viszonyok
- Földrajzi fekvése jó
- Budapest pénzügyi, kereskedelmi, szolgáltatási, kulturális központ
- Könnyen motiválható szakképzett munkaerő
- A gazdaság függetlensége a politikától
- Magyarország jó imázs
- EU-tagság
- Jól fejlődő telekommunikáció
- Alacsony társasági adó
- Megőrzött korábbi gazdasági kapcsolatok a térség más országaival
- Pénzügyi szolgáltatások magas színvonala
- A régióban kiemelkedő színvonalú infrastruktúra és közlekedés
- A multinacionális vállalatok szervezett érdekvédelme
- Homogén lakosság
- Beruházásvédelem
- A háttéripár fejlesztése

A pozitív megítélés ellenére hazánk nemzetközi versenyképessége kis mértékben romlott: 2004-ben a 42., 2005-ben a 37., míg 2006 tavaszán a 41. helyre kerültünk a svájci IMD által összeállított globális versenyképességi rangsorban. Az IMD felmél-

---

¹ UNCTAD adatokból saját számítás.

rése 61 ország versenyképességét vizsgálja 312 mutató alapján. Magyarország helyzetének romlását a növekvő költségvetési hiány és államadósság mellett a foglalkoztatási mutatók romlása is befolyásolta. (Ezt a folyamatot érzékelteti az is, hogy a nemzetközi hitelminősítő intézetek is – többnyire – kicsit rontottak hazánk besorolásán.) A külföldiek magyarországi közvetlen tőkebefektetései állományának alakulását (új módszertan szerint: tartalmazza az anyavállalatok által nyújtott hiteleket és az újra befektetett profitokat, egyéb tőke nélkül) a 2. ábra mutatja.

2. ábra

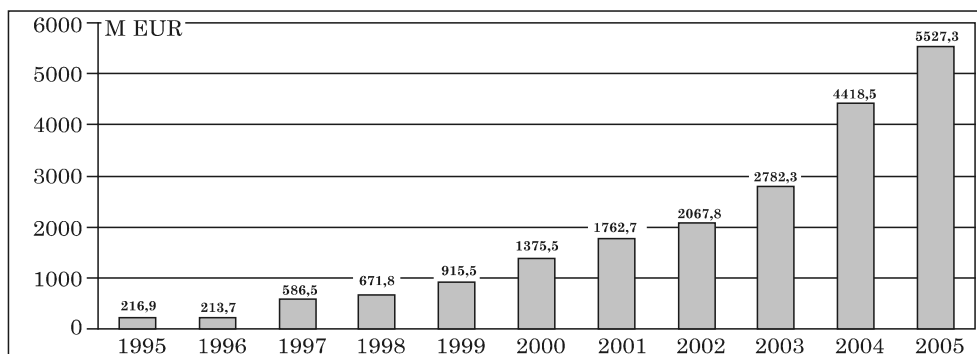
A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés állományának alakulása¹

A világgazdaságban jelentkező globalizáció eredménye, hogy nemcsak hozzánk jön a tőke, hanem a magyar tőke is elindult a külföld felé. A tőkeáramlás nem áll meg a határainknál, mert a magyar befektetők is egyre inkább érdeklődnek a külföldi lehetőségek iránt. Ha komolyan vesszük a világgazdasági nyitást, ha integrálódni akarunk a világgazdaságba, be kell látnunk, hogy a befektetések terén nincs egyirányú utca. 2005-ig több mint 5,5 Mrd EUR magyar tőke ment külföldre. Ezzel Magyarország vezet a régióban, mint tőkeexportőr. A fő befektetési célpontok közvetlen régióinkban találhatóak: Szlovákia, Horvátország, Románia, Bulgária, Macedónia, de irányul tőke az EU fejlettebb tagországaiba is (pl. Hollandia). A tőke kivitel többsége néhány nagyvállalathoz kötődik (pl. MOL, OTP, Richter), amelyek regionális szerepre törnek. Az elmúlt években a KKV-k tőke kivitele is megnőtt, elsősorban a határon túli magyarok lakta területek irányába. A magyar gazdaságpolitika támogatja a hazai cégek regionális nemzetközi vállalattá válását, mert a terjeszkedés intenzívebbé teszi a gazdasági kapcsolatokat, lehetővé teszi a magyar kivitel növelését, és javítja a határainkon túl élő magyar nemzetiségek gazdasági lehetőségeit is. A 3. ábra erre vonatkozóan mutat adatokat; az adatok a kereszttulajdonlás elszámolását nettó módon tartalmazzák. (A 2005. évi adatok az újra befektetett jövedelem értékére becslést tartalmaznak.)

A világgazdasági nyitásnak azonban ára van. A (gyakorlatilag) korlátozás nélküli verseny a hazai termelők egy részét kiszorítja a piacról. A szerkezeti átalakítás fájdalmas folyamat, mert a nem gazdaságos termelési tevékenységek felszámolása

¹ Forrás: MNB.

hagyományos szakmák és foglalkozások megszűntével jár. Ennek következménye a magas munkanélküliség és az infláció. Magyarország, a magyar gazdaság már elkezdte fizetni ezt az árat, bízva abban, hogy ezt modernizáció, kibontakozás, fellendülés fogja követni.

3. ábra

A magyarok külföldi közvetlen tőkebefektetés-állományának alakulása

A NEGYEDIK KÉRDÉS:

MILYEN STRATÉGIÁVAL, ESZKÖZRENDSZERREL TUDJUK A VILÁGGAZDASÁGI HATÁSOKAT SAJÁT JAVUNKRA FELHASZNÁLNI? MIT TETT A GAZDASÁGDIPLOMÁCIA A SIKEREK ÉRDEKÉBEN?

Sikeres volt a gazdasági diplomácia is a rendszerváltást követő években. Az 1990-es évek kiemelkedő eredménye volt EK/EU társulási viszony-megállapodás, az EFTA és a CEFTA szabadkereskedelmi megállapodások, melyek jelentősen bővítették a gazdaság mozgásterét, javították termékeink piacra jutási feltételeit (az ipari termékek közel 90%-a kedvezőbb feltételekkel vált exportálhatóvá).

Magyarország 1999-ben csatlakozott a NATO-hoz. Ennek ugyan nincs közvetlen gazdasági hatása, de fontos jelzés külföldi tőke felé. Jelzés, amely bizonyítja, hogy Magyarország mind külpolitikai, mind gazdasági szempontból stabil, az országot a demokratikus jogállamiság, és a működő piacgazdaság jellemzi.

2004. évi csatlakozásunk az *Európai Unióhoz* az ország történelmének egyik legnagyobb szabású vállalkozása. Hazánk EU-tagsága történelmi esély, mert az ország híján van a nyersanyagoknak, energiának, tőkének, modern technológiának, és ezek mellett még a piaca is kicsi. Ezért az exportorientált gazdasági stratégia, a tartós, uniós átlagot meghaladó növekedés igénye szükségszerűvé tett egy olyan nagyobb gazdasági térséghez való csatlakozást, amely segíti célkitűzéseink megvalósítását. A kis, nyitott gazdaságú országnak, ha nincs valamilyen speciális, mások által nem birtokolt előnye, csatlakoznia kell másokhoz. A komország-lét ezzel jár. Magyarország számára geopolitikai okok miatt az Európai Unió számít „kikötőnek”, ahol a komp kiköthet. Fontos látnunk azt is, hogy a földrajzi közelségen túl történelmi, kulturális kapcsolatok is összekötik az EU tagállamait. Az uniós csatlakozás gazdasági hatásai nagy fontosságúak: kereskedelemteremtő és -terelő hatása nagy fontos-

ságú, de tőketerelő hatása is kiemelkedő. Az Unió vált legfontosabb kereskedelmi partnerünké (bár a klasszikus értelemben vett külkereskedelem az EU-n kívüli térségre korlátozódik), és a legfontosabb tőkeexportórré is. Az EU-tagság bizonyos védelmet is jelent a globalizáció nem kívánatos hatásaival szemben: másként léphet fel egy 10 milliós nemzet, mint egy 450 milliós közösség a világgpiaci versenyben, vitákban (pl. a WTO tárgyalásokon, avagy a „Tokaji” név védelmében).

Az EU-csatlakozás fontos eredménye az a lehetőség, amely az EU felzárkóztatási politikájának eredményeként példátlan mértékű pénzügyi támogatást tesz elérhetővé (2007-13 között nettó 24 Mrd EUR fejlesztési támogatás jöhet az országba). Részt veszünk az EU döntéshozatali mechanizmusaiban, vagyis az esetenként nemzeti érdekeiket a közösségi elé helyező európai hatalmakkal szemben összefogással eredményeket lehet elérni. Továbbá a csatlakozás révén a határainkon kívül maradó magyarság szervezettebb bekapcsolódására is lehetőség nyílik (különösen igaz ez Románia 2007. évi csatlakozását követően).

A csatlakozás előnyeinek kihasználhatósága az ország felkészülésétől (is) függ. Elemi érdekünk azonban stabil és bővülő kapcsolatot fenntartani további partnereinkkel is: intenzív regionális együttműködés kialakítása a kelet-közép-európai térség államaival s a kapcsolatok fejlesztése a tengerentúli fejlett országokkal (USA és az ázsiai országok).

Az elmúlt évtizedekben Magyarország gyakorlatilag minden nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szervezethez csatlakozott. Röviden tekintsük ezeket is:

Magyarország és az OECD¹

Az OECD-vel kialakított kapcsolat szerves része annak a történelmi folyamatnak, amelyet a magyar külgazdaság súlypont- és modellváltása jelent. A magyar külkereskedelmi forgalom közel 80%-a a világtermelés kétharmadát adó OECD-országokkal realizálódik, ezért is volt szükség a kapcsolatok felvételére. Az együttműködés lehetőséget nyújt arra, hogy a magyar gazdaság felgyorsítsa az OECD-országok társadalmi-gazdasági környezetéhez, struktúrájához történő alkalmazkodásának folyamatát.

Magyarország 1989-ben kezdeményezte a kapcsolatok felvételét az OECD-vel, 1993 decemberében a kormány benyújtotta csatlakozási kérelmét. 1994 nyarán az OECD-tagországok miniszteri értekezlete döntött a csatlakozási tárgyalások meg-

---

¹ OECD – Gazdasági Együttműködési Szervezet. Alapokmányát 1960. december 14-én 18 nyugat-európai ország (Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Izland, Írország, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Törökország), valamint az Amerikai Egyesült Államok és Kanada írta alá. A későbbiekben csatlakozott a szervezethez Japán (1964), Finnország (1969), Ausztrália (1971), Új-Zéland (1973), Mexikó (1994), Csehország (1995), Magyarország (1996), Lengyelország (1996), Koreai Köztársaság (1996), Szlovákia (2000). Az alapítók célja az együttműködés fejlesztése volt, a lehető legmagasabb gazdasági növekedés és foglalkoztatás elérése, az egyensúly megtartása mellett. Az OECD a fejlett piacgazdaságú országok együttműködési fóruma. A szervezet határozatait és javaslatait formális hatalom híján nem képes végrehajtani, ezért elsősorban tanácsadó szerepet lát el, felméréseket, tanulmányokat készít, s fórumot teremt a fejlett országoknak. Legfőbb döntéshozó szerve a Tanács, amelyben valamennyi tagország kormánya képviselteti magát. A Tanács munkáját tizennégy tagú végrehajtó bizottság segíti, amelynek állandó tagja a hét legfejlettebb ország (G7), a hét másik tagot pedig rotációs módszerrel választják a tagországok közül. A szervezet központja Párizsban van.

dításáról. A csatlakozás alapfeltétele a működő, versenyképes piacgazdaság, a plurális demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása, továbbá a jelölt országnak teljes egészében el kell fogadnia az OECD-t 1960-ban létrehozó nemzetközi konvenciót, valamint az azután megszületett határozatok és ajánlások többségét. A csatlakozás alapvető feltétele a forint IMF-konvertibilitása, a közvetlen külföldi befektetések és az adózási rendszer OECD-konformitása. Egy országtanulmány (1995) rámutatott, hogy Magyarország teljesíti a csatlakozás alapfeltételeit, illetve azokat rövid időn belül képes teljesíteni, így a magyar gazdasági szabályozás és gyakorlat alapjaiban megfelel az OECD ajánlásainak és elvárásainak.

A csatlakozásról szóló okmányt 1996. március 29-én írta alá a magyar ipari és kereskedelmi miniszter, s az OECD 27. teljes jogú tagjává 1996. május 7-én váltunk, amikor parlamenti megerősítést követően a csatlakozási dokumentumokat letétbe helyezték a francia kormánynál.

Az OECD-tagságból közvetlen anyagi előnye nem származik az országnak, hiszen a szervezet nem nyújt hiteleket, segítyeket. A közvetett haszon azonban óriási. Könnyebbé válik a hitelfelvétel, az OECD-tagországok szinte automatikusan a „jó adós” kategóriába kerülnek, javult az ország hitelkockázati minősítése. Ehhez kapcsolódik, hogy az ország kedvezőbb feltételekkel bocsáthat ki kötvényt, hozhat forgalomba értékpapírt. További közvetett előny, hogy az OECD információs csatornaként is működik, s páratlan információs bázist nyújt: közvetlen ismeretekhez juthatunk a világgazdaságról, a világkereskedelem alakulásáról. Az OECD a világgazdaság stratégiai döntés-előkészítő szervezete, itt folyik a fejlett ipari országok gazdaságpolitikájának harmonizálása, s 1996 májusától mi is részt veszünk ebben a munkában.

Magyarország és a GATT/WTO

A magyar külgazdasági diplomácia a kezdetektől figyelemmel kísérte a GATT tevékenységét, de csak a 60-as években a Kelet–Nyugat közötti enyhülés eredményezte a kapcsolatok felvételét. 1966-tól hazánk megfigyelői státust kapott, s mélyebben megismerkedett a GATT tevékenységével, eredményeivel. Az 1968-as új gazdasági mechanizmus felértékelte a külgazdasági tevékenységet, s a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódásunk igényelte a GATT-csatlakozást. 1969-ben Magyarország benyújtotta a csatlakozási kérelmét. A GATT Tanács elfogadta, hogy Magyarország a reformok eredményeként aktív vámpolitikát kíván folytatni a piacgazdaságú országokkal, s így igényt tart azon vámkoncessziókra, melyeket a GATT szerződő felei egymásnak nyújtanak; viszonzásul hazánk felajánlotta a vámok lényeges csökkentését. 1973 szeptemberére a támogatók száma meghaladta a GATT-országok kétharmadát, így hazánk a GATT 82. szerződő felévé vált. Megjegyzendő azonban, hogy több ország nem támogatta GATT-csatlakozásunkat, pl. az Egyesült Államok külön jegyzőkönyvben deklarálta, hogy nem kívánja megadni hazánknak a legnagyobb kedvezményes bánásmódot (csak 1978-tól adja meg).

Magyarország már aktívan részt vett az 1973-ban kezdődött Tokió-körtárgyaláson (1973–1979), majd különösen aktív szerepet játszott az uruguayi forduló tárgyalásain (1986–1993). 1995. január 1-jén életbe lépett az uruguayi forduló záróokmánya, s ezzel egyidejűleg megkezdte működését a WTO, vagyis a Kereskedelmi Világszervezet, melynek Magyarország alapító tagja. A szervezet intézményi keretbe foglalja a nemzetközi kereskedelem szabályozórendszerét, magatartási kódexeit. 1995 és 2005 között hazánk nagyon kis számú vitarendezési ügyben volt érintett a WTO-ban.

GATT-csatlakozásunk, majd WTO-tagságunk egyértelműen segítette a nemzetközi munkamegosztásba történő bekapcsolódásunkat, hozzájárult a hazai gazdaság liberalizációjához, a piacgazdaság kiépítéséhez.

Magyarország és a nemzetközi pénzügyi intézmények

Az 1960-as években az új gazdasági mechanizmus bevezetését megelőző szakmai vitákban gyakran felvetődött, hogy be kellene lépni a Nemzetközi Valutaalapba (IMF) és a Világbankba (IBRD). A nemzetközi pénzügyi szervezetekhez történő csatlakozás a reform egészét hatékonyabbá, gyorsabbá tette volna oly módon, hogy segíthette volna az importliberalizálást, s középtávon lehetővé tette volna a forint külső konvertibilitását. A pénzügyi szervezetek komoly hajlandóságot mutatnak a tapogatózó magyar kísérletekre, azonban 1967-ben szovjet politikai nyomás következtében nem csatlakozhattunk az „imperialista” IMF-hez. A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére egyértelművé vált, hogy Magyarországnak vissza kell integrálódnia a világpiacba, törekednie kell a nagyobb világgazdasági mozgástér megteremtésére, a piaci viszonyok erősítésére: ezeket a célokat segíthetik a nemzetközi pénzügyi intézmények.

Magyarország és a Nemzetközi Valutaalap

1981 őszén nyújtottuk be csatlakozási kérelmünket. Az IMF precedenst teremtett: az első jelentkező szocialista ország felvétele néhány hónap alatt megtörtént, s 1982 júniusában már alá is írták a belépési jegyzőkönyvet.

A Nemzetközi Valutaalapban meglévő tagságunk, az IMF-hitelek felvételével kapcsolatos gazdaságpolitikai változások, a teljesítménykritériumok egészséges irányban mozdították el az ország gazdaságát. Segítették a piacgazdasági átmenetet, hozzájárultak a gazdaság átfogó modernizálásához, s erősítették a nemzetközi bizalmat hazánkkal szemben.

1982 és 1998 között Magyarország több hitelmegállapodást is kötött az IMF-fel (ezt követően nem vettünk fel hitelt). Ezek a megállapodások több szempontból is fontosak. Egyrészt fontos a kedvezményes hitelkondíció, de ennél fontosabb, hogy az IMF-hitel „bizalmi tőkét” jelent a nemzetközi pénzügyi világban. Javítja az ország nemzetközi pénzügyi megítélését, ha van ilyen megállapodása a Valutaalappal, s előnyösebb feltételekkel, jobb körülmények között köthet hitelmegállapodásokat más pénzintézetekkel (Világbank, kereskedelmi bankok).

Magyarország és a Világbank-csoport

IMF-tagságunk azt is lehetővé tette, hogy a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (avagy Világbank, IBRD) tagjai legyünk 1982 júliusától. A Világbank hiteleket a fejlődő országoknak ad. A hitelezés célja az országok felzárkóztatása, a versenyképes piacgazdaság kialakítása, hogy a fejlődő országok hatékonyabban bekapcsolódhassanak a nemzetközi kereskedelembe, munkamegosztásba. Az IMF-től eltérően a hiteleket konkrét célokra, projektekre nyújtják. Hitelt felvehet az állam, a központi bank és kormánygaranciával vállalatok is.

Az IBRD már a nyolcvanas években, tehát a szocialista időkben is komoly hiteleket nyújtott az országnak. Magyarország 1983 és 2000 között 51 szerződést kötött a Világbankkal. A programok a gazdaság átalakítását, modernizálását (pl. energiara-

cionalizálási program, közlekedési programok, ipari szerkezetátalakítási programok), a piacgazdaság kialakítását (pénzügyi rendszer korszerűsítése, emberi erőforrás fejlesztés, adóigazgatás-fejlesztés, felsőoktatás átalakítása, nyugdíj- és egészségbiztosítási programok) szolgálták. A Világbank szerint Magyarország jó kísérleti terep volt a bank számára az új, az átmeneti gazdaságokban is alkalmazható programok kipróbálására (például a bankrendszer átalakítása, a vállalatok privatizáció előtti feljavítása). A bank jelentős vállalkozása volt a 80-as évek közepén egy magyar projekt kapcsán a társfinanszírozási rendszer bevezetése.

1999 tavaszán a Világbank szakemberei jelezték, hogy Magyarország OECD-tagsága, fejlettségi szintje, EU-integrációs törekvése kizár minket az általuk nyújtott hitelekhez való hozzáférési körből, így 2001-től nem kapunk új hiteleket.

Magyarország csatlakozott a Világbank-csoporthoz tartozó többi szervezethez is. 1985-ben lett a *Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (IFC) tagja, szintén 1985-ben „donorországgént” csatlakozott a *Nemzetközi Fejlesztési Társuláshoz* (IDA), majd 1987-től vagyunk tagjai a *Nemzetközi Beruházásvédelmi Ügynökségnek* (MIGA).

Magyarország és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD)

Magyarország alapítója az 1991-ben létrehozott Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknak, közismert nevén az Európa-banknak. Az EBRD célja a kelet-közép-európai országokban végbemenő rendszerváltás segítése, a piacgazdaságok kialakításának és a világgazdaságba történő bekapcsolódásuknak a támogatása.

Az EBRD magyarországi tevékenysége elsősorban a magánszférára irányul, ebben a szektorban a portfólió meghaladja a 90%-ot. Az EBRD tevékenységére jellemző, hogy a közép-európai országok fejlődésének előrehaladásával, EU-integrációjának mélyülésével aktivitását egyre inkább a régió fejletlenebb, rászorultabb országaiba teszi át.

ÖSSZEFOGLALÁSUL

A '90-es évek társadalmi-politikai változásai (politikai rendszerváltás, gazdasági modellváltás, külgazdasági reorientáció) új helyzetet teremtettek a magyar gazdaság- és külgazdaság-politika számára. A politikai és gazdasági vezetés felismerte, hogy azt a szükségszerűséget, hogy egy kis, nyitott gazdaságú országnak mindig alkalmazkodnia kell a földrajzilag közeli nagy országokhoz (integrációkhoz), kapcsolódnia fejlődésükhöz, tudván hogy az egymásra utaltság aszimmetrikus. Külgazdaság-stratégiai szempontból egyértelmű, hogy a gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Bebizonyosodott, hogy számunkra az egyetlen dinamizáló centrum a fejlett Nyugat-Európa, nevezetesen az Európai Unió lehet. Csatlakozásunk az integrációhoz pozitív és negatív hatásokkal is jár. Pozitív eredmény, hogy a külgazdasági mozgástér bővül, a kivitel dinamikusán nő, ami munkahelyteremtésre is alkalmat adhat, ill. az integrációhoz tartozás ösztönözheti a külföldi befektetőket. Negatív következmény lehet, hogy ellenőrizhetetlen folyamatok indulnak be, gyorsabban bővíülhet az import, a verseny növekedése nemkívánatos feszültségeket eredményezhet. Úgy tűnik, Kelet-Európában előbb a hátrányok mutatkoznak. Éppen ezért fel kell tárnunk a az integrálódástól rövid-közép-hosszú távon várt előnyöket és hátrányokat, a számszerűsíthető nyereséget és költséget. Csak így kerülhetjük el, hogy a várakozásaikban rövid távon csalódó vállalatok és közvélemény ne váljanak az integráció gátjává, mielőtt a hosszú távú előnyök megjelenhetnének.

IRODALOMJEGYZÉK

- BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, Budapest, 2006.
- KOZMA FERENC: *Magyarország világgpiaci illeszkedésének stratégiája*, Aula Kiadó, Budapest, 2003.
- MAJOROS PÁL: *Magyarország a világkereskedelemben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
- PRÁGER LÁSZLÓ: *Európából a bővülő Európába*, Aula Kiadó, Budapest, 2000.
- PRÁGER LÁSZLÓ: *A világ(gazdaság) és Magyarország a XXI. század elején*, Unió Kiadó, Budapest, 2003.

SZOLCSÁNYI BÁLINT*

**„DEMOKRATÁK” ÉS „RELATIVISTÁK”
– A DEMOKRÁCIA-DEFICITRŐL SZÓLÓ VITA
EGYNÉMELY SAJÁTOSSÁGA**

Az Európai Unió 1990-es évek eleje-közepe óta tartó útkeresése során vannak vissza-visszatérő, „örökzöld” témák. Ezek egyike az EU polgárközelibbé, demokratikusabbá, átláthatóvá tételének igénye, problematikája is. Politikusok, civil szervezetek, újságírók és politikai elemzők időről-időre javaslatokkal állnak elő e kérdéskörrel kapcsolatban. E javaslatok, illetve helyzetértékelések némelyike természetesen nem mentes a túlzásoktól, leegyszerűsítésektől: a spektrum gyakorlatilag a „nincs is semmiféle probléma e téren” jellegű hozzászólásoktól az „EU mint az antidemokrácia megtestesülése” típusúakig terjed. A kérdés aktualitását az adja, hogy az Alkotmányos Szerződés francia, majd holland elutasításával, illetve az ezt követő „gondolkodási időszak” leteltével újra viszonylag nagy intenzitással került előtérbe e problémakör. Igen gyakran hangoztatott felvetés, hogy az Alkotmány népszavazásokon történt elutasítása azt jelzi: az Unió eltávolodott a polgároktól, a tagállamok vezetői máshogy képzelik el a kontinens jövőjét mint állampolgáraik, a társadalmak egy része elutasítja azt a módot és formát, ahogyan az integráció továbblépni szándékozik.

E tanulmány célja magának a vitának a vizsgálata. Azon kérdés körüljárása, miként lehetséges, hogy egy adott kérdésről egymásnak ennyire homlokegyenest ellentmondó álláspontok születtek, illetve nemcsak hogy születtek, hanem úgy tűnik viszonylag jól meg is férnek egymás mellett, a maga érvrendszerén belül mindkét álláspont védhető. A vita körüljárásán túlmenően úgy gondolom, érdemes röviden pár gondolatot szentelni annak a kérdésnek, milyen hatása van a vitának az integráció fejlődésére, más-ként megfogalmazva milyen gyakorlati hozadékkal bír az eszmecsere.

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Külgazdasági és EU intézeti tanszék, főiskolai tanársegéd.

I. DEFICITES-E AZ UNIÓS DEMOKRÁCIA?

A vitában megszólalók egy csoportja¹ szerint az EU igen komoly demokrácia-deficitben szenved²: a Tanáccsal az a gond, hogy alapvetően zárt ajtók mögött ülésezik, a Tanács mint testület nem tartozik felelősséggel semmilyen (választott) intézménynek, a döntések jelentős része a COREPER előkészítő munkájának jóváhagyására szorítkozik, a Bizottság demokratikus legitimitációja gyenge lábakon áll, az EP-választásokon a részvétel mind alacsonyabb, mely e testület legitimitációját is megkérdőjelezi, a nemzeti parlamentek nem kerülnek kielégítő mértékben bevonásra az uniós döntéshozatalba, és az egész EU felépítése, döntéshozatali mechanizmusa átláthatatlan, az átlagpolgár számára értelmezhetetlen, miáltal természetesen általa ellenőrizhetetlenné válik az integráció. És mindezeket sürgősen változtatni kell, mielőtt az integráció bármilyen jellegű mélyítésére sor kerülhetne. A másik oldal ezen érvek jogosságának egy részét vitatja³, más részét elfogadja, ám még azon érvek esetében is, melyeket mindkét „tábor” elfogad, fontos különbség van a két csoport között ezen érvek súlyának megítélése tekintetében⁴.

Joggal merül fel a kérdés: deficit-es-e az uniós demokrácia, illetve pontosabban fogalmazva: mekkora problémát is jelent valójában, hogy az integrációban nem érvényesülnek, érvényesülhetnek olyan elvek, melyek érvényesülése egy tökéletesen működő demokráciával szemben elvárható. Azoknak van-e igazuk, akik az EU további jelentős és mielőbbi demokratizálásáért szállnak síkra, vagy az elemzők azon csoportja áll-e közelebb a realitásokhoz, amely úgy véli, a demokrácia-deficit nem oly borzasztó nagy probléma, de legalábbis korántsem magának az EU-nak köszönhető annak léte, okait máshol kell keresniük?

Megítélésem szerint furcsa mód mindkettőnek és egyiknek sem. Igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy az európai szinten megfigyelhető demokrácia deficit nem valamilyen európai sajátosság, hisz e jelenségek legnagyobb része nemzetállami szinten is fellelhető: semmivel sem bonyolultabb, áttekinthetlenebb az átlagpolgár számára az európai szintű közigazgatás, mint a magyar. A parlamenti választásokon való részvétel nemcsak az EP esetében, hanem –alapvetően, a tendenciát figyelve – a nem-

---

¹ A könnyebb áttekinthetőség kedvéért, illetve hogy ne kelljen folyamatosan az „egyik csoport” – „másik csoport” kifejezéseket használni, a kutatók azon csoportjára, akik szerint a demokrácia-deficit igen komoly probléma a „demokraták”, míg a velük „szemben álló” csoport megjelölésére a „relativisták” kifejezéseket használom írásom további részében. E két jelző bevezetésére hangsúlyozottan stilisztikai okokból került sor és a jelzők megválasztásával nem célozok értéktételeket alkotni az egyes álláspontok tekintetében.

² Tekintettel arra, hogy a téma korántsem újkeletű, és mára bőséges szakirodalommal rendelkezik, ezen írás a legfontosabb érvek részletes kifejtése helyett csak azok felsorolására szorítkozik.

³ Például a Tanács kapcsán nem feltétlenül kifogásolható, hogy a miniszterek „pusztán jóváhagyják” a COREPER-ben kialakult megállapodást: jogilag a minisztereknek lehetőségük van arra, hogy bármelyik A-ügy kapcsán érdemi vitát kezdeményezzenek és a döntést is ők hozzák, nem pedig a „meg nem választott, arctalan COREPER-diplomaták.”

⁴ Máshogy ítélik meg például az EP-választásokon való csökkenő részvétel jelentőségét. Míg a „demokraták” szerint ez az intézmény legitimitációjának csökkenését vonja maga után, a „relativisták” jelentős része úgy véli, hogy a szavazástól való távolmaradás nem értelmezendő az EU-tól való elfordulásként, nem fogható fel az integráció átláthatatlanságára vonatkozó kritikaként. A lényeg az, hogy mindenkinek megvan a lehetősége a választáson való részvételre. Attól, hogy valaki nem él e jogával, még nem lesz a rendszer kevésbé demokratikus.

zeti törvényhozások megválasztásakor is csökkenő mértékű (LUTZ és GILLAND; 2004; 18. old.; MAIR, 2006). Igaz, hogy a Bizottság elnökét nem közvetlenül a polgárok választják, hanem akarataik csak áttételesen, az EP általi jóváhagyáson keresztül érvényesülhet, de egyetlen uniós államban sem választják közvetlenül a miniszterelnököt. És így tovább, majdhogynem minden olyan, az európai szintet érintő kifogás, mely párhuzamba állítható egy (nemzet)állam helyzetével, fellelhető ez utóbbiban is. Ugyanakkor igazuk lehet azoknak is, akik mindezen jelenségeket problémaként vetik fel.

Az alapvető különbség a két fél érvelése közt az eltérő viszonyítási alapon kerekendő. Azok, akik a demokrácia deficitben kisebb problémát látnak, általában egy (nemzet)államhoz viszonyítják az integrációt, az egyes (tag)államokban meglévő adottságokat veszik alapul. Azt pedig nemigen szokták vitatni, hogy az Unió tagállamai ne lennének demokratikusak, még akkor is, ha kisebb-nagyobb hibákkal, adott esetben kormányzati botrányokkal működnek is ezen államok. Azok, akik ezzel szemben úgy vélik, hogy e problémakör igenis súlyos tehertétel az integráció számára, mely nemcsak, hogy megakadályozza a továbblépést, de hozzájárulhat ahhoz is, hogy a polgárok kiábrándulnak az egész EU-ból, inkább normatív alapon közelítenek az uniós demokrácia kérdéséhez és egy általuk kívánatosnak tartott célt vázolnak fel. Ezen eltérő viszonyítási alapra vezethetők vissza a demokrácia-deficitről szóló vita fentebb említett sajátosságai, illetve ez az oka annak, hogy a két „tábor” képviselői elbeszélnek egymás mellett. Ebből a szempontból vizsgálva a vita méltán kiérdemelné az „akadémikus” jelzöt, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a vitának azért számos gyakorlati következménye is van. Az alábbiakban vizsgáljuk meg kissé részletesebben a két fél megközelítését.

1.1. A demokrácia-deficit, mint az EU egyik legnagyobb kihívása

A „demokraták” tehát akként érvelnek, hogy az Uniót átláthatóbbá, az egyes intézmények működését ellenőrizhetőbbé, és az egész integrációt úgymond „polgárközelibbé” kellene tenni, többek között a nyilvános Tanácsülések bevezetésével, az EP hatáskörének kiterjesztésével, a nemzeti parlamentek döntéshozatalba való intenzívebb bekapcsolásával és a döntéshozatali mechanizmusok, illetve a Szerződések egyszerűsítésével. Ezáltal a polgárok visszanyernék lelkesedésüket az integráció iránt és erre építve mélyülhetne tovább az EU. Ezen álláspont minden további nélkül védhető és tagadhatatlan, hogy tartalmaz jogos kritikát: a „diagnózis” helyesnek minősíthető, megítélésem szerint azonban kérdéses, hogy a javasolt „gyógymód” hatékony lenne-e a kívánt célok elérése szempontjából.

A gondolatmenet ugyanis számos olyan alapfelvetésből indul ki, melynek helytállósága megkérdőjelezhető. Az egyik ilyen kiindulópont az, hogy a polgárok széles rétegeit érdekli az Európai Unió, vagy tágabban értelmezve maga a politika. Értelmszerűen a polgárokat csak akkor lehet jobban bevonni az integrációban zajló folyamatok alakításába, ha arra maguk a polgárok is hajlandóságot mutatnak. Természetesen a polgárok politika iránti érdeklődése nehezen mérhető, ráadásul a helyzetet tovább bonyolítja, hogy jelen esetben az lesz számunkra mérvadó, hogy a napi politika eseményei iránt mennyire nyitottak¹, hisz az uniós jogalkotás jellegze-

---

¹ Találomra kiválasztván az interneten hozzáférhető adatokat, azt látjuk, hogy az emberek számos kérdés jobban foglalkoztatja, mint a napi politika: Egy 2006 37. hetéről készült felmérés azt mutatja, hogy a „Barátok közt”, vagy a „Cobra 11” iránt nagyságrendekkel nagyobb az ér-

tesen hosszú folyamat, így a döntéshozók „ellenőrzéséhez”, mely a döntéshozatal folyamatos nyomon követését igényli, az kell, hogy polgárok széles rétegei igen nagyfokú elkötelezettséget, érdeklődést és rengeteg időt szánjanak arra, hogy demokratikus jogaikkal éljenek¹. Kérdéses tehát, hogy például a Tanács üléseinek nyilvánossá tétele mennyiben járulna hozzá az integráció demokratikusabb működéséhez, mennyivel többen követnék figyelemmel az itt folyó munkát avégett, hogy tisztában legyenek a miniszterük által képviselt állásponttal².

Ahhoz, hogy a „demokraták” által javasolt „gyógymód” valóban hatékonyan kezelje az uniós demokrácia-deficitet az érdeklődő állampolgárokon túl egyéb előfeltételekkel is élnünk kell: el kell fogadnunk, hogy az állampolgárok nemcsak hogy érdeklődnek a politika iránt, de preferenciáikat képesek egyértelműen meghatározni, majd ezt követően alternatívákat kialakítani (vagy az egyes pártok, csoportok, társadalmi mozgalmak által felkínált alternatívákat részletesen megismerni), végül ezen alternatívák közül racionálisan választani. Megítélésem szerint legalábbis ezeknek a feltételeknek minimálisan teljesülniük kell ahhoz, hogy az Unió „polgárközelibbé tétele” valóban annak demokratikusabbá válásával is járjon, növelje az integráció legitimitását³.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden egyes kérdést minden tagállamban népszavazás útján kellene eldönteni: meg kell elégedjünk a képviselői demokrácia nyújtotta lehetőségekkel, és el kell fogadjuk, hogy a tagállamok nemzeti parlamentjeinek összetétele, e testületek döntései az adott társadalom preferenciáit, értékvalasztásait tükrözik. Mindezekon túlmenően még egy fontos kikötést kell tennünk a racionális választópolgárok és a nemzeti parlamentek összetétele kapcsán, nevezetesen hogy létezik olyan rendszer, melyben a társadalmak preferenciái minden torzítás nélkül kifejezésre juthatnak, mely képes az egyéni preferenciákat társadalmi preferenciákká aggregálni.

---

deklódás, mint a „Híradó” iránt (RTL Klub; 2006). A nyomtatott sajtó kiadványai közül a Magyar Terjesztés-ellenőrzők Szövetsége (MATESZ) adatai alapján 2006 második negyedében a legkelendőbb lapok közt –megjelenésenkénti átlaglapszámokat tekintve, az ingyenesen terjesztetteket és a műsorújságokat leszámítva – a Story magazint a Nők Lapja követi, a dobogó harmadik fokára a Blikk lépett. (MATESZ 2006)

¹ Az uniós jogalkotás tempóját konkrét eseten (az ivóvízről szóló 80/778/EGK irányelv születésén) keresztül szemléltetve a következőket mondhatjuk: a Bizottság 1972-ben kezdett el foglalkozni a kérdéssel, javaslata 1975-re került a Tanács elé, mely 1980-ra fogadta el az irányelvet, melynek végrehajtása 1985-ben kezdődött meg.

² Ráadásul amennyiben azon kérdés megválaszolása a célunk, hogy mekkora hatékonysággal csökkentené a demokrácia-deficitet a nyilvános ülések bevezetése, figyelembe kell vegyünk azt a tényt, hogy a Tanács üléseinek napirendjén szép számmal megjelennek „A-ügyek”.

³ Elismerem ugyanakkor, hogy a főszevegben említett racionalitás „előfeltételként”, minimálisan elvárható követelményként való bemutatása vitatható, amennyiben a demokrácia, a szavazati jog „pusztán” a társadalom bevonását jelenti a döntéshozatalba és ez magában foglalja a polgárok azon jogát is, hogy irracionális döntéseket hozzanak. Ugyanakkor ha megengedjük azt, hogy a polgárok jelentős része döntései meghozatalakor irracionálisan cselekszik, akkor bajosan fogjuk tudni elfogadni, hogy a nemzeti parlamentek egy társadalom valódi preferenciáit tükrözik és a nép akaratának megtestesülései, márpedig a nemzeti parlamentek –„demokraták” által szorgalmazott – uniós döntéshozatalba való nagyobb fokú bevonása jelentős részben épp ezen az érven alapszik.

Mindezen kiindulópontok fenntartások nélküli elfogadása azonban korántsem magától értetődő. Jelen írás e problémakörrel kapcsolatban azon kérdés vizsgálatára szorítkozik, mennyiben tenné demokratikusabbá az integráció működését a nemzeti parlamentek uniós döntéshozatalba való intenzívebb bevonása, ehelyütt pusztán jelezni kívántam, hogy a nemzeti parlamentekkel kapcsolatban számos egyéb kérdés is átgondolásra érdemes¹, függetlenül attól, hogy a tagállamok törvényhozó testületeinek nagyobb szerepet szánnánk-e vagy sem.

A „demokraták” többek között azon az alapon szánják nagyobb szerepet a nemzeti parlamenteknek az uniós jogalkotásban, hogy e testületek a tagállamokban a törvényhozó hatalom letéteményesei, ugyanakkor az integráció mélyülésével mind több politikaterületen közösségi szintre kerül a jogalkotás, megfosztva ezáltal e területeken a nemzeti parlamenteket egyik legfontosabb funkciójuktól, illetve csökkentve e döntések demokratikus legitimitációját, amennyiben az integráció legfőbb döntéshozó szerve továbbra is a miniszterekből álló –tehát nem közvetlenül megválasztott – Tanács, bár tény, hogy az EP szerepnövekedése e téren (is) tagadhatatlanul jelentős mértékű.

Elméletben a „demokratáknak” igazuk lehet, ám megítélésem szerint kétséges, hogy egy-egy uniós jogi aktus jogerőre emelkedésének parlamenti hozzájáruláshoz kötése a gyakorlatban is demokratikusabb Uniót eredményezne-e, majdhogynem függetlenül attól, hogyan is festene a kialakítandó rendszer². E véleményem alapjául az szolgál, hogy a legtöbb uniós országban bevett gyakorlatnak számít, hogy a kormányok maguk mögött tudják a parlamenti képviselők többségét, és viszonylag ritkán fordul elő, hogy egy-egy kormányt, kormánytagot leszavazzanak, még ha egy képviselői kérdésre adott válaszról van is szó. Mindennek fényében nem tartom reálisnak azt a feltételezést, hogy nemzeti parlamentek leszavazzanak egy olyan indítványt, melyet kormányuk egy tagja előzőleg jóváhagyott –számos esetben a nemzeti parlament illetékes szakbizottságával egyeztetve³.

E kérdés igazából akkor válhat jelentőssé, ha egy olyan rendszer kerülne kialakításra, melyben a tagállami parlamentek véleménye egyenlő súllyal esik latba (pl. minden parlamentnek jóvá kell hagynia az adott uniós döntést, vagy a parlamenti jóváhagyásoknak el kell érniük egy adott arányt, pl. 25-ből 20 parlamentnek rá kell bólintania a jogszabály-tervezetre), ugyanakkor a Tanácsban elég a minősített többség is. Ez esetben ugyanis míg a Tanácsban minden ország népességének arányában vesz részt a szavazásban, e megkülönböztetés a parlamenti hozzájárulások esetén eltűnik, és előfordulhat, hogy a leszavazott államok nemzeti parlamentjei blokkolhatják a döntés megszületését anélkül, hogy saját kormányuk ellenére kellene szavazniuk.

¹ E kérdések közül a racionális döntéshozatallal részletesebben foglalkozik többek között Spencer és Downs, az egyéni preferenciák társadalmi választásokká történő aggregálásának problematikájával pedig Arrows. (A kérdéstről részletesebben többek között l. Zoltayné, [2005], vagy Goodin-Klingeman (szerk.) [2003].)

² Az összes parlament hozzájárulására szükség lenne, vagy csak bizonyos arányú elutasítás vezetne a kérdéses jogszabály-tervezet elvetéséhez, a parlamentek vétőjogot kapnának a kérdésben vagy ellenvetésük csak azzal járna, hogy az uniós szerveknek újra át kellene gondolniuk az adott tervezetet a parlamenti kifogások figyelembe vételével, a parlamentek külön-külön nyilvánítanának-e véleményt az egyes kérdésekről vagy nemzeti parlamenti képviselőkből egy második kamarát hoznának létre az EP-ben.

³ A nemzeti parlamentek uniós döntéshozatalban betöltött szerepéről l. Győri (2004).

Csakhogyan ez esetben két dolgot kell figyelembe vegyünk: egyrészt, hogy a leszavazott országok között igen gyakran találkozunk „nagy” országokkal is, tehát egy feltételezett parlamenti jóváhagyási kör érdemi változást kevés eséllyel fog hozni, amennyiben a tervezetet ellenző országok „relatív” súlya csak tovább csökken. Másrészt elméleti síkon megengedhetjük azt a lehetőséget, hogy a leszavazott országok közt az EU legkisebb tagállamai vannak¹. Megmaradván a fent említett, teljesen légből kapott „25-ből 20 parlamenti jóváhagyás szükséges” rendszernél és feltételezvé, hogy a Tanácsban a 19 legnagyobb tagállam fogadta el az indítványt, ez azt jelenti, hogy kevesebb, mint 7,5 milliónyi lakossággal rendelkező hat állam² ellenállása blokkolja (vagy a rendszertől függően akadályozza meg) egy döntés megszületését egy 450 millió főt számláló közösségekben. Ez pedig így ilyenformán bajosan nevezhető demokratikusnak³.

De természetesen felmerülhet annak a lehetősége is, hogy a nemzeti parlamenteket nem közvetlenül vonják be az uniós jogalkotásba, hanem európai szinten alakítanak ki olyan garanciákat, melyek biztosítják, hogy a nemzeti törvényhozások megfelelő beleszólási lehetőséggel, illetve rálátással rendelkezzenek az uniós ügyekre. E tekintetben két dolgot érdemes megjegyezzünk. Egyrészt, hogy már ma is találkozunk olyan szabályokkal, előírásokkal az integráción belül, melyek a nemzeti parlamentek szerepét igyekeznek megerősíteni. Gondolok itt elsősorban a Maastrichti Szerződéshez csatolt 13. nyilatkozatra, mely azért száll síkra, hogy a nemzeti parlamenteket jobban bevonják az uniós döntéshozatalba, illetve arra hívja fel a kormányok figyelmét, hogy „biztosítsák –többek között –, hogy a nemzeti parlamentek a bizottsági javaslatokat időben megkapják, hogy [azokról] tájékozódhassanak és lehetőségük legyen [azok] vizsgálatára” (Idézi: COSAC; 1992). E nyilatkozat kitételeit Amszterdamban tovább pontosították, mind az időpontokat, mind a parlamentek rendelkezésére bocsátandó dokumentumok körét tekintve. (Scadplus; 2006)

Másrészt nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy minden állam parlamentjének szerepét, helyét, mozgásterét az adott állam alkotmányjogi berendezkedése határozza meg. Hogyha európai szinten a jelenleginél mélyebben és részletekbe menőbben kezdenék el szabályozni a kérdést, előírván minden kormánynak, mekkora teret kell engedjen saját parlamentjének, nyilvánvaló, hogy az is aggályokat szülne a „demokratákban”, hisz ez esetben arról lenne szó, hogy e nemzetek feletti, „antidemokratikus” szint a tagállamot arra kényszeríti, hogy saját alkotmányos gyakorlatát sutba dobja, és ez nyilvánvaló jele annak, hogy egy szuperállam kialakítására készül. Biztos ami biztos szögezzük le, hogy jelenleg nincsen olyan törekvés az integráción belül, mely a tagállamok belső alkotmányos rendszerének megbolygatását irányozná elő.

A nemzeti parlamentek témakörében érdemes újfent kitérjünk arra a tényre, hogy minden tagállamnak saját magának kell meghatároznia, milyen módon vonja be nem-

¹ Megjegyzendő azonban, hogy az uniós döntéshozatal során egyes speciális esetektől eltekintve nemigen fordul elő, hogy a törésvonal a „nagy” és a „kis” országok közt húzódna.

² De még ha 9 „leszavazott” állammal számolunk is, „25-16 rendszerben” a legkisebbek lakosságának száma így is alig haladja meg a 20 millió főt.

³ Azt az esetet nem érdemes vizsgálni, hogy mi van akkor, ha az EU hat legnagyobb országát szavazzák le, hisz ők az uniós népesség több, mint 69 százalékát adják, így minősített többséggel nem lehet őket leszavazni.

zeti törvényhozását az uniós szintű jogalkotásba. Merthogy ebből nemcsak az következik, hogy valamifajta uniós szintű szabályozás a nemzeti szuverenitás igencsak központi részét érintené, hanem az is, hogy az EU mint olyan nem, vagy csak részben tehető felelőssé azért, ha egyes parlamentek úgy érzik, a partvonalra szorultak. Az adott tagállam feladata az, hogy gondoskodjon arról, hogy parlamentje érdemben is részt tudjon venni az uniós döntéshozatal folyamatának befolyásolásában és ne degradálódjék a brüsszeli irányelveket mechanikusan átültető, illetve az egyes szerződésmódosításokat jóváhagyó testületté.

Ahol megítélésem szerint fontos szerep juthat a nemzeti parlamenteknek uniós kontextusban, az nem is annyira a törvényhozás, sokkal inkább az egyes kormányzatok – és ezen keresztül közvetve a Tanács – munkájának ellenőrzése. A „demokraták” némelyike (pl. DE BURCA; 2004) időnként felveti, hogy a Tanács mint testület nem osztható fel, miáltal nem is gyakorolható felette hatékony ellenőrzés (SIEBERSON; é.n.). Megítélésem szerint a helyzet ennél egy fokkal összetettebb, az ellenőrzés nem feltétlenül valamifajta felosztási, szélnek eresztési jogban ölt testet, de legalábbis nem ez az egyetlen módja annak, hogy egy intézmény vagy szereplő ellenőrzés alatt tartson egy másikat.

Az, hogy az EP kérdéseket intézhet a Tanácshoz, hogy az Elnökségnek prezentálnia kell munkaprogramját szintén avégett történik, hogy a Tanács munkáját az európaiak által választott testület ellenőrizni tudja. És ezen a ponton vélem úgy, hogy a nemzeti parlamentek fontos és hatékony kiegészítői lehetnek az európai szintű ellenőrzésnek, amennyiben a nemzeti parlamentre, az ott folyó eseményekre mégiscsak inkább odafigyel egy adott társadalom, az adott ország médiája, mint az EP-re és a Brüsszelben folyó vitára.

Még hosszsan sorolhatnánk azokat az elemeket, melyeket a „demokraták” kifogásolnak az Unió működése kapcsán, mindazonáltal ezen írásnak nem célja az egyes érvek tételes elemzése, cáfolata vagy megerősítése. Sokkal inkább arra törekszik, hogy a demokrácia-deficittel kapcsolatos vita háttérében meghúzódó okokat, eltérő megközelítéseket próbálja meg megvilágítani. E tekintetben, a „demokraták” álláspontját összefoglalva a következőket mondhatjuk: megközelítésük központi szereplője a tudatos állampolgár, aki többé-kevésbé határozott elképzelésekkel rendelkezik az EU-val, annak céljaival, értelmével kapcsolatban, és aki ennek megfelelően nagyfokú érdeklődést is mutat a politikai események iránt.

A „demokraták” mindebből kifolyólag az EU legitimitását inkább annak „input-oldalán” növelnék, azaz akként tennék az EU-t demokratikusabbá, döntéseit elfogadottabbá, hogy annak munkájába, mindennapjaiba jobban bevonják a polgárokat akár közvetlenül, akár közvetve. Ennek megfelelően a „demokraták” körében jóval nagyobb hangsúlyt kap a demokrácia egyfajta folyamatként, eljárási rendként való értelmezése. Másképp fogalmazva: akkor demokratikus egy intézmény, amennyiben annak összeállítása, illetve működése során érvényesülnek a demokrácia „játékszabályai”, akkor legitim egy döntés, amennyiben annak meghozatala során a demokrácia elvei érvényre jutottak.

Mindez logikusan, elfogadhatóan hangzik, ugyanakkor értelemszerűen e megközelítésnek is megvannak a maga hiányosságai még a már említett, részben vitatható alapfeltevések problematikáján túlmenően is, melyekre abból a szempontból érdemes röviden visszakanyarodni, hogy mindezen alapfeltevések nem feltétlenül helytálló voltából következően valamiféle jelentős mértékű „uniós nyitás” akár azzal is

járhat, hogy tartalmát, lényegét tekintve kevésbé lesz demokratikus az Unió. Ez alatt a következőket értem: mint az fentebb említésre került, a „tegyük az Uniót polgárközelibbé” jelszó akkor hozhat demokrácia, legitimitáció terén is jelentős pozitív eredményeket, ha az EU ezen törekvésében a tagállamok társadalmainak széles rétegei is partnerek, és hajlandóságot mutatnak arra, hogy jobban bevonják őket az integráció ügyeinek intézésébe. Ellenkező esetben viszont e támogatható, támogató (?) jelszó tartalma, illetve hatása kissé megváltozhat, és akként szólhat, hogy „engedjünk nagyobb beleszólást az uniós ügyek intézésébe a polgárok azon csoportjainak, melyek a) érdeklődnek ezen kérdések iránt, b) megfelelően szervezett csoportokat hoznak létre, és c) eléggé hangosak”¹.

Az előbbi vázolt gondolkodási kereten belül maradvá természetesen még akár ez utóbbi megközelítés is jelentheti a rendszer demokratikusabbá válását, amennyiben mindenkinek jogában áll szerveződni, érdekeit képviselni, csoportokat létrehozni, és amennyiben ezt nem teszi, „magára vessen”, amennyiben érdekei esetlegesen nem kerülnek figyelembe vételre a döntéshozatalkor. Am realisabban gondolkodván megítélésem szerint a fent említett második megközelítés lényegét tekintve nem az EU demokratikusabbá válása irányába mutat.

Végül megjegyzendő, hogy egy döntés meghozható a demokrácia érvényesülése végett felállított szabályok legmesszebbmenőkig való betartásával is úgy, hogy a döntés végeredménye nemigen nevezhető demokratikusnak. A „forma” és a „tartalom” ehelyütt is kettéválhat.

1.2. A demokrácia-deficit mint egy a sok probléma közül

A „demokraták” álláspontjának vizsgálata után szenteljünk néhány gondolatot annak a kérdésnek, miként is érvelnek a demokrácia-deficittel kapcsolatban a „relativisták”, akik tehát kisebb jelentőséget tulajdonítanak a demokrácia-deficitnek, illetve nem feltétlenül európai szinten vélik megoldhatónak a problémát. Mint az már említésre került, e „tábor” képviselői (többek között MORAVCSIK [2002], ill. MAJONE [1998]) nem normatív oldalról közelítenek a kérdéshez, nem azt kutatják, milyen hiányosságokat mutat fel az integráció egyfajta „tökéletes” demokráciához képest, hanem inkább arra mutatnak rá, hogy a „demokraták” által meghatározott követelmények integrációtól való elvárása, Unión való számonkérése több szempontból sem jogos.

Gyakorlati oldalról közelítve a kérdést a „relativisták” arra hívják fel a figyelmet, hogy mindazon jelenségek, melyeket a „demokraták” az EU-ban megmutatkozó demokrácia-deficit megnyilvánulásaként tartanak számon, tagállami szinten éppúgy megfigyelhetők, mint európai szinten. Következésképpen nem feltétlenül az EU szenved demokrácia-deficitben, de legalábbis korántsem valamilyen európai jelenségről van szó: e hiányosságok a képviselői demokrácia, a modern kori közigazgatás és kormányzás mondhatni természetes velejárói.

A gyakorlati szempontból felmerülő érveknél érdekesebb azonban az az érvelés, mely elméleti oldalról kérdőjelezi meg a „demokraták” egy-két felvetésének jogosságát.

¹ E kérdés felvetése azonban igen messzire vezet az „európai politikai tér” problematikájába, melynek legfontosabb kapcsolódási pontjai témánkhoz a későbbiekben említésre kerülnek ugyan, ám a kérdés részletes kifejtése túlmutat ezen írás keretein, így ehelyütt meg kell elégedjünk jelzésértékű említésével, illetve felvetésként való kezelésével.

gát, illetve teszi fel azt a kérdést, egyáltalán létezhet-e európai szintű demokrácia és ha igen, akkor ennek milyen sajátosságai lehetnek egy (nemzet)állami szintű demokráciához képest. Merthogy itt – erősen leegyszerűsítve – a következőkről van szó: arról sokat lehet vitatkozni, hogy milyen (társadalmi, gazdasági, politikai, stb.) feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy egy entitáson belül megteremtődjék, létrejöjjön a demokrácia, egy dolog azonban minden kétséget kizárólag kell hozzá: démosz. Márpedig ilyen az Unióban – egyelőre – nincs. Pontosabban fogalmazva épp az a gond, hogy túl sok van és mind ez ideig nem jött létre valamifajta „európai nép” európai identitással, nem alakult ki valamifajta egységes politikai tér. Mindennek a hiányában pedig akármennyire is próbálkozunk az EU demokratikusabbá tételével, e „démosz nélküli demokrácia” valamilyen szempontból mindig is deficitesebb lesz. Sőt, e tekintetben egy esetleges egységes politikai tér kialakulása sem feltétlenül hordozza magában e deficit megszüntetésének az ígérését, hisz épp a „relativisták” mutatnak rá arra, hogy az EU-ban kifogásolt jelenségek tagállami szinten is megjelennek.

Mіндеzen alapvetések megfontolandók és jogosak, ám olyan szempontból óvatosan kell kezeljük őket, hogy egy ilyen alapokról induló érvelés könnyen oda lyukadhat ki, hogy nem lehet és – szükségképpen – nem is kell mit tenni az EU átalakítása, demokratikusabbá tétele érdekében, ami azért így ilyenformán mégsem állja meg a helyét¹. E fent említett sajátosságokat a maguk helyén kell kezelni, és nem a demokratikusabbá tételt eleve kizáró tényezőket kell látni bennük, hanem inkább adottságokat, melyek megszabják azokat a feltételeket, felállítják azt a keretrendszert, melyek között, illetve melyen belül megoldási javaslatok felmerülhetnek és kijelölik azt a határt, ameddig az „uniós demokrácia” fokozható, illetve – korántsem utolsó sorban – segítséget nyújthatnak abban, hogy a rendszer átalakítására törekvők fel tudják állítani prioritásaikat, világos cselekvési terveket készíthessenek annak érdekében, hogy erőfeszítéseik sikerrel járjanak.

Ezen legutóbbi felvetésem alatt a következőt értem: ha és amennyiben célunk, hogy az EU-t demokratikusabbá tegyük, és szem előtt tartjuk, hogy az Unióban egyelőre nem alakult ki egységes politikai tér, akkor célunk elérése szempontjából nem feltétlenül az lesz a leghatékonyabb, ha amelletttörünk lándzsát, hogy a Tanács

---

¹ A fent említettek mellett vissza-visszatérő érv például egyes „relativisták” oldaláról, hogy az EU működését szabályozó szerződések minden tagállamban ratifikálásra kerültek hol a parlament, hol a nép által, következésképp az európaiak olyan rendszert szerettek volna, amilyen létrejött, így nem jogos megkérdőjelezni akár az egyes intézmények működését, akár a rendszer egészének jellegét. A tagállami ratifikációk gyakorlatilag mindent legitimálnak (Dukes; 2005). (Nemzetközi) jogi szempontból ezen érvelés természetesen megállja a helyét: a tagállamok törvényhozó hatalommal felruházott parlamentjei (illetve adott esetben népszavazások) valóban áldásukat adták mindazon szerződésekre, melyek lehetővé teszik, hogy a Tanács zárt ajtók mögött ülésezzen, hogy a Bizottság összetétele úgy alakuljon, ahogy az alakul, illetve hogy e testület rendelkezék mindazon jogkörökkel, melyekkel rendelkezik. Mindazonáltal fontos, hogy ebből ne azt a következtetést vonjuk le, hogy az ég egy adta világon semmiféle probléma nincs az EU-val, minden, ami az integráción belül zajlik a tagállamok, illetve azok polgárainak akarata szerint való hisz a ratifikációk erről tanúskodnak. E ratifikációk lehetővé teszik az integráció működését, de ez korántsem jelenti azt, hogy azon ne lehetne változtatni, és természetesen azt sem, hogy maga a ratifikáció önmagában a Közösség, illetve annak intézményei minden jövőbeli cselekedetét legitimálná.

ülései legyenek nyilvánosak: ez, mint korábban bemutattam megítélésem szerint gyakorlatilag, a kérdés tartalmát tekintve nemigen tenné sokkal demokratikusabbá az integrációt. Nagyobb sikerrel kecsegtet ha az uniós kommunikációt – melyben a közösségi intézmények mellett az egyes tagállami kormányoknak is nagyobb szerepet kellene vállalniuk – sikerül jobbra, hatékonyabbá tenni és elsősorban ezen keresztül tenni az integrációt polgárközelibbé.

Egy további fontos következtetés, mely a fenti kiindulópontokból levezethető, az az, hogy mivel az integrációban egyelőre nincs egységes politikai tér, illetve ha lenne sem tudnánk valamifajta „ideális demokráciát” megteremteni, az Unió legitimitációját nem, de legalábbis nem elsősorban „input”-oldalról kellene növelni, sokkal inkább az „output”-oldalra érdemes a figyelmünket fordítani: az Uniónak meg kell felelnie mindazon elvárásoknak, melyeket a polgárok állítanak vele szemben, „haznia kell mindazon eredményeket”, melyek segítségével könnyedén bebizonyítható az átlagpolgárnak, hogy Európára szükség van, az integráció nem öncél. Ezen érvrendszeren belül tehát az EU, illetve a közösségi intézmények legitimitációját nem az adja elsősorban, milyen formai, eljárásjogi szabályok vonatkoznak összeállításukra, működésükre, elszámoltathatóságukra, sokkal inkább a kérdés tartalmi oldala kerül előtérbe, a legitimitáció alapja a teljesítmény¹. Az Unió nem azáltal válik „polgárközelivé”, elfogadottá, hogy a polgárok nagyobb beleszólást vagy ellenőrzési jogosultságot nyernek az integráció ügyeinek intézésébe, illetve azok felett, hanem azért, mert a polgárokért működik, hatékony, és a társadalmakban tudatosul is, milyen hasznai vannak az integrációnak².

Ehelyütt az output-legitimitáció kérdésköréhez annyit érdemes még hozzáfűzünk, hogy ennek fokozása abból a szempontból nehéz, hogy a polgárok integrációval szembeni elvárásai igencsak megnöttek, ráadásul sok esetben olyan területeken kívánnak hatékonyabb európai szintű fellépést, „több Európát”, ahol egyelőre az integráció kompetenciája viszonylag korlátozott³.

A „relativisták” álláspontja kapcsán megjegyzendő továbbá, hogy amellett, hogy érveik elgondolkodtatók és megfontolásra érdemesek, bizonyos szempontból vitatható is alapállásuk, amennyiben felvethető, hogy az, hogy egy-egy (valamilyen szempontból rossz) jelenség megjelenik tagállami szinten, még nem biztos, hogy elfogadhatóvá teszi e jelenséget európai szinten. Más szavakkal: annak megállapítása, hogy a döntéshozatal, illetve a közigazgatás általában bonyolult tagállami szinten, nem oldja meg azt a problémát, hogy az EU döntéshozatala bonyolult és nem ment fel minket az alól a feladat alól, hogy megvizsgáljuk, lehet-e egyszerűsíteni e területet, mekkora fokú az az összetettség, mely úgy mond a közigazgatás természetéből fakad és elkerülhetetlenül jelentkezik, ennél összetettebb-e az uniós rendszer, és ha igen, hogyan lehetne átalakítani.

---

¹ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a „legitimitáció” szót annak tágabb értelmében használom, „elfogadottságot” érve alatta. E kifejezés ily kiterjesztő értelmezése nem feltétlen önkényes, amennyiben a témával foglalkozó kutatók munkáiban is találkozhatunk hasonló értelmezéssel. (A kérdésről részletesebben l. Bihari-Pokol [1998: 182-199. old.].)

² Félreértések elkerülése végett megjegyzendő, hogy természetesen itt nem vagy-vagy helyzetről van szó, nyilvánvaló, hogy mind output, mind input legitimitációra szüksége van az integrációnak.

³ A kérdés kapcsán részletesen l. Commission (2006a).

Valóban háromféle komitológia-bizottsági eljárásra van szükség? Az EP három székhelye a hatékony munkavégzést szolgálja? Biztos, hogy egy átlagpolgár számára magától értetődik, hogy a Tanács Főtitkárságának vezetése jelentős részben a főtitkár helyettesének a feladata, amióta a Főtitkár az *Európai Unió Közös Kül- és Biztonságpolitikájának Főképviseelője* címmel is büszkélkedhet, mely politikáról tudni kell, hogy bár ez a politika is „közös” éppúgy, mint az agrárpolitika, de ez a „közös” nem úgy „közös”, ahogy az a „közös”?¹ És még ezeregy hasonló kérdést feltehetnénk. Amit azonban fontos lássunk az az, hogy e kérdések mindegyikének háttérben komoly politikai érdekek húzódnak meg, melyeket realitásként kell kezeljünk és számításba kell vegyünk mikor az intézményrendszer, döntéshozatal átalakításának lehetőségein, illetve szükségességén kezdünk el gondolkodni. Másként fogalmazva: könnyen lehet, hogy ha elkezdjük az utolsó itt feltett kérdést és annak háttérét megvizsgálni, végül oda lyukadunk ki, hogy az integráció jelenlegi fejlettségi szintjét, illetve a tagállami álláspontokat és érdekeket figyelembe véve egyelőre nemigen tehető a rendszer sokkal egyszerűbbé és átláthatóbbá.

II. A VITA HOZADÉKA

A demokrácia-deficitről szóló vita bizonyos tekintetben – egyelőre – természetlenül tekinthető, más szempontból viszont meglehetősen nagy hatásúnak. Abból a szempontból természetlenül, hogy a két fél (egyelőre) elbeszél egymás mellett: mindkettő felállítja a maga gondolkodási keretrendszerét, de ezek közt nincs igazából átjárás. Valamifajta szintézis megteremtését az eltérő viszonyítási pontokon („ideális” demokrácia vs. „gyakorlati” modellek) túl egyelőre az is hátráltatja, hogy nincs egyetértés a vita kulcsfogalmainak tartalmát illetően: nincs olyan definíciója a „demokrácia”, vagy a „demokrácia deficit” kifejezéseknek, melyek széles körben elfogadottak lennének a témával foglalkozók, de legalábbis a vitában részt vevők körében. E nélkül pedig értelemszerűen nehéz kimozdítani a vitát a holtpontról és előrelépni.²

Mindezt azonban nem szabad a kutatók kudarcaként értékelni, illetve nem feltétlenül az a legüdvösebb megoldás, ha – belátván az eltérő „táborok” közti érdemi párbeszéd hiányát –, felhagyunk azzal, hogy az Unió demokratikus voltáról elmélkedjünk. Az „egymás mellett való elbeszélésnek” több olyan oka is van, melyek idővel megszűnhetnek, a problémák áthidalhatóak lesznek. Úgy vélem ezek közül az egyik legfontosabb az integráció átalakuló, változó volta: mint azt ezen írás bevezető mondataiban említettük, az EU jelenleg egyfajta „útkeresési szakaszban” van, nem világos, milyen szerepet is fog betölteni az alakulófélben lévő világrendben, illetve – ezzel szoros összefüggésben – hogy hogyan fog alakulni az Unió belső fejlődése, mely területeken mélyülhet az integráció. Márpedig az integráció jellege (illetve annak megítélése) értelemszerűen befolyásolja a kutatók által választott (választ-

---

¹ Természetesen e kérdés is csak akkor bír relevanciával, ha elfogadjuk azt az állítást, mely szerint fontos, hogy az átlagpolgár tudjon bármit is az integrációról. Tagadhatatlan, elfoglalható olyan álláspont is, mely szerint a polgároknak nem is kell tudniuk, hogy ki az a „Mr. CFSP” és hogy mi a dolga. Sőt, sokan úgy vélik, mind ez ideig éppen ez a hozzáállás jellemezte az Unió vezetőit, illetve intézményeit – amiben, valljuk meg, van némi igazság –, ám most épp ennek kellene megváltoznia, amennyiben tovább kívánjuk mélyíteni az integrációt.

² A kérdés kapcsán részletesebben l. Jolly (2003).

ható) kiindulópontot, meghatározza, milyen elvárásoknak kell megfelelnie az EU-nak a demokrácia terén, illetve hogy milyen megoldási módozatokban gondolkodhatunk. Ennek következtében úgy vélem, hogy amennyiben könnyebb lesz válaszolni arra a kérdésre, hogy minek is tekinthetjük az Uniót, nagyobb esély van arra is, hogy a demokrácia-deficit témájában közeledjenek egymáshoz az álláspontok.

Másrészt az álláspontok közeledését abból a szempontból is magával hozhatja az idő, hogy a demokrácia deficit kérdésének vizsgálata viszonylag újnak mondható, amennyiben igazából a Maastrichti Szerződés, illetve e szerződés ratifikációja körüli bonyodalmak óta kezdtek el a kérdéssel komolyabb mértékben foglalkozni¹. Az azóta eltelt tizenöt év arra elegendő volt, hogy a kérdésnek komoly mennyiségű szakirodalma szülessék, ahhoz azonban egyselőre kevésnek bizonyult az idő, hogy magával hozzon valamifajta szakmai konszenzust is bizonyos alapvető kérdésekben.

Más szempontból vizsgálván a kérdést azt mondhatjuk, hogy a demokrácia-deficitről szóló vitának viszonylag nagy szerepe van az Unió (mindenkori) fejlődése tekintetében, amennyiben az e vita keretében megszületett javaslatok egy része időről-időre az uniós döntéshozók asztalára kerül és ezen ötletek adott esetben sokáig napirenden is maradhatnak, illetve természetesen némelyik meg is valósulhat. Arról van szó tehát, hogy míg a vita részben meglehetősen elméleti síkon zajlik és alapvetően azon kutatók érdeklődésére tart számot, akik a vitában részt vesznek, e vita rengeteg gyakorlati javaslattal is előáll, melyeket vezető politikusok is magukévá tehetnek és melyek beépülhetnek az Unió működésébe.

E tekintetben figyelemre méltónak is nevezhető, hogy maga az Unió mint olyan sem nem „relativista”, sem nem „demokrata”, hanem sokkal inkább pragmatikus hozzáállást tanúsít, amennyiben jelenleg azt tapasztalhatjuk, hogy mindkét „tábor” javaslatai között találunk olyat, mely a közelmúltban megvalósult, illetve megvalósulófélben van.

A „demokraták” nyilvánvalóan igen nagy örömmel vették tudomásul az Európai Tanács 2006. június 16-i döntését, melynek értelmében a – minisztereket tömörítő – Európai Unió Tanácsa a jövőben bizonyos üléseit nyilvánosan tartja. Ugyanakkor természetesen továbbra is fennállnak a korábban említett kételyek azzal kapcsolatban, hogy egy ilyen nyitás mennyiben is teszi a gyakorlatban, tartalmát tekintve is demokratikusabbá az integráció működését².

A „relativisták” azon álláspontja sem maradt visszhang nélkül, melynek értelmében kiemelkedően fontos az integráció output-legitimációjának erősítése, annak fontossága, hogy az Unió konkrét, kézzel fogható, az állampolgárok számára kedvező hatásokkal járó eredményeket produkáljon, mely az EU elfogadottságának, támogatásának növekedését hozhatja magával a tagállamokban. E téren a Bizottság korántsem vádolható semmittevéssel az utóbbi időben, a 2006. május 10-én megje-

---

¹ Bár magának a „demokrácia deficit” kifejezésnek az első említése jóval korábbra, a hetvenes évek végére tehető. (Federal Union [é.n.])

² Mindezen kételyekhez ehelyütt annyit tehetünk még hozzá, hogy – ahogyan arra a Bruxinfo 2006. június 19-i száma rámutatott – a jelenlegi nyitással kapcsolatban többen úgy vélték, ez épphogy kevésbé demokratikussá fogja tenni az integrációt, a Tanácson belüli döntéshozatalt. (Bruxinfo 2006.) Ezen érvelés lényege az, hogy a nyilvános ülések miatt az érdemi tárgyalások kiszorulnak a tanácsteremből, a fontos megállapodások a folyosókon, ebédeken, kávészünetekben köttetnek majd meg, miáltal e nyitás a kívánttal épp ellentétes hatást ér el.

lent kommunikáció középpontjában az „eredmények Európája”, a „polgárok [által meghatározott] napirend” kérdései állnak. (Commission [2006b]) E program megvalósításához pedig azonnal hozzá is láttak a biztosok, fogyasztóbarát, már-már populista célokat meghirdetve olyan szektorokban, mint például a távközlés, a bankszektor vagy a légi közlekedés.

Korábban már említést tettem a vita egy további hozadékaról, nevezetesen arról, hogy a vita során feltárt összefüggések megismerése hozzásegíthet egy reális „akcióterv” kidolgozásához, illetve röviden utaltam az uniós kommunikáció fontosságára. Úgy érzem, e kérdést több szempontból is érdemes kissé alaposabban megvizsgálni, még ha kimerítő tárgyalására ehelyütt nincs is lehetőségünk. Egyrészt azért, mert a kommunikáció hatékonyabbá tétele mind a „relativisták”, mind a „demokraták” érvrendszerét alapul véve fontos kihívásnak tűnik, másrészt azért, mert a hatékonyabb uniós kommunikáció egyike a vita során felvetett, „megvalósulófélben lévő” javaslatoknak.

Lássuk, milyen szempontból fontos a kommunikáció mindkét „tábor” számára. A „demokraták” egész érvrendszerének az alapja valamifajta ideális demokrácia, melynek központi szereplői a jól tájékozott, racionális polgárok; egy polgár pedig akkor lehet jól tájékozott, ha a kommunikációs csatornák jól működnek. A „relativisták” érvrendszerébe pedig azért illik bele a kommunikáció, mert ez lehet az egyik útja és eszköze annak, hogy – természetesen egyrészt hosszú távon, másrészt pedig a tagállami szerepvállalást kiegészítve, de – kialakuljon valamifajta európai identitás, illetve egységes politikai tér, melynek keretein belül szó eshet egyáltalán bármiféle európai démoszról.

Mindezt természetesen nem úgy kell értelmezni, hogy elegendő egy hatékony uniós kommunikációs stratégia kidolgozása és sikeres megvalósítása és már „kész is” az európai identitás és politikai tér. Mindezek természetüknél fogva hosszadalmas és összetett folyamatok eredményeként jöhetnek létre, melyeknek csak egyik, bár tagadhatatlanul fontos részleme a kommunikáció. Megjegyzendő továbbá, hogy „uniós kommunikáció” alatt nem pusztán az EU intézményei által végzett kommunikáció értendő: igen fontos lenne, hogy a tagállamok (kormányai) is kivegyék részüket a társadalom tájékoztatásából¹.

III. KONKLÚZIÓ

A fent leírtakat összegezvén tehát azt mondhatjuk, hogy nem adható egyértelmű válasz arra a kérdésre, demokratikus-e az Európai Unió, illetve hogy mekkora problémát is jelent az integráció számára az ún. demokrácia deficit. Válaszunk a kérdéssel kapcsolatban attól függ, milyen kiindulópontot – és ezzel együtt gondolkodási keretet – választunk a helyzet értékelésére. Figyelembe véve, hogy a különböző viszonyítási alapok közt alapvető eltérések mutatkoznak, nem meglepő, hogy a vitában részt vevő felek „elbeszélnek egymás mellett”. Ami azonban – legalábbis megítélésem szerint – figyelemre méltó az az, hogy egy ilyen – kis túlzással és hang-

---

¹ Bár tagadhatatlan, hogy ez nem feltétlenül érdekük, amennyiben uniós ügyekben kevésbé tájékozott társadalmat feltételezvéen lehetősége nyílik a mindenkori kormánynak, hogy az országában végbe menő pozitív változások főszereplőjeként saját magát, míg a negatívumok kiváltójaként „Brüsszelt” jelenítse meg.

súlyozottan idézőjelek közé téve – „sehova sem vezető” vitának igen komoly gyakorlati következményei vannak az integráció fejlődése tekintetében.

Természetesen a vitából, illetve annak vizsgálatából – amellett, hogy szükség van az uniós kommunikáció hatékonyabbá tételére – számos egyéb következtetés levonható, én a magam részéről több okból favorizálom e „kommunikációs kérdést”. Egyrészt mert úgy vélem, ezen a téren komoly lehetőségek vannak az előrelépésre, és ami a lehetőségeknél is fontosabb: megvan a realitása is a hatékonyság fokozásának. Másrészt mivel a magam részéről a demokráciát, annak elveit nem abban látom érvényre jutni, hogy mindenkinek mindig mindenbe lehetősége van közvetlenül beleszólni: sokkal fontosabbnak tartom első lépésként azt, hogy a polgárok jelentős része legalább tisztában legyen azzal, hogy miről is szól az európai integráció, hogyan és miért születnek a döntések az Unión belül, illetve melyek azok a realitások, melyeket az EU-nak el kell fogadnia. Úgy vélem, a demokrácia alapfeltétele, hogy a polgárok viszonylag jelentős része legalább az alapvető kérdésekben tájékozott legyen, e nélkül megítélésem szerint a különféle „demokratizálási kísérletek” nem feltétlenül járnak sikerrel, illetve hoznak bármilyen eredményt. Sőt: adott esetben témánk szempontjából negatív eredményeket produkálhatnak, amennyiben a nyitási próbálkozások eredményeként az derül ki, hogy a polgárok továbbra sem érdeklődnek az integráció iránt és mindebből az a következtetés kerülhet levonásra, hogy e kísérletek *ab ovo* kudarcra vannak ítélve, nem érdemes ilyenekbe belevágni¹. Harmadrészt mivel ez az a pont, ahol mind a „demokraták”, mind a „relativisták” nézőpontja közös nevezőre hozható, és mely téren – mint fentebb láttuk – a Bizottság is partnernek tűnik.

Természetesen a kommunikáció hatékonyabbá tételének és a tájékozott polgárság „kinevelésének” is megvannak a maga kihívásai, ám ezek tárgyalása végképp túlmutat ezen írás keretein.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- BIHARI MIHÁLY – POKOL BÉLA (1998): *Politológia*; Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bruxinfo (2006): *Kamerák előtt zajlik majd ezután az uniós jogalkotás*; <http://www.bruxinfo.hu/cgi-bin/bruxinfo/write.cgi?filename=/bruxinfo/ujsag/20060619/rovat41/cikk220.html> (letöltés ideje: 2006. június 20.)
- Commission (2006a): *Special Eurobarometer 251; The Future of Europe*; http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_251_en.pdf (Letöltés ideje: 2006. október 5.)
- Commission (2006b): *Communication on Plan D and the period of reflection*; http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/com_2006_211_en.pdf; (Letöltés ideje: 2006. június 20.)
- COSAC (1992): *VI. COSAC, Lisbon (Portugal)* <http://cosac.eu/en/meetings/6/> (Letöltés ideje: 2006. szeptember 20.)

¹ Elismervén természetesen azon álláspont védhetőségét is, mely szerint ahhoz, hogy a polgárok érdeklődjenek az integráció iránt az kell, hogy az nyitottan, átlátható módon működjék. E „tyúk vagy a tojás” probléma megoldását azért látom a kommunikáció hatékonyabbá tételében, mert ennek nagyobb realitását látom, mint az intézményrendszer, a döntéshozatali mechanizmus radikális átalakításának.

- DE BURCA, DEIDRE (2004): *Democracy and the European Union*;
<http://www.irishdemocrat.co.uk/window-on-the-eu/democracy-and-the-european-union/> (Letöltés ideje: 2006. szeptember 10.)
- DUKES, ALAN (2005): *Where is the Democratic Deficit*; in: DONOGHUE, JILL – DUKES, ALAN (szerk.): *Where to Now? – Ideas on the Future of the EU*; Institute of European Affairs, Dublin
- Federal Union (é. n.): *JEF Manifesto, 1977* <http://www.federalunion.org.uk/archives/democraticdeficit.shtml> (Letöltés ideje: 2006. szeptember 18.)
- GOODIN, ROBERT E. – KLINGEMAN, HANS DIETER (2005): *A politikatudomány új kézikönyve*; Osiris, Budapest.
- GYÓRI ENIKŐ (2004): *A nemzeti parlamentek és az Európai Unió*; Osiris, Budapest.
- JOLLY, METTE E.: *Debating Democracy in the European Union – Four Concurrent Paradigms* <http://www.fedtrust.co.uk/uploads/constitution/MetteJollyPaper.pdf>; (Letöltés ideje: 2006. szeptember 30.)
- LUTZ, GEORG – GILLAND, KARIN (2004): *Do more opportunities lead to more equality?* <http://www.ipw.unibe.ch/mitarbeiter/lutz/docs/Lutz%20Gilland%20APSA%202004.pdf> (Letöltés ideje: 2006. szeptember 15.)
- Magyar terjesztés-ellenőrzők Szövetsége (2006): *Print-Gyorsjelentés, megjelenésenkénti átlagok, 2006. II. negyedév*; <http://www.matesz.hu/data/index.php> (Letöltés ideje: 2006. október 9.)
- MAIR, PETER (2006): *Polity-Scepticism, Party Failings, and the Challenge to European Democracy*; Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences; www.nias.knaw.nl/en/new_3/new_1/peter_mair/E:%5CUhlenbeck+Lecture+24.pdf (Letöltés ideje: 2006. szeptember 15.)
- MAJONE, GIONDAMENICO (1998): *Europe's Democratic Deficit: The Question of Standards*; *European Law Journal* 4: 5-28.
- MORAVCSIK, ANDREW (2000): *In Defense of the 'Democratic Deficit': Reassessing the Legitimacy of the European Union*; <http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/deficit.pdf>
- RTL Klub (2006): *RTL Klub Weekly Audience Report; Week 37*; <http://www.r-time.hu/domain4/files/modules/module15/395150CB8F332416.PDF> (Letöltés ideje: 2006. október 9.)
- Scadplus (2006): *The Amsterdam Treaty – A Comprehensive Guide*; <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/a26000.htm> (Letöltés ideje: 2006. szeptember 20.)
- SIEBERSON, STEPHEN C.: *The European Union Constitution and its Impact on the EU's Democratic Deficit*; <http://www.inter-disciplinary.net/AUD/AUD2/Sieberson%20paper.pdf>; (Letöltés ideje: 2006. szeptember 10.)
- ZOLTAYNÉ PAPIKA ZITA (szerk.) (2005): *Döntéelmélet*; Alinea Kiadó, Budapest.

VÁNDOR JÁNOS*
KONRÁD MÁRTA**

**AZ EURÓPAI UNIÓ TÁVLATAIRÓL...
GONDOLATOK AZ INTEGRÁCIÓS
STRATÉGIÁKRÓL ÉS AZ INTEGRÁCIÓ
SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL**

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A STRATÉGIAGYÁRTÁSRÓL

Európában és az Európai Unión belül is ma általános a vélekedés, hogy meg kell határozni a kontinentális összefogás hosszú távú stratégiáját. „Jövőt” kell adnunk az EU-nak, hogy lássa mindenki, merre is fejlődünk. Ez az álláspont és törekvés ad számunkra alkalmat, hogy kifejtsük nézeteinket az együttműködés értékéről, szükségességéről.

A közvetlen tárgyra térést megelőzően röviden elidőzünk a stratégia kérdésénél. Felvetődik ugyanis számunkra a kérdés, szükséges-e egyáltalán bármiféle stratégiai tervezés az Európai Unió számára? Napjainkban, a számítógépek keltette tudományos forradalom korában, amikor a múlt és jelen szinte minden területen majdhogynem végtelen pontossággal feltárható, istenkáromlásnak számít a tudományos élet szereplői részéről felvetni a kérdést: van-e értelme közép- vagy hosszú távú, vagy egyáltalán bármilyen stratégiát kidolgozni. Amikor korábban elképzelhetetlen módon törjük át a megismerés mind több falát, tágitjuk hatalmas iramban ismereteink halmazát, jogtalannak mutatkozhat e kérdés. Nemcsak az egzaktabb természettudományok, de a – közismerten – bizonytalanabb társadalomtudományokban is minden korábbinál mélyebbre hatolva tudjuk elemezni, majd értékelni is a folyamatokat, és következtethetünk a jövőre. Ezen az alapon azt kell mondanunk, hogy ott, ahol adatokkal, tényekkel, konkrétumokkal foglalkoznak, ott a jövőbe mutató számítások nemcsak, hogy lehetségesek, de elengedhetetlenek is.

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Külgazdasági és EU intézeti tanszék, főiskolai docens C.Sc.

** Közgazdász, tanár.

Ezzel együtt, magunk a kérdést annyiban tartjuk indokoltnak, hogy a társadalomban – és a társadalomtudományokban – van egy terület, ahol jószereivel esetenként megszűnik a számításokból egyébként aligha kiiktatható racionalitás. Rosszul fogalmazunk: nem a racionalitás, hanem a kiszámíthatóság. Az egyén igyekszik mindenkor racionálisan gondolkodni, legfeljebb mások találják lépését irracionálisnak, a várttól, a kiszámíthatótól, az ésszerűtől eltérőnek. Az általunk jelzett terület – kell-e mondanunk? – a politika. Egy tudományos írásban a szerzők feltétlenül kerülnek a politizálást, de ez nem zárja ki számukra annak észlelését, az észlelés továbbadását, hogy a politikában sem a szükségszerűség (már amennyiben ez fel- vagy bemérhető és érzékelhető), sem az ésszerűség nem feltétlenül meghatározó. A szubjektív törekvések és érdekfelfogások, legyenek bár egyéni vagy csoportosak, gyakran felülírják..., majdnem azt mondtuk: racionalitást, pedig csak azt állíthatjuk, hogy várakozásokat.

Az élet talán sehol nem produkálja a szubjektív megfontolások érvényesülését oly mértékben, mint a politikában. Bár az átlagpolgár számára ez elsődlegesen a belpolitikában válik észlelhetővé, nincs ettől érdemi eltérés a külkapcsolatok terén sem. A nemzetközi kapcsolatokban az egyéni (személyes) ráhatás legalább olyan fontos – és a folyamatokat, aktusokat bizonytalan kimenetelűvé varázsló – mint a belpolitikában. Miközben tényekre, adatokra, és nem utolsó sorban – az egyébként természetesen szubjektív – józan észre alapozva mind közép-, mind hosszabb távon a társadalmi-politikai (és külpolitikai) folyamatok felvázolhatóak, látszólag szükségszerű trendek¹ jelezhetőek, az egyéni, nevezzük úgy napi szintű politikai törekvések áthúzhatnak minden számítást, amely ezekre az objektívnek látszó megállapításokra épül. Ezzel nem vetjük el a ma oly divatos modellezést, az előrejelzéseket, de övünk azok tényként való elfogadásától. Éppen a nemzetközi kapcsolatokban végbemenő folyamatok változási sebességének megnövekedése int bennünket fokozott óvatosságra.

Amennyiben nem látjuk be jövőbeni fejlődési pályánkat és nem vázolhatók fel több-kevesebb biztonsággal a trendek, lehet-e előrenézni? Lehet-e stratégiát készíteni? Van-e ennek értelme? Válaszunk, az előbbiekből fakadóan, értelemszerűen részben nemleges. Igen, nincs értelme a politikában olyan stratégiát kidolgozni, amelyet majdani cselekvéseink sziklaszilárd alapjának tekintünk! Nem szabad egy látszólag „kőbe vésett” stratégiát lépéseink kiindulópontjává tennünk!

Gondolataink gyors lezárása helyett azonban tegyük fel ismét a kérdést: van-e értelme stratégiákban gondolkodni,ilyent gyártani? Ha az előbbi, leegyszerűsítéssel szemben komplexebb formában közelítünk a kérdéshez, akkor persze adható más válasz is: a stratégiagyártásnak igenis van értelme. Akkor, ha a stratégia célja nem döntések és lépések szigorú és merev vonalak mentén történő meghatározása, ha-

¹ Nem kívánunk belebonyolódni a történelmi – vagy éppen politikai – szükségszerűség (determináció) filozófiai vitájába. Azt azonban álláspontunkként leszögezhetjük, hogy hiszünk egyfajta „szükségszerű kimenetelben”, abban, hogy adott társadalmi, politikai, gazdasági, stb. feltételrendszeren belül szükségszerűen bekövetkezik egy „esemény”. Ráadásul ez az esemény általánosságban leírható, bár pontosan aligha körvonalazható. Más szavakkal: hisszük, hogy Európában szükségszerűen erősödik az összefogás, létrejön egy átfogó, az európai országokat „szervesen” összekapcsoló államalakulat, de azt nem látjuk (láthatjuk, érzékelhetjük), hogy az ezt eredményező folyamat mikor, hogyan, milyen konkrét eseményeken keresztül megy végbe, és a „végeredmény” miként is néz majd ki. Tehát ma nem látjuk a „végeredmény” pontos formáját, tartalmát. Nem is láthatjuk, hiszen sem az „objektív”, de még inkább a „szubjektív” elemeket nem tudjuk bemérni.

nem a rendelkezésre álló adatok, tények, azaz információk összegzése, elemzése, majd mindezt követően a lehetséges és követendő út és cselekvés-sorozat meghatározása. Megítélésünk szerint a társadalmi kapcsolatokban, így a nemzetközi viszonyok terén is a stratégia sokkalta inkább a lehetséges és kívánatos célok beazonosításának, a célok eléréséhez szükséges vagy lehetséges teendők körvonalazásának, semmint egy konkrét cselekvési programnak a megtestesülése kell, hogy legyen. Nem vagyunk tehát önmagában a stratégiai célok meghatározása ellen. Nem azért, mert – általában – hiszünk azok elérhetőségében, hanem mert hisszük azt, hogy egy adott cél pontos megfogalmazása motivál, ösztökél, cselekvésre kényszerít. Hiszünk azt, hogy egy stratégia – bármely politikai környezetben – az azt elfogadókat az együttműködésre készíti (esetleg morálisan kényszeríti) és így a szereplőket összeköti, közös lépésekre sarkallja.

E rövid eszmefuttatást követően lássuk, miként is állunk az európai integrációval!

ABCUG, LE VELE!

Szívesen elviccelődünk azon, hogy ahová mi, magyarok betesszük a lábunkat, ott kő kövön nem marad. A velünk „gazdagodott” szervezet jobb, ha lehúzza a redőnyt, és önként, de még inkább dalolva kimondja önnön felozslását. Nemcsak, hogy képtelenek voltunk finn testvéreinkkel egy szerencsésebb vidékre költözni, de velünk felobbant a Monarchia, szétrepesztettük – és itt további büszkeség is eltöltheti keblünket – a KGST-t, no meg a Varsói Szerződést. Most pedig, jaj neked NATO, és még „jajabb” neked Európai Unió! Itt vagyunk, és napjaid – na jó, hónapjaid, esetleg röpké éveid – meg vannak számlálva!

A büszkélkedő, viccelődő hang utóbbi esetekben is mintha kitüremkedne a szavak mögül. Mintha nem is igen bánánk, ha ez a sors bekövetkezne, ha már túl lennénk a bukással járó megpróbáltatásokon, és élhetnénk a magunk csendes, de sokak szemében oly dicsőséges és egyértelműen magyar életét. Mintha ez a két szervezet nem (sem) nyerte volna el a magyarok osztatlan szimpátiáját és támogatását. Pedig milyen szépen is indult minden...

A NATO-csatlakozás igen jelentős többségi támogatást élvezett, hajdanán, akkoriban, és bizony az európai összefogás mögött is felsorakozni látszott a magyar lakosság többsége. Napjainkra változott a helyzet. Most, amikor a NATO-ban partnereink bizony be- benyújtogatják a számlákat, elvárják, hogy korábbi vállalásainkat teljesítsük, már kevésbé mutatkozunk lelkesnek. Megint érvényesülni látszik, hogy életünket és vérünket még csak-csak felajánljuk, de zabort már nem szeretnénk adni. Teljesen más, és mégis mintha valamelyest hasonló volna a helyzet az Unió esetében is. Noha itt a támogatottsági szint visszaesése már hamarabb észlelhető volt, a ténylegesen erőteljes elfordulás, vagy legalábbis visszafogottság most válik igazán érzékelhetővé. Pedig kezdetben jelentős volt a várakozás és lelkesedés: az 1989-1990-es nagy változásokat követően viszonylag általánosan elfogadott volt, hogy nagyon kell nekünk ez a Nyugat, nagyon kell az európai integrációba való betagozódás, és még inkább kell az onnan érkező támogatás. Abban reménykedtünk – nem feltétlenül mindenki, de sokan –, hogy ha nem is egy, de két nap alatt lecserélhetjük Trabantunkat Mercedesre, panellakásunkat rózsadombi villára, no és közben a hétvégi házat is tudjuk bővíteni és bankszámlánk is dagad, dagad. Ezt, a „sültgalambvárás” röpké időszakát követően gyorsan elérkezett – na, még nem a kijózanodás,

hanem csak – a csatlakozásra való felkészülés kemény időszaka. A felkészülés, amelynek során át kellett formálnunk a társadalom és gazdaság egészét, jogi és intézményrendszerét, értékrendszerét, az emberek gondolkodását, magatartását. Persze, a felkészüléssel járó fáradozás magával hozta legalább a részleges kijózanodást is, miszerint az európai integrációban sem adnak semmit ingyen, mindennek ára van, mindenért meg kell küzdeni. Sőt, harcolni muszáj is. Mindennek ára van, amelyet helyettünk nagyon ritkán fizet meg más. Vagy azért még keményebben kell küzdenünk, hogy a részben vagy teljesen nekünk szóló számlákat mással fizetessük meg! Kiderült továbbá, hogy itt még a pusztán harc sem elegendő, nem elég a nyers – egyébként rendszeresen korlátozottan rendelkezésre álló – erő, de a harc szabályait, fortélyait, hogy ne mondjuk művészetét is meg kell tanulni. Mindez újabb erőfeszítéseket követelt, ráadásul néha közvetlenül megmutatkozó eredmények nélkül.

Mindent egybevetve nem azt kaptuk, amit vártunk. Csoda tehát, hogy a lelkesedés lelohadt? S mindeközben úgy tűnt, hogy partnereink packáznak velünk, tisztességtelen követeléseket támasztanak a csatlakozás során, mindenből nálunk többet, jobbat kapnak, mindig ők nevetnek, miközben magunk a sírógörcs határán állunk, és részben a belőlünk húzott nyereség (nevezzük profitnak) révén élnek úgy, mint Marci Hevesen. Pontosabban messze nem Marcihoz hasonlóan, hiszen Marci is nagy valószínűséggel azok közé tartozik, akik nemcsak téveszbeli dinnyeföldjüket veszítették el (nem kapták vissza vagy áron alul kényszerültek egy ügyesebb dinnyésznak eladni), de még munkájuk sincs. Ezek az „ős-nyugatiak” meg csak nyereszkednek, élőködnek rajtunk. Ráadásul a – mindenkori – magyar kormányok sem védik meg a honpolgárokat, hazai vállalkozókat. Mi értelme is van tehát az integrációnak, az Európai Uniónak?

Miközben a magyar (és közép- és kelet-európai?) honpolgár mind több fenntartással él az Unió hasznosságát illetően, talán észre sem veszi, hogy ezt az együttműködést mintha nyugati polgártársai sem igazán kedvelnék. Kétségtelen, van, ahol – mondjuk fifty-fifty arányban, bár inkább annál valamivel alacsonyabb szinten – még népszerű vagy elfogadott az Unió, de a tagállamok többségében már jóval alacsonyabb a népszerűségi indexe. Hogy is van most mindez? Miként is vélekedjünk akkor – itt, de esetleg ott is – erről az egész integrációsdiról? Ezek a kérdések tulajdonképpen számtalan egyéb kérdést is takarnak, amelyek közül magunk most mindössze kettőt emelnénk ki és próbálnánk megválaszolni. Egyrészt, ha ennyire nem szereti senki, szükség van-e európai integrációra, avagy felgyorsítva bizonyos – szerintünk látszólagos, de sokak szerint mélyen gyökeredző, a belső „súlyos” ellentmondásokból fakadó – folyamatokat, vessünk-e véget a „szenvedésnek”? (Utóbbi jellegű cselekedetek előmozdítására, mint fentebb jeleztük, magunk eddig tehetségesnek bizonyultunk, mert könnyebb egy szerkezetet szétszedni, mint összerakni és működtetni!) Másik kérdésünk: úgy, általában, mi a teendő?

VAN-E ÉRTELME EGY ÖSSZEFORRT EURÓPÁNAK?

Az európai integráció az 1950-es évtizedben jött létre, bontakozott ki, majd egy minőségi, 1985-től 1993-ig tartó nagy ugrással nyerte el mai formáját.¹ Az első négy

---

¹ Az Európai Szén- és Acélközösség, valamint az EGK és Euratom megszületése és kiépülése jelentette az alapok lerakását, majd az Egységes Európai Okmány (1987) és az Európai Unióról

évtizedben a biztonság erősítése (különösen a francia-német ellentét felszámolása), Európa világpolitikai, de mindenekelőtt világgazdasági helyzetének legalább részleges helyreállítása, a társadalmi-gazdasági fejlődés biztosítása mutatkozott elsődlegesnek. Az ideológiai és politikai-gazdasági (kelet-nyugati) szembenállás időszakában ezek a célok erősen összetartották a (nyugat-)európai szövetkező államokat. Túl azon, hogy az eredeti célok jó részét sikerült – majdhogynem maradéktalanul – végrehajtani, egyértelmű volt, hogy mindenki megtapasztalta az összefogás egyéb politikai és gazdasági hasznát, értelmét is. Folyamatosan szaporodott a résztvevők száma, amelynek következtében valamelyest fel is hígult az összetétel és ezzel szélesebbé vált a törekvések palettája, de nem mutatkozott érdemi belső erő a kialakult Unió szétfeszítésére.¹ Bár korábban is voltak belső ellentétek, megosztó különbségek, ma, visszatekintve a múltra, úgy tűnik, hogy Európa erőteljesebben mutatkozott meg monolit tömbnek, különösen a gazdaság terén, mint ma.² Az 1990-es évek közepétől kezdve mélyreható változások történtek, amelyekre – az ezekkel kapcsolatos könyvtárnyi irodalom okán – itt csak tömörítésekben érdemes utalnunk. Véget ért a kelet-nyugati szembenállás, és ezzel együtt megszűnt a külső fenyegetettség.³ A földrész középső és keleti része, a korábbi potenciális csatatér biztonságosnak mutató ütköző zónává lett, de egyben olyan térségként is megmutatkozott, amellyel az új feltételek rendszerében szükségszerűen, elkerülhetetlenül foglalkozni kellett.⁴

---

szóló Szerződés (1993) az új integrációs keretek és tartalom meghatározását. Az ezen szerződések adta kereteken belül ment végbe az összefogás kibontakozása, amelyet csak teljes komplex egészében érdemes vizsgálni, lehet megérteni és elemezni. A Maastrichti Szerződés hatályba lépése óta eltelt időszak új szakaszt, a főszövegben is felvázolt, ellentmondásoktól terheltebb időszakot jelentett, de önmagának az azóta eltelt közel másfél évtized sem tekinthető megtorpanásnak. Sőt. A Nizzai Szerződés, de még az Alkotmányszerződés is újabb mérföldköveket jelentettek, noha ezek érdemi elemzésekor még korántsem láthatunk mindent tisztán, értékelhetünk mindent egyértelműen.

¹ Ma sincs egyetlen tagállami kormány sem, amely az európai együttműködés létjogosultságát vitatná. Felerősödött azonban azoknak a civil szervezeteknek és politikai csoportoknak hangja, amelyek országuk Unióban való részvételét megkérdőjelezzik, indokolatlannak tartják. Kevés az egyértelműen a kilépést követelők száma. Az ún. euroszeptikusok is többnyire az integrációs fejlődés lelassításával, a folyamatok visszafordításával, a különütasság formáinak bátorításával gyengítenék az uniós kohéziót.

² Ismerjük azt, a távoli múlt mindig szebbnek mutatkozik, mint amilyen az valóban volt. Így igaz, hogy a hajdani integrációs „repedések” kevésbé látszanak, mint amilyenek ténylegesen voltak. Ezzel együtt igaz, hogy az egyéni, néha ütköző érdekek ellenére az EK tagjai mindig markánsabban felsorakoztak egymás mellé, mint teszik ezt ma. Amint tény az is, hogy számos múltbéli súlyos probléma feledésbe merült. Vagy mert megoldódtak, vagy mert ezeken a megterhelő társadalmi, gazdasági vagy éppen politikai ellentmondásokon az érintettek fölülkerekedtek.

³ Igaz, helyébe egy másik, az Unióhoz földrajzilag közelebbi térségben, de jellegében eltérő probléma lépett: a balkáni/délkelet-európai konfliktus. Miközben a két elem (kelet-nyugati ideológiai-politikai-katonai szembenállás, illetve balkáni instabilitás) aligha hozható egyazon nevezőre, mindkettőnek volt, lett hatása az európai összefogásra.

⁴ Kétségtelen, a Szovjetunió széthullásával a KGST/Varsói Szerződés és az utódállamok legtöbbje megindult önálló fejlődési útján. A nehezen kiismerhető Oroszország és az EGK/EU között ezen államok ütközőzónát képeztek. Ez feltétlenül kedvező jelenség volt, lett volna, ha függetlenné válásukkal, továbbá társadalmi-politikai átalakulásukkal nem járt volna együtt nagyfokú instabilitás is. Ez a faktor, továbbá az itt érintett államok új keletű nyugati orientációja a térséggel való markáns foglalkozást követelte meg Nyugat-Európától.

Mind markánsabban jelentkezett az európai gazdaság stagnálása, relatív térszűrése az USA-val és Ázsiával szemben. Végül, de korántsem utolsó sorban – sőt, ezt talán az egyik legfontosabb elemként is említhettük volna, noha erről kevesen vesznek tudomást – lezajlott az európai politikusi generációváltás.

Utóbbi tényezőről pár szóval részletesebben. Olyan politikai személyiségek vették kezükbe a földrész irányítását, akik számára az integráció már a mindennapok valósága, és számukra annak megszületése körülményei (és eredeti okai) a történelmi múlt ködébe vesznek. Amint olyan nemzedék is testesíti meg a mai „európai polgárok” tömegét, amely ugyancsak nem azokkal a megfontolásokkal kötődik a mai Európai Unióhoz, mint a világegést megtapasztalt generáció. Mindennek – a politikával foglalkozó pszichológusok számára bizonyára egyértelmű, de a politikai elemzők részére még csak enigmatikus – következménye az, hogy a mai szereplők erőteljesebben hajlanak arra, hogy az összefogás pozitív hordalékát természetes állapotnak tekintsék, miközben negatív összetevőit felnagyítsák. Ők, akik az együttműködésbe születtek, sokkalta könnyebben el tudják képzelni a különállást, mint elődeik. Számukra az európai összefogás fontos mind a globálpolitikai, mind a nemzeti értékek tekintetében, de mégiscsak másodlagos. A megelőző nemzedék tagjai – miközben messze nem kapaszkodtak az összefogás olyan szintjeire mint utódaik – létkérdésnek tekintették Európának nemcsak egyesítését, de egységesítését, összeolvasztását is. Jelentkezik tehát egy súlyos ellentmondás. A „nagy öregek” (MONNET, SCHUMAN, ADENAUER, SPINELLI, SPAAK és a többiek) a folyamatok lépcsőzetes véghezvitelével egy egységes Európát, egy valódi uniót, mondjuk ki, föderációt¹ kívántak létrehozni. A mai vezetők többsége már az unión belüli együttműködésnek – a nemzeti érdekeket elsődlegesnek tekintő – jobb esetben szinten tartó, kevésbé jó helyzetben visszavisszalépegetéssel fellazító formálásában mutatkozik érdekeltnek. Az előbbiek nyíltan felvállalták a kontinentális egyesülés gondolatát, míg ma bármiféle államszövetség kérdésének megvitatása vörös posztó a politikai vezetők számára. Nem boncolgatjuk tovább e témát, mert a vizsgálódás mélyebb elemzést és bővebb kifejtést követelne. Azt azonban látnunk kell, hogy bármiféle stratégia kidolgozásánál ez a problémakör megkerülhetetlen.

Visszakanyarodva az európai helyzet értékeléséhez, összességében azt jelezhetjük, hogy az ideológiai ellentétek megszűntével létrejött közép- és kelet-európai ütközőzóna integrációs lehetőséget, de egyben integrációs problémát is jelentett. Ezt bonnyolították az oroszországi fejlemények, továbbá a balkáni válság. A térséget (az újonnan függetlenné vált államokat) (Nyugat-)Európához kellett kötni, mert ez mutatkozott a kontinentális biztonság és béke garantálása legolcsóbb eszközének. Indokolta még a keleti országok „Európához” láncolását több gazdasági-kereskedelmi faktor is: a 100 milliós felvevő piac, az olcsó munkaerő, a külső versenytársak (USA, Japán, Korea stb.) agresszív megjelenése. Mindezek közismert tényezők. A térséggel tehát foglalkozni kellett, de arra még nem kaptunk választ,

---

¹ Gondunk van a föderáció, a magyar terminológia szerinti államszövetség fogalmának kezelésével. Egyrészt, mert önmagában ez a fogalom csak nagyon halványan utalhat a mögötte meghúzódó konkrét gondolati és tartalmi elemekre, esetleges politikai törekvésekre, másrészt – és ez összekapcsolódik az előbbi faktorról – az európai politikai szinten eddig még senki nem merte teljes egyértelműséggel, nyíltsággal felvállalni az „európai államszövetség” fogalmának nem, hogy tisztázását, de akár bizonytalan körvonalazását is.

hogy ez „csak” fontos, vagy valóban szükségszerű és elkerülhetetlen eleme volt a kor folyamatainak. Nem kaptunk még feleletet arra, hogy mennyiben „életbevágó” a felek számára az összekapcsolódás, és így Európa számára az egység.

A választ teljes körűen itt magunk sem adhatjuk meg, de felemlítünk néhány olyan faktort, amely nemcsak személyes véleményünket tükrözi, de talán igazolja is nézeteink helyességét. A pontos válasz megadására már csak azért sem vállalkozunk, mert ehhez sok-sok bölcs ember egyidejű, céltudatos és tudományos alaposágú kutatására volna szükség. Valami olyasmire, mint amilyen a CECCHINI-jelentés volt.¹ Erre magunk nem vállalkozhatunk, de látni vélünk egy trendet, amely viszonylag egyértelműen felvázolható. Eszerint, a 21. században a gazdasági fejlődés és műszaki-tudományos haladás központjává, és így a gazdasági és politikai erő – legalább részleges – letéteményesévé kizárólag nagy kiterjedésű,² komoly gazdasági-pénzügyi erőkoncentrációs potenciállal rendelkező, és emellett politikailag és társadalmilag „összeérett”, jelentős belső koherenciát felmutató szereplők válhatnak.

Nem vetjük el annak eshetőségét, hogy kisebb súlyú szereplők (egy-egy, elkülönült országok) is megkapaszkodjanak az élbolyban, netalán annak is az élén álljanak, de beleszólásuk a globális fejlődés menetébe csak mérsékelt lehet. Itt megállunk egy pillanatra, mert ez a kérdés nemcsak Európát, de Magyarországot is érinti, politikusainkat is foglalkoztatja. Tudjuk, „a kicsi szép”. Tudjuk, ha szabad és „magad ura” vagy, nyugodtan megszabhatod saját jövődet. (Nyugodtan? Megszabhatod?) Amint azt is megismertük, hogy az óriás Gullivert könnyedén – igaz, mély álmában, de – lekötözték a liliputiak. No, meg „sok lúd disznót győz”. Azt azonban ne felejtjük: a kicsi szép, de nem mindig versenyképes. Amikor magad ura vagy, bizony nincs mindenkor társad a küzdelemben, és sérülékenyebb lehetsz másokkal szemben. Amint azt is látni kell, hogy Gullivert bizony csak egy bizonyos minimum szám fölötti liliputi tudta mozgásképtelenné, kiszolgáltatottá tenni, amint a disznót is csak egy adott tömegű lúd-hadsereg lehet képes legyőzni. (Ez egyébként „európaira” fordítva úgy is értelmezhető, hogy megkérdőjelezhető minden olyan törekvés, amely egy leszűkített „magban” gondolkodik, és netalán visszakanyarodna az eredeti Hatokhoz a gyorsabb haladás és hatékonyabb, életképebb globális szereplés érdekében. A kérdés persze ennél összetettebb.)

---

¹ Az egységes piaccal kapcsolatos viták keretében került sor 1986-1987-ben – Cecchini olasz közgazdász vezetésével – egy átfogó vizsgálatra, amelynek alapkérdése az volt, hogy milyen veszteségekkel járna az EGK belső piaca megvalósulásának elhalasztása. A jelentés megállapításait, természetesen meg lehetett kérdőjelezni, lehetett bírálni, de abban a szakértők döntő többsége egyetértett, hogy az egységes piac megvalósulásával számszerűen kimutatható módon javultak az EGK és annak tagországai fejlődési esélyei. Hasonló, az elmaradt vagy elmaradó haszon kérdésére vonatkozó vizsgálatokra most is történtek javaslatok, és nem zárható ki, hogy az Európai Bizottság kezdeményezi majd az alkotmány szerződés életbe lépésének megghiúsulásával járó negatív következményeknek a Cecchini jelentéshez hasonló módon történő felmérését.

² Itt kevésbé a földrajzi kiterjedésre, mint a lélekszámra és az attól elszakíthatatlan gazdasági erőre (termelési tényezőre, vásárlóerőre, szellemi kapacitásra, stb.) gondolunk.

AZ ERŐKONCENTRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI KOHÉZIÓ PROBLÉMÁJA

Kitérve a 21. század kihívásaira, állítottuk, hogy kizárólag a nagy erőkoncentrációt megvalósítani tudó, egységes társadalmi (és ezzel együtt politikai és gazdasági) kohéziót felmutató szereplők képesek nemcsak talpon maradni, a versenyt állni, de saját továbbfejlődésüket is biztosítani.¹ Az előbbi tényezőt illetően magunk is tudjuk, hogy az erő és erőkoncentráció nem minden. Ennek ki kell egészülnie megfelelő politikai készséggel és a realitásokra épülő tervekkel, majd azok végrehajtásával is, hogy a versenyben az adott szereplő tisztességgel helyt tudjon állni. E megállapítást kiegészíthetjük azzal, hogy mindaddig a gazdasági-pénzügyi szférát kell a legfőbb versenypályának tekinteni, amíg a globális folyamatokban a biztonsági-katonai kérdéseket is hajlandók az érintettek politikai eszközökkel megoldani.² Ennek nyomán azt kell mondanunk, hogy Európában egyetlen szereplő lehet képes ennek a feltételrendszernek megfelelni: az európai államok közössége, azaz az integráció, az Európai Unió. Nem Németország, nem is az annál – gazdaságilag – gyengébb Franciaország vagy Nagy-Britannia, hanem csak együttesen az Unió. A nemzetközi gazdasági és pénzügyi adatok egyértelműen igazolják, hogy az Európai Unió még egységesen is alig tudja tartani pozícióit a többi élen állóval, és a feltörekvőkkel szemben.³ A folyamatokat leíró adatok még plasztikusabban mutatják be, hogy Európa egésze és egyes államai fokozatosan leszakadnak-lemaradnak a többiek mögött. (És ebben a tekintetben már nem másodlagos, hogy Európa mekkora, és milyen összegzett erőtel és képességeket képvisel.)

---

¹ Szeretnénk megkülönböztetést tenni az úgynevezett erőkoncentrációra képes erők és a klasszikus nagyhatalmi (birodalmi) státuszt birtokló államok között. Az előbbieket nem feltétlenül azonosíthatóak a Paul Kennedy által vizsgált klasszikus nagyhatalmakkal. Például, nem szükségszerű egyoldalú dominanciájuk akár csak szűkebb környezetük fölött sem. „Csak” erőfölénnyel rendelkeznek, amely biztosíthatja törekvéseik – nem feltétlenül egyoldalú – érvényesülését. Paul Kennedyt érintve, egyébként, nem álljuk meg annak kifejtését, hogy – véleményünk szerint – a legújabb kor feltételei közepette a korábbi történelmi tapasztalatok jelentős mértékben érvényüket veszítették. Ezzel persze nem az USA relatív vagy éppen abszolút visszaszorulásának lehetőségét zárjuk ki. Ellenkezőleg, magunk is hisszük, hogy az USA hatalmi helyzete hosszabb távon romlik majd. „Mindössze” azt állítjuk, hogy a 21. században, mindenekelőtt a műszaki-tudományos forradalom következményeként a „hanyatlás”, amint a kiemelkedés és birodalom-má válás is, a korábbiaktól eltérő jelleget ölt.

² Szeretnénk hinni, hogy az emberiség tanult a megelőző világégekéből és az elkövetkezőkben még a legerősebb hatalmak is kizárják a katonai erő alkalmazásának lehetőségét mind a globális, mind a regionális vagy helyi problémák megoldása eszközei közül. Ezt feltételezve – vagy legalábbis remélve – mondjuk azt, hogy amíg ez a helyzet, addig a nemzetközi versengésben a katonai potenciál másodlagossá válik a gazdasági faktorhoz képest.

³ Hadd fűzzük főszövegbeli megjegyzésünkhöz: meggyőződésünk, hogy a ma még a versenyt állni képes országok, mint Dél-Korea vagy éppen Szingapúr sem tudja helyét hosszabb távon megőrizni egy szélesebb, egyben mélyebb együttműködést megvalósító tömörüléshez való csatlakozás nélkül. Egyébként Korea, Szingapúr és más feltörekvő országok versenyképességét sok tekintetben éppen az javítja, hogy Európa még nem volt képes a teljes egységben lévő lehetőségeket kiaknázni. Kína és India kérdése ennél bonyolultabbnak tekinthető.

Pedig az alapkép még kedvező. Az EU a világ két legnagyobb gazdasági blokkjának egyike, az USA-éval közel azonos teljesítménnyel.¹ Tekintve azonban azt, hogy az EU lélekszáma mintegy másfélszerese az Egyesült Államoknak, ez a gazdasági teljesítmény egy főre kivetítve mintegy ötven százalékos többletértéket jelent az USA oldalán. Ezt az adatot is, persze, sokféleképpen lehet kiegészíteni és magyarázni. Így feltétlenül árnyalhatja a képet, ha szem előtt tartjuk az európai szociális vívmányokat, amelyek alapján az „öreg földrész” polgárai – számos tekintetben – feltétlenül magasabb életminőséget tudhatnak magukénak. (Erősebb az európaiak társadalombiztosítása rendszere, rövidebb időt töltenek munkahelyeiken, stb. stb. Utóbbi faktorból következik, hogy jóval alacsonyabb az európaiak heti munkaórárszáma, a szabadságolás terén viszont jelentős „többlettel” bírnak. Pozitív jellegűk mellett is mindezen elemek a termelés optimalizálásával és az értékteremtéssel szemben hatnak.)

Tovább növeli a globális hatalmi mátrix ismeretlen tényezőinek számát, hogy e két gazdasági (és még az EU esetében is helytálló, ha azt mondjuk, hogy részben politikai) óriás mögé mind szorosabban felzárkózik a felbecsülhetetlen kapacitású Kína, illetve őt követően feltűnik a valamelyest leszakadó Japán (bár teljesítménye értékelésénél a népességi adatokat nem szabadna figyelmen kívül hagyni), majd ugyancsak rohog feléjük India. Szinte minden adat azt jelzi, hogy önmagukban, egyénileg az EU legnagyobb tagállamai is csak a négy nagy (USA, Japán, Kína, India) után következnek és lemaradásuk egyre jelentősebb.

A gazdasági teljesítmények mutatójánál nem kevésbé fontos, hogy a növekedés üteme terén az EU és annak tagjai, együtt és külön-külön is lemaradnak a versenytársak mögött. A kínai növekedés közel két évtizede kimagasló, és – az ütem várható mérséklődése mellett is – nem lehet számolni a kínai gazdaság hanyatlásával. Ellenkezőleg. És hasonló megállapítás tehető Indiával kapcsolatban is. Persze ma még – meggyőződésünk hogy korántsem helyesen – az tűnik az alapkérdésnek, hogy miként alakul az EU-USA verseny. A lisszaboni stratégia keretében ugyan az Unió vezetői felvázolták a világ legdinamikusabb és legversenyképesebb övezetének vízióját, de e képnek ma már csak foszlányai láthatók. Az USA növekedési üteme az elmúlt másfél évtizedben szinte végig felülmúlta az európai államokét, és prognosztizálható, hogy az elkövetkező tizenöt-húsz évben a közel egy százalékpontos különbség továbbra is fennmarad, az USA javára.

Látszólag szívderítőbb a kép a (kül)kereskedeleminél, ahol is az Unió 12-13%-kal részesedik a világexportból. Az USA 9%-ával szemben ez kedvezőbbnek tűnik, de árnyalja a képet, ha tudjuk, hogy Európa sok tekintetben sebezhetőbb a külpiac és külvilág által, mint az Egyesült Államok. (Lásd például az európai energiahelyzetet!) A világhozatalnál az USA részesedése 16-17%, de amint az exportnál sem lehet egyetlen adatról egyértelmű, ilyen vagy olyan következtetésre jutni, úgy az importnál sem beszélhetünk pl. az USA importfüggőségéről vagy az EU viszonylagos pozícióelőnyéről. (Lásd a 2. és 3. táblázatot!) S megint csak elégtelen már leragadni e két államnál: Kína kihagyásával ma már nem lehet a nemzetközi kereskedelem folyamatait és jövőjét elemezni. Amint az is egyértelmű, hogy Európa csak azért mu-

---

¹ A statisztikai mérések jellegétől függően hol az USA, hol az EU mutatkozik a világ legnagyobb gazdasági tömbjének. Ebből számunkra csak az a lényeges, hogy a két fél között a különbség még(!) marginális.

tatkozik meghatározónak, mert – elsődlegesen a közös kereskedelempolitika, no meg a belső piac révén – egységes erőt képvisel!

Előbbieknel valamivel többet mutat Európa nemzetközi helyzetéről az eladósodottság és a valutatartalékok adatsora. Itt az USA „vezet”, de – a növekedési paktum helyzete tekintetében is – sokatmondó, hogy az első 14 legeladósodottabb állam között 10 uniós tagállam fedezhető fel, amelyek összesített adósságállománya 2,5-3-szorosa az amerikaiaknak. Miközben mind hangosabb a bíráló az amerikai deficittel szemben, kevesen veszik a bátorságot annak jelzésére, hogy a várható növekedési ütemek és a tartalékok együttesen messze nem biztosítanak még olyan képességeket sem az európaiak számára, mint amilyenekkel az USA bír az adósságállomány kezeléséhez. A tartalékokat bemutató táblázat ismét csak figyelemfelkeltő. A lista élén azok az államok állnak, amelyek századunkban a legfőbb versenytársakat is jelentik Európa (és az USA) számára: Kína (plusz Tajvan), India, Japán. Ez számukra a még szabadabb mozgásteret, számunkra a relatív gyengeséget jelenti (4. és 5. táblázat).

Végül, nagyon is közismertek a kutatás-fejlesztés negatív adatsorai. Az elmúlt években az EU 25-ök kutatás-fejlesztési kiadásai – GDP-arányosan – nem érték el a 2%-ot, míg ez az adat az USA-ban 2,6%, Japánban 3,15% volt.¹ Ezek az adatok riasztóak önmagukban is, de még inkább okot szolgáltatnak az aggodalomra, ha a tagállamok egyenkénti vagy elkülönült teljesítményét és képességeit vizsgáljuk.

Bárhonnan is közelítünk a (globális) gazdasági verseny kérdéséhez, azt kell tapasztalnunk – tetszik ez nekünk, vagy sem –, hogy Európa még egységesen is inkább lemaradni, mint lépést tartani látszik. Tagállamai egyenként – mint teszi ezt Korea, Szingapúr és némely más állam – talán képesek volnának helyt állni bizonyos területeken, de a nagy erőközpontok életképességének elvéből és tényéből kiindulva csak az állítható, hogy földrészünk „fenntartható” jövőjének záloga az egység.

A KÖVETKEZŐ NAGY VETÉLYTÁRS:

KÍNA, VALAMINT A TÁRSADALMI-POLITIKAI KOHERENCIA IGÉNYE

Általában az európai-amerikai versengés irányába fordul a legnagyobb figyelem. Ma még joggal. Lassan azonban módosulni látszik a helyzet, miután – nem is feltétlenül fokozatosan, hanem rendkívüli gyorsasággal – beúszik e képbe Kína.

Tartja magát a feltevés, hogy a huszonegyedik század Ázsiáé. Az elmúlt évtizedekben, az 1960-70-es évektől tapasztalható trendet azonban kezdetben Japánhoz és a tigrisekhez, majd a legutóbbi időktől Kínához és Indiához kapcsolják. A gazdasági adatok alapján ma egyértelműen Kína mutatkozik korunk leggyorsabban növekvő, legnagyobb gazdasági tartalékokkal, kibontakozási potenciállal rendelkező hatalmának. Noha a számítások eltérhetnek, az a szakemberek által elfogadott, hogy a mindmáig egypártrendszerrel fenntartó, önmagát népköztársaságnak, szocialistának, kommunistának tekintő, de egyben mind erőteljesebben kapitalizálódó ország a világ tíz legnagyobb teljesítményű gazdaságának egyike, jószerivel a harmadik-negyedik, míg PPP-alapon talán a második helyet is elfoglalja (KALISH, 5). Huzamosabb ideje kétszámjegyű növekedést produkál, és nemcsak a világ egyik kiemelkedő

---

¹ A Eurostat szerint a 25-ök GDP-jük -1,9, az USA 2,59, Japán 3,15, míg Kína 1,31%-át fordította kutatás-fejlesztésre. „In relation to GDP, EU25 R&D expenditure stable at 1.9% in 2004” Release Date: 06-DEC-2005, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/>

valutafelhalmozója, de a nemzetközi kereskedelem legrettegettebb szereplője is: mind felvevőként, de még inkább szállítóként. Az egykor önmagába fordult ország kitérültségével eljutottunk oda, hogy a kínai piacok állapota nemcsak a belső viszonyokat, de a világgazdaság alakulását is determinálja. A jüan árfolyama, Peking protekcionizmusa, a kínai energia (elsődlegesen szénhidrogén) felhasználás és egy sor egyéb elem már nem belgazdasági kérdés, hanem globális szinten aggodalommal követett faktor, amelyeknek esetleges kedvezőtlen alakulása majdhogynem megrengetheti a nemzetközi rendszert.

A helyzet illetően alakulásában – egy sor egyéb tényező mellett – kiemelten jelentős szerepet játszik az, hogy ez a mereven antidemokratikus, de a gazdasági nyitást legalább az ország egyik – széles – sávjában elfogadó rendszer mindmáig képes volt a belső stabilitást, a politikai, és nem utolsó sorban gazdaságpolitikai egységet megőrizni. Nem egyszerűen a hatalom központosított jellege, hanem az egységes döntéshozatali és végrehajtási rendszer is segíti mind a külső feltételekhez történő gyors és rugalmas alkalmazkodást, mind a belső szabályozás kiigazítását. Mindezzel Kína tovább fokozza azt a helyzeti előnyt, amely más faktorokból (is) fakad.¹

És itt el kell időznünk az egység kérdésénél. A kínai, de több más ázsiai ország (nemzet) nagy előnye, mindenekelőtt Európával, és legfeljebb részlegesen Amerikával szemben az, hogy mind a mai napig – az Európával való egybevetésben – igen jelentős eltérések mutatkoznak az érintett társadalmak jellegében, beleértve ebbe nemcsak a politikai rendszerhez köthető szociális (intézményi, funkcionális) sajátosságokat, de az egyénekhez köthető szellemi-tudati vonásokat is. Lényegében az érintett nemzetközi szereplők rendkívül erős belső társadalmi kohéziójáról van szó, továbbá arról, hogy miközben a társadalmi-gazdasági különbségek aligha kisebbek itt, mint földrészünkön – és ennyiben az ellentéteknek legalább olyan erőteljesen kellene feszíteniük a politikai struktúrákat, mint történik ez Európában – a belső összetartás minden téren erősebb, mint nálunk. A tétel megfordítva talán még inkább igaz: nem jelentkezik itt akkora belső széthúzás, mint Európában. Belső diverzifikáltságuk mellett is a sokszínű Kína, a – nemzetközi összehasonlításban – egysíkú Japán, a kasztok szerint szétdarabolt, de a nemzetközi versenyésben viszonylagos egységet felmutatni képes India, csakúgy, mint az olvasztótégelyben eggyé (egységesebbé) forrt USA könnyebben koncentrálja erejét, védelmezi érdekeit, mint a sok tekintetben atomjaira (tagállamaira) bomló földrészünk.

Az európai integráció hatalmas utat járt be az 1950-es évek óta. Aligha kell magyarázni, hogy milyen gyenge helyzetben is lennénk, ha az elmúlt fél évszázadot – egy történelmietlen felvetéssel – kiiktatnánk múltunkból és jelenünkéből. Az állapottal azonban aligha lehetünk megelégedve.

Már csak azért sem, mert – a viszonylag közismert és még érvényesülő – gazdasági széthúzáson túl, éppen a politikai egységben és társadalmi kohézióban megmutatkozó gyengeségek rontják leginkább Európa versenyképességét. A „közös nyelv” hiánya – és itt nem feltétlenül valamiféle *lingua franca* nem-létét panaszoljuk fel – az igazodási képesség alacsony szintje, és nem utolsó sorban a másokhoz való alkalmazkodási készség és motiváció mérsékelt volta akadályozza, hogy Európa hatékonyan vegye fel a versenyt partnereivel. A durkheimi tételt alkalmazva (ELWELL,

---

¹ Gondolunk itt mindenekelőtt a hatalmas, olcsó, de jól képzett munkaerőre, a nemzetközi szabályozással nem mindenkor összhangban működő jogdíjrendszerre stb.

85-86) azt állíthatjuk, hogy miközben az egységes államokban erőteljesebben és általánosabban érvényesül az organikus szolidaritás, addig az elkülönült Európa államai még igen messze állnak – nem az egyéni, hanem a klasszikus nemzetek feletti, más szavakkal közösségi – szolidaritástól. Ezzel dupla teher nehezedik Európára: egyrészt jelentkezik a társadalom egyedeinek „természetes önzése”, továbbá ezt kiegészítve a nemzeti elkülönültségből fakadó önálló érdekvédelem és érdekkövetés.

Egy előadásban nincs lehetőség e rendkívül komplex kérdés kibontására. Azt azonban érzékelnünk kell, hogy itt mutatkozik meg leginkább a stratégia-formálás politikai elemének gyengesége. Itt jelentkezik legerőteljesebben az európai kibontkozás megjósolhatatlansága. Ugyanis a tagállamok egyenként és együttesen is tudják, érzékeli az összefogás, sőt, a szerves összeolvadás szükségességét. Ennek végrehajtására – elméletben – készen is állnak. A gyakorlatban pedig ez egészen addig érvényesül, amíg egy kérdés önmagukat közvetlenül és negatívan nem érinti.¹ Mert ekkor az összeurópai racionalitás helyébe az egyéni (nemzeti) politikai megfontolások lépnek. A közösségi ésszerűséget háttérbe szorítja a tagállamok saját, egyéni és középtávú érdekfelfogása. Amely, ráadásul, többnyire egyénekhez, konkrét személyekhez, a mögöttük álló szűkebb társadalmi csoportosulásokhoz kapcsolódik, és éppen a humán és szubjektív tényező révén majdhogynem megjósolhatatlan, előre jelezhetetlen.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

Van-e realitása a társadalmi-politikai kohézió erősödésének? Érdemes-e uniós stratégiát alkotni? A fentebb vázolt helyzet alapvetően negatív töltetű. Magunk úgy véljük, hogy a lehetőségekhez képest – természetesen az európai politikusok – igen bátortalanul közelednek az összeurópai összetartás kérdéséhez. S miután magatartásuk – ismét csak – politika-orientált és személy-determinált, a jóslatokhoz elegendők, előrejelzésekhez elégtelenek az alapok. A kohéziót illetően tekintélyes a lemaradásunk, leszakadásunk. Sokkal többre lehetett volna képes az EU. Több eredmény is születhetett volna még az Európai Konventben is, amiként nagyobb előrelépést könyvelhettünk volna el az Alkotmányszerződésben is.² A sok „volna” ellenére látnunk kell, hogy nem következtek be alapokat-rengető kudarckok. Az integrációs folyamat most lelassulónak látszik, de nem fordult vissza. Ebben a hely-

¹ Erre a legeggyértelműbb példát a minősített többségi szavazás (Qualified Majority Voting – QMV) kiterjesztésének ügye szolgáltatja. Maastricht óta minden szerződésmódosítás alkalmával napirendre kerül a QMV általánossá tétele. Valamennyi tagállam, kivétel nélkül, elfogadja ezen elv általánossá tételét, majd azonnal megfogalmazza azon területet vagy területeket, amelyen vagy amelyekben mégsem szeretné látni a QMV alkalmazását. Magyarán kivételt sürget. (Ezt teszik pl. a britek az adózásban, a franciák a kulturális szférában stb.). Miután pedig a tagországok nem feltétlenül ugyanazon területet jelölik meg ilyen kivételként, nagyon nehezen sikerül csak a QMV kiterjesztésében előrelépni.

² E megjegyzésre néhány szakértő bizonyára azzal reagálna, hogy ebben az esetben még szélesebb körben került volna elutasításra az Alkotmányszerződés. Az ilyen megállapításokkal aligha lehet mit kezdeni, hiszen sem igazolni, sem cáfolni nem lehet a „mi történt volna, ha ...” feltételezéseket. Azt azonban magunk hisszük, hogy az Alkotmányszerződés francia és holland elvetésében nem feltétlenül az európai összefogással szembeni fenntartások, hanem elsődlegesen a belpolitikai, másrészt információs-politikai hibák játszottak közre.

zetben egy „stratégiának” annyiban lehet felbecsülhetetlen haszna, hogy orientál, cselekvési irányokat jelöl meg, lehetséges „végcélokat” vázol fel. Erre pedig valóban igen nagy szüksége van Európának.

VÁLOGATOTT IRODALOM

- BUSTELO, PABLO (2006): China: Is Economic Growth Out of Control? Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos.
<http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/imprimir/1053imp.asp>
- ELWELL, FRANK W. (2005): The Classical Tradition. Malthus, Marx, Weber & Durkheim. <http://www.faculty.rsu.edu/~felwell/Theorists/Four/Elwell-Macrosociology.pdf>
- DE VREESE, CLAES H. (2006): Why European Citizens Will Reject the EU Constitution. Center for European Studies Working Paper Series 116, Minda de Gunzburg Center for European Studies. Cambridge (USA), Harvard University
- KALISH, IRA (2006): Global Economic Outlook 2006. Global risks, regional opportunities. A Deloitte Research Study. www.deloitte.com/research
- KENNEDY, PAUL (1987): The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000. New York, Random House
- LAURENT, ÉLOI – LE CACHEUX, JACQUES (2006): Integrity and Efficiency in the EU: The Case Against the European Economic Constitution, Center for European Studies Working Paper Series 130, Minda de Gunzburg Center for European Studies. Cambridge (USA), Harvard University.

1. táblázat
Az egyes gazdasági erőcsoportok GDP-jének nagysága
(minden adat 2005. évi becslés)

	Ország	GDP (USD, vásárlóerő-paritáson)
1	Világ	60 630 000 000 000
2	Amerikai Egyesült Államok	12 310 000 000 000
3	Európai Unió	12 180 000 000 000
4	Kína	8 883 000 000 000
5	Japán	4 025 000 000 000
6	India	3 666 000 000 000
7	Németország	2 480 000 000 000
8	Egyesült Királyság	1 818 000 000 000
9	Franciaország	1 794 000 000 000
10	Olaszország	1 667 000 000 000
11	Oroszország	1 584 000 000 000
12	Brazília	1 536 000 000 000
13	Kanada	1 111 000 000 000
14	Dél-Korea	1 101 000 000 000
15	Mexikó	1 064 000 000 000

Forrás: CIA The World FactBook 2005.

2. táblázat
A világ és a legnagyobb exportőrök kiviteli adatai (USD)

	Ország	Export
1	Világ*	10 330 000 000 000
2	Európai Unió**	1 318 000 000 000
3	Németország***	1 016 000 000 000
4	Amerikai Egyesült Államok***	927 500 000 000
5	Kína***	752 200 000 000
6	Japán***	550 500 000 000
7	Franciaország***	443 400 000 000
8	Egyesült Királyság***	372 700 000 000
9	Olaszország***	371 900 000 000
10	Hollandia***	365 100 000 000
11	Kanada***	364 800 000 000
12	Dél-Korea***	288 200 000 000
13	Hongkong***	286 300 000 000
14	Belgium***	269 600 000 000
15	Oroszország***	245 000 000 000

*: 2004. évi becslés.

** : 2004. évi adat.

***: 2005. évi becslés.

Forrás: CIA The World FactBook 2005.

3. táblázat
A világ és a legnagyobb importőrök behozatali adatai (USD)

	Ország	Import
1	Világ*	10 300 000 000 000
2	Amerikai Egyesült Államok***	1 727 000 000 000
3	Európai Unió**	1 402 000 000 000
4	Németország***	801 000 000 000
5	Kína***	631 800 000 000
6	Egyesült Királyság***	483 700 000 000
7	Franciaország***	473 300 000 000
8	Japán***	451 100 000 000
9	Olaszország***	369 200 000 000
10	Hollandia***	326 600 000 000
11	Kanada***	317 700 000 000
12	Hongkong***	291 600 000 000
13	Spanyolország***	271 800 000 000
14	Belgium***	264 500 000 000
15	Dél-Korea***	256 000 000 000

*: 2004. évi becslés.

** : 2004. évi adat.

***: 2005. évi becslés.

Forrás: CIA The World FactBook 2005.

4. táblázat
A vezető gazdasági hatalmak adósságállománya (USD)

	Ország	Külső adósság	Adat időpontja
1	Világ	36 890 000 000 000	2004, becslés
2	Amerikai Egyesült Államok	8 837 000 000 000	2005. június 30., becslés
3	Egyesült Királyság	7 107 000 000 000	2005. június 30.
4	Németország	3 626 000 000 000	2005. június 30.
5	Franciaország	2 826 000 000 000	2005. június 30.
6	Hollandia	1 645 000 000 000	2005. június 30.
7	Japán	1 545 000 000 000	2004. december 31.
8	Írország	1 049 000 000 000	2005. június 30.
9	Belgium	980 100 000 000	2005. június 30., becslés
10	Spanyolország	970 700 000 000	2005, becslés
11	Olaszország	922 500 000 000	2005, becslés
12	Svájc	856 000 000 000	2005. június 30.
13	Svédország	516 100 000 000	2005. június 30.
14	Ausztria	510 600 000 000	2005. június 30., becslés
15	Kanada	439 800 000 000	2005. november 30.
16	Dánia	352 900 000 000	2005. június 30.
17	Ausztrália	323 400 000 000	2005, becslés
18	Portugália	287 800 000 000	2005, becslés
19	Norvégia	281 000 000 000	2005. június 30.
20	Kína	252 800 000 000	2005, becslés
21	Oroszország	215 300 000 000	2005, becslés

Forrás: CIA The World FactBook 2005.

5. táblázat
A vezető gazdasági hatalmak valuta- és aranykészletei (USD)

	Ország	Valuta- és aranytartalék
1	Japán	835 500 000 000
2	Kína	825 600 000 000
3	Tajvan	258 000 000 000
4	Dél-Korea	210 400 000 000
5	Oroszország	182 200 000 000
6	India	136 000 000 000
7	Hongkong	124 300 000 000
8	Szingapúr	115 800 000 000
9	Németország	101 700 000 000
10	Amerikai Egyesült Államok	86 940 000 000
11	Franciaország	74 360 000 000
12	Mexikó	74 100 000 000
13	Malajzia	70 230 000 000
14	Olaszország	65 950 000 000
15	Svájc	57 640 000 000
16	Algéria	56 580 000 000
17	Brazília	53 800 000 000
18	Törökország	52 490 000 000
19	Thaiföld	52 070 000 000
20	Egyesült Királyság	48 660 000 000

Forrás: CIA The World FactBook 2005. Minden adat 2005. évi becslés, kivéve az Amerikai Egyesült Államok adatát, amely 2004. évi becslés.

DR. TOTTH GEDEON*

**MARKETING EGYÜTTMŰKÖDÉSEK AZ
ÉLELMISZERGAZDASÁGBAN.
A KÖZÖSSÉGI AGRÁRMARKETING
PERSPEKTÍVÁI ÉS LEHETŐSÉGEI
MAGYARORSZÁGON**

Magyarországon az agrárgazdaságtan hosszú ideig meghatározó szerepet játszott a nemzeti jövedelem létrehozásában, a foglalkoztatásban és végül, de nem utolsósorban a külkereskedelmi egyenleg alakulásában. Az agrárkivitel a magyar export jelentős hányadát tette ki hosszú időn keresztül, a magyar élelmiszerek, kertészeti, állati vagy növényi termékek jó minőségükkel és versenyképes árakkal méltán élveztek kedveltséget azok között, akik tudatában voltak származási helyüknek.

Az extenzív piacbővülési lehetőségek kimerülése az agrártermékek piacán és egyáltalán a piaci verseny erősödése és nemzetközivé válása komoly kihívást hozott a magyar agrárium számára, amely hagyományos komparatív előnyeinek a jelentős részét elvesztette. A versenyképesség növelése tehát létszükséglet az ágazat életben maradása, túlélése számára, amely exportpiacai beszűkültek, vagy az ottani versenyben lemaradtak. Ebben a helyzetben minden olyan eszköz alkalmazása létfontosságú, amellyel a versenyképesség tartható vagy fokozható. Az agrárium helyzetét súlyosbítja, hogy számos később részletezendő tényező, ágazati sajátosság miatt a folyamatosan változó piaci viszonyokhoz való vállalati szintű alkalmazkodás nehéz. Vonatkozik ez marketing eszközök tudatosabb és hatékonyabb alkalmazására is. A vállalatok közötti marketing együttműködések, integrációk jelenthetnek perspektívát a versenyképesség megőrzésére.

A közösségi marketing gondolata a múlt század első felében a gazdasági világválság után az Amerikai Egyesült Államokban merült fel, ahol a farmerek jövedelmük biztosítása céljából „marketing ordereket” és „marketing agreementeket” hoztak létre,

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Kereskedelem és Marketing Intézet, intézetvezető főiskolai tanár.

amelyek elsődleges feladata a termelés szabályozása, a termelés piachoz való mennyiségi és minőségi igazodásának a biztosítása volt. A termelők és a forgalmazók közötti – törvényben szabályozott – megállapodás alapján ezek a szervezetek tevékenységi körébe tartozott a minőségellenőrzés, az ide tartozó termékkör árupropagandájának a megszervezése és menedzselése, tulajdonképpen meghatározott termékkör kollektív és koordinált kínálati magatartásának marketing eszközökkel történő elérése.

Az amerikai példát számos európai ország átvette, Hollandiában ahol a szövetkezeti értékesítésnek nagy hagyományai voltak, az '50-es években vertikális és horizontális termékszervezetek jöttek létre, amelyek közül elsősorban a vertikális termékszervezetek foglalkoztak piaci kérdésekkel. Franciaországban a jelentős élelmiszer külkereskedelmi deficit vezetett a SOPEXA létrehozásához a '60-as évek elején, amelyhez hasonló megfontolásból alakult meg Németországban a CMA.

Magyarországon a közösségi agrármarketing ideája a '70-es évek elején vetődött fel. TOMCSÁNYI, 1973-ban megjelent „Piacos kertészet” c. korszakalkotó munkájában túl azon, hogy széles körű külföldi példák figyelembevételével Magyarországon elsőként dolgozott ki átfogó ágazati marketinget, ugyancsak elsőként írta le az ágazati marketing-együtműködés szükségességét, és mutatta be ennek a nemzetközi gyakorlatát, amely egyúttal egy hazai mezomarketing tevékenység és lehetséges struktúra kialakítását is magába foglalta. Az ekkor megjelentek nagy része, elsősorban a koncepcionális elemei ma is érvényesek és alapját képezik a témában megjelent könyveknek, előadásoknak, vitaanyagoknak.

A magyar agrármarketing szakirodalom sajátosan foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. A nagyobb ívű agrármarketing tankönyvek természetesen foglalkoznak a témával, elsősorban TOMCSÁNYI, valamint STRECKER, MEULENBERG, ALVENSLEBEN alapján. A közösségi agrármarketinggel foglalkozó kutatók, oktatók, szakírók valamilyen erős személyes érintettség alapján foglalkoznak a témával, közülük elsősorban GAÁL művei érdemelnek kiemelés.

A közösségi marketing tevékenység azonban nem fejlődött szinkronban a szakirodalmi megjelenéssel. Az ez irányú próbálkozások a '80-as évek elején elhaltak az együtműködési készség hiánya miatt. Az elmélet hosszú ideig jelentősen a gyakorlat előtt járt, a gazdasági, társadalmi és nem utolsósorban a politikai környezet, de főleg a már említett együtműködési hajlandóság hiánya – amit tekinthetünk bizonyos mértékben a marketing szemléletmód gyengeségének – nem kedvezett az ilyen típusú integrációk kialakulásának. Áttörést jelentett a '80-as évek közepe, amikor lehetőség nyílt a német CMA-val történő szakmai kapcsolat felvételre, amitől tíz év múlva szakmai és anyagi támogatást kapott Magyarország, és csak az utóbbi évtizedben beszélhetünk magyarországi szervezett közösségi agrármarketingről. A jelenlegi gyakorlat azonban nem felel meg teljes mértékben az elvárásoknak, az elmélet és a gyakorlat egyaránt keresi a helyes megoldásokat, sokszor indokolatlan mértékű és az ügynek inkább ártó, semmint használó médianyilvánosság mellett.

A MARKETING EGYÜTTMŰKÖDÉSEK SZÜKSÉGESSÉGÉNEK AZ OKAI

A marketing együtműködések szükségességét számos tényező indokolja. Alapvetően a piachoz való aktív alkalmazkodás szükségessége, illetve annak a felismerése eredményezte a kooperációra való hajlandóság megjelenését és erősödését. Részletebben elemezve az okokat, a legfontosabbakat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- az azonos szemlélet, illetve az arra való történő törekvés szükségessé teszi egy közös nyelv kialakítását,
- a piaci verseny erősödése valamennyi, a versenyben történő helytállást biztosító, segítő eszköz bevetését szükségessé teszi,
- az alkuerő jelentőségének a növekedése megköveteli az alkupozíció minden eszközzel történő lehetséges erősítését,
- a stratégiai szövetségek, kapcsolatok és kooperációk felértékelődése motiválja ilyenek létrehozását. A közvetlen konkurensokban az érdek azonos partner felismerése, és a közös érdekek mellett való kiállás, stratégiai előnyhöz, többek közt az előbb említett alkuerő növeléséhez vezet,
- a marketing akciókban történő együttműködés növeli azok gazdaságosságát,
- az ágazat, de a marketing bizonyos sajátosságai ezt indokolják.

A közösségi marketing szükségessége megközelíthető az állami szerepvállalás szükségességének az oldaláról is. Itt abból indulhatunk ki, hogy az állami szerepvállalással támogatott közösségi agrármarketing jellemzi a fejlett agráriummal rendelkező országokat, elég, ha csak a már említett CMA, vagy a SOPEXA példájára gondolunk, és ezzel az állami támogatással végül is növelik az ágazat versenyképességét. Másrészt bizonyos egyéb, nevezhetjük marketing tendenciáknak is, szükségessé teszik az állami szerepvállalást. Az ország- illetve ország-eredet imázs jelentőségének a felértékelődése a pozitív kép kialakulása és fenntartása érdekében az államra legalább is koordináló, támogató szerepet ró. Az agrárium szinte mindenütt, így hazánkban is nagyon erős, és hozzátenném, hatékony ország imázs formáló tényező, tehát erről az állami segítségről az ágazat, függetlenül az amúgy is támogatásra szoruló struktúrájától, nem mondhat le.

Az eddigiekben többször történt említés az ágazat azon sajátosságairól, amelyek indokolják a közösségi marketing nélkülözhetetlenségét. Ezeket az alábbiakban foglalhatjuk össze.

- *A mennyiségi problémák.* Az agráriumban a termelés zömmel szétaprózott, a kis vagy közép méretű vállalkozások kibocsátása nem teszi lehetővé a hatékony piacbefolyásolást.
- *A termelés szétaprózottsága* megnehezíti az együttműködést, és gyengíti a szereplők alkupozícióját. Könnyű a termelők egymással szembeni kijátszása.
- A magyar agráriumnak, ellentétben a nyugat-európai tapasztalatokkal, gyenge az *érdekérvényesítő képessége.*
- Az ágazatot kevésbé jellemzi az *együttműködési hajlandóság.*
- A magyar történelmi hagyományok következtében erős az ágazati elvárás az *állami szerepvállalásra*, napjainkban is tovább él a paternalista szemlélet.

A szakirodalom foglalkozik a marketing tevékenység folytatásának bizonyos előfeltételeivel. TOMCSÁNYI a marketing tevékenység folytatásához funkcionális, illetve nagyságrendi feltételeket rendel. A piachoz igazodás lehetősége feltételezi az önálló termékpolitikát, vagyis a piaci igényekhez alakított termék kifejlesztésének a képességét. A marketing tevékenység szükségessége másrésztől összefügg a kockázatviselés kényszerével, vagyis minél nagyobb a kockázat a termelésben, annál inkább elengedhetetlen a marketing. Ezek tekinthetők funkcionális feltételeknek. A nagyságrendi feltételek közül, a piacbefolyásolás lehetősége a marketing aktivitásoknak a piacra gyakorolt tényleges hatását jelenti, vagyis hogy az alkalmazott marketing megoldás befolyásolta a piaci viszonyokat, megváltoztatta azokat. A marketing költ-

ségek viselésének képessége azt a méretet tételezi fel, amely elbírja a marketing aktivitások költségeit. Ezen követelményeknek az agrárium vállalkozásai nem, vagy csak részben képesek megfelelni, ezért a közös marketing valamilyen formája az ágazatban elengedhetetlen.

Más művek az agrármarketing lehetőségeinél az előzőekhez némileg hasonlóan a vállalat méretéből, illetve az általa előállított termék differenciáltsági fokából kiindulva az alábbi lehetőségeket vetítik fel.

	Termékdifferenciáltság kicsi	Termékdifferenciáltság nagy
Gazdálkodó egység mérete kicsi	Korlátozott marketing	Piaci résre irányuló marketing
Gazdálkodó egység mérete nagy	Ár és elosztás orientált marketing	Teljes marketing

Az ágazat szereplőinek a nagy része csak a korlátozott marketingre képes, ezért szükséges a közösségi marketing. A közösségi marketing fogalmának, mint a marketingben annyi mindennek számos definíciója létezik. A sajátosságok számbavétele, elemzése és rendszerezése alapján a következőképpen definiálhatjuk a közösségi marketinget: *„A közösségi marketing olyan marketingtevékenység, amely túllép a vállalati marketingmunkán, és egy adott ágazat, termelői csoportosulás számára, annak szereplőivel együttműködve végez el marketingfeladatokat.”*

A KÖZÖSSÉGI MARKETING FORMÁI, CÉLJAI ÉS ESZKÖZRENDSZERE

Az együttműködés napjainkban Magyarországon, de a nemzetközi gyakorlatban is elsősorban különböző feladatok közös végzésére irányulnak. Pl.: közös piackutatás, közös reklám, együttes megjelenés kiállításokon stb. Magának a közös marketingnek két formáját különböztetjük meg:

- a társasági/társult marketinget, amelyben a csoportosulás önkéntesen vállalt kötelezettségek alapján szerződésileg jött létre,
- a közösségi marketinget, amelyben a csoportosulás kényszertársulás jellegű lehet, és az egész ágazat részt vesz benne.

Magyarországon az agrármarketing törvény hiányában a kép kicsit zavaros. A társult marketingre való törekvés több ágazatban is megfigyelhető, ez azonban nem zárja ki a másik forma kifejlését. A nagy külföldi példák (CMA, SOPEXA) esetében kényszertársulással találkozhatunk.

A közösségi marketing célkitűzéseinek a meghatározásakor a realitások talaján maradván, részben a rendelkezésre álló jelenlegi és várható jövőbeli forrásokból, a társulási formából és a marketing lehetőségekből kell kiindulni. Eszerint az alábbi célok kitűzése tűnik reálisnak:

- imázsépítés,
- a hazai és külföldi ismertség növelése,
- a piaci megjelenés elősegítése,
- a termelők piac- és fogyasztóismeretének a növelése,
- az ágazati marketingorientáció erősítése,

- márkaépítés,
- „zászlóshajók” kiválasztása és menedzselése.

A célok kitűzése során a prioritásokat az adott ágazat anyagi lehetőségei, piaci versenypozíciója és nem utolsósorban marketingkultúrája, marketinggyakorlata határozza meg. Ezen belül vannak olyan célok, amelyek valamennyi közösségi marketing szervezet tevékenységében kiemelt fontossággal bírnak. Közöttük említhetjük az imázs építést, valamint a hazai és külföldi ismertség növelését.

A közösségi marketing eszközrendszere értelemszerűen nem tér el a vállalati szintű marketing tevékenységétől, azonban a környezet jellegéből következően bizonyos súlypont eltolódások természetesen. A szakirodalom ezzel a kérdéssel viszonylag keveset foglalkozik, inkább az egyes mix elemek elemzése során az elősegítő és a gátló tényezőket veszi számba ALVENSLEBEN. Ha az előzőekben megfogalmazott közösségi marketing definíciót elfogadjuk, akkor láthatjuk, hogy bizonyos mértékig egy, a közösségi marketing szervezet által nyújtott marketingszolgáltatásról van szó. Ebben az esetben az eszközrendszer meghatározása tekintetében bátran kiindulhatunk a szolgáltatásmarketing 7P-jéből. Ennek a megközelítésnek egyetlen problémája van, nevezetesen az ár mint marketing eszköz szerepe a közösségi marketingben elhanyagolható erre a közös marketingnek csak nagyon csekély ráhatása van. A többi elem szerepe azonban markánsan megjelenik a közösségi marketingben, tehát bátran definiálhatjuk a közösségi marketing eszközrendszerét a 7-1 P-vel.

Az elméleti megközelítés mellett legalább ennyire fontos a gyakorlat oldaláról történő megközelítés. Összehasonlítva a számunkra releváns külföldi gyakorlatot a magyarral, jelentős különbség nem tapasztalható. A leggyakrabban alkalmazott marketing eszközök és módszerek a közös márka kialakítás, ilyen (volt) pl. Magyarországon a Kiváló Magyar Élelmiszer, közös reklámkampányok, SP kampányok, áruházi bemutatók otthon és külföldön, hazai és nemzetközi kiállításon, vásárokon való részvétel, in store marketing, eseménymarketing. Mivel ezen aktivitások nagy része a marketingkommunikáció területéhez tartozik, érdemes foglalkozni ezen eszközök használatának a koncepcionális vonatkozásaival is. A kommunikációs intézkedéseknek, a termékek ismertségének a növelése mellett az imázs építést is szolgálniuk kell, amelynek, mármint az imázs építésnek fontos eleme az imázs transzfer. A kommunikáció hatékonyságának növelése érdekében, továbbá a pozitív imázs transzfer megteremtése érdekében fontos, hogy a közös kommunikációs feladatok megvalósítása során törekedni kell:

- a kommunikáció azonosságának és koherenciájának a megteremtésére,
- a közös kommunikációnak a kiterjesztésére,
- a kommunikációs intézkedések ágazati és közösségi összehangolására,
- a közösségi szintű integrált kommunikáció kialakítására.

A PARADIGMAVÁLTÁSOK HATÁSA A KÖZÖSSÉGI MARKETINGRE

A marketing fejlődését kísérő paradigmaváltások nem hagyják érintetlenül a közösségi marketing területét sem. A marketing diszciplína fejlődésének a figyelemmel kísérése és az eredmények folyamatos adaptálása biztosítja a közösségi marketing létjogosultságát. A vállalati marketing gyakorlatban már jó ideje elfogadott, a tranzakciós szemléletet felváltó relationship marketing kell, hogy uralkodóvá váljon, már csak azért is, mert a közösségi marketing főbb céljait tekintve hosszabb távú,

szoros és bizalmon alapuló együttműködést kíván meg. A szolgáltatások nyújtásában is ennek hangsúlyt kell kapnia, egyrészt a szolgáltatásmarketing eszközrendszerének, illetve bizonyos elemeinek (process, people) a tudatos és szisztematikus fejlesztésével. A közeljövőben a szolgáltatás jelleg erősödésével az ágazat szereplői számára nyújtott marketing tanácsadás és egyéb marketingszolgáltatások jelentősége növekedni fog.

AZ ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS SZÜKSÉGESSÉGE A MAGYAR KÖZÖSSÉGI AGRÁRMARKETINGBEN

A tanulmány előző részében már per tangensem szóltunk az állami szerepvállalás szükségességéről, bizonyos marketing vonatkozások és ágazati attitűdök kapcsán. Van azonban egy, pillanatnyilag az említetteknel fontosabb szempont is, amely a működési környezet feltételrendszerére vonatkozik és a törvényhozás mulasztására vezethető vissza. Nevezetesen a mai napig nem született meg az agrármarketing törvény, amelynek feladata lenne olyan fontos kérdések tisztázása, mint a termelői hozzájárulások szabályozása, vagy a közösségi marketing szervezet jogi formájának a meghatározása. A fentiek hiányában a szervezet, jelesül az FVM Agrármarketing Centrum az állami, minisztériumi költségvetésből úgy tűnik, a maradék elv alapján kapja az éves költségvetését, lehetetlenné téve ezzel a szakmailag evidens több évre közép és hosszú távra történő tervezés lehetőségét. Ugyancsak állami szerepvállalás szükségeltetik a minőségi termelés elősegítésére és a minőségi termékek védelmére. A már említett ország eredet imázs fontossága, pontosabban az ország, és ország eredet imázsban való agrárérinthettség, ágazaton kívüli együttműködést és koordinációt igényel, amelyben az államnak szintúgy van szerepe.

Az állami szerepvállalás kapcsán szólni kell egy, a közösségi marketing eredményességét számottevően befolyásoló tényezőről, nevezetesen az ágazati stratégia hiányáról. Az átfogó agrárstratégia hiánya megnehezíti a piaci munkát, a marketingeszközök felhasználását, a megfelelő hatékonyság elérését, az eredmények mérését, mérhetőségét, és nem utolsósorban a jövő tervezését. Sokan elfelejtik, hogy a marketing – a szemléletmódtól eltekintve – egy eszközrendszer, amit a stratégia megvalósításának a szolgáltatába állítunk, és azt a bizonyos marketingmixet a stratégia megvalósításának az érdekében mixeljük. Ha nincs világos stratégia a marketing eszközök felhasználása esetleges és kevésbé hatékony.

A KÖZÖSSÉGI AGRÁRMARKETING NEMZETKÖZI GYAKORLATA

A magyar közösségi agrármarketing szempontjából a német CMA és a francia SOPEXA tevékenysége bír meghatározó fontossággal. Előbbi mintául szolgált, és anyagi támogatást is nyújtott, a magyar közösségi agrármarketing szervezet, az AMC Kht. kialakításához. A francia példa azért tanulságos, mert Európa egyik vezető agrárhatalmáról van szó, amelyiknek piaci pozícióira a tudatos és szervezett közösségi marketing tevékenység számottevő hatást gyakorolt.

A CMA (Centrale Marketinggesellschaft der Deutschen Agrarwirtschaft)

A CMA-t az ún. értékesítési alapról (Absatzfonds) szóló törvény hívta életre 1969-ben, amely a német mező-, erdő-, és élelmiszertermékek kül- és belpiaci értékesítésére, illetve annak a támogatására központi marketing társaságot hozott létre. A központi jelleg a pénzek koncentrált és hatékony felhasználásának az elősegítését szolgálta. Gyakorlatilag két szervezet kialakítására került sor, a CMA mellett, amely szervezet a közösségi marketing tevékenység végrehajtásáért felelős, a ZMP (Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst-, und Ernährungswirtschaft) a piaci transzparencia megerősítését hivatott biztosítani. Mindkét társaság magánjogi, ellentétben a közjogi értékesítési alappal és társasági szerződéseiket az Absatzfonds irányelveihez igazodnak és mindkettő tevékenységét az értékesítési alap ellenőrzi. A CMA költségvetését kezdetben az állam, majd fokozatosan a termelők biztosították. A CMA jellegét tekintve kénysztársulás, vagyis a termelőknek kötelezően tagjai a szervezetnek. Jelenleg az értékesítési alap által, az ún. „üvegnyak üzemeken” keresztül érkeznek a termelői befizetések, amely a költségvetés 75%-át biztosítják, a maradék 25% saját bevételekből, pl. szerviz szolgáltatásokból származik. „Üvegnyak üzemeknek” nevezik a mezőgazdasági nyerstermékek fogyasztóhoz vezető útjának a „legszűkebb” piaci állomásait, vagyis azokat a helyeket, ahol ezek a termékek koncentráltan megjelennek és ezért jól ellenőrizhetők. Ilyen „üvegnyak üzemek” a vágóhidak, tejgazdaságok, tojáscsomagoló üzemek, cukorgyárak, sörfőzdék, olajipari üzemek stb. A közösségi marketinghez való termelői hozzájárulás általában 1000 kg-ra vonatkozóan történik, pl. marhahús esetében 2,04 EUR/t, a cukornál 0,16 EUR/t. A CMA éves költségvetése 100 millió EUR. A társaság külföldi aktivitása jelentős: napjainkban szerte a világban 12 irodát, kirendeltséget üzemeltetnek. A pénzeszközök felhasználása egy ún. koordinációs szakbizottság felhasználásával történik, amelyben az agrárium 41 csúcsszerve képviselteti magát. Ez a megoldás már csak azért is figyelemreméltó, mert lehetővé teszi a nagyfokú transzparenciát. A pénzeszközök felosztása során az ekvivalencia és a szolidaritás elvét követik, vagyis figyelembe veszik az ágazatok egyenlőségét, tehát valamennyi ágazat egyformán jogosult marketingtámogatásra, de ezen belül a rászorultság alapján történik az effektív segítség.

SOPEXA (Société pour l'expansion des ventes des produits agricoles et alimentaires)

A SOPEXA-t a francia kormány 1961-ben ugyancsak törvény alapján hozta létre, a francia agrártermékek forgalmazásának az elősegítésére. A szervezet részvénytársaság formában működik, a francia agrárium a részvényes. A '60-as évek elején a francia agrár külkereskedelmi mérleg erősen deficitese volt, az import értéke 3 milliárd frankot tett ki. A közösségi agrármarketing erőfeszítések eredményeképpen 1972-ben már 3 milliárdos aktívum jellemezte a francia agrár külkereskedelmet. A SOPEXA nevéhez fűződik Európa egyik legnagyobb élelmiszeripari kiállításának a SIAL-nak az életre hívása 1964-ben. A két évente megrendezésre kerülő kiállítás 2006-ban már 21. alkalommal fogadta a világ 99 országának 5300 kiállítóját és a 191 országból érkezett 140 423 szakmai látogatót. Ugyancsak a SOPEXA nevéhez fűződik az első kollektív élelmiszer reklámkampány, amely a francia élelmiszerek népszerűsítését szolgálta.

A SOPEXA példája azért is érdekes lehet a magyar közösségi agrármarketing számára, mert fejlődésének különböző szakaszaiban jól artikulált célokat tűzött maga elé és valósított meg. Az 1970-1980 közötti időszak legfontosabb feladata a közösségi marketing fontosságának, hasznának az elfogadtatása volt. Ebben az időszakban tették egyértelművé, hogy az agráriumnak az összefogáson alapuló marketing biztosítja azt a versenyképességet, amely lehetővé teszi az egyéb adottságaik minél tökéletesebb kihasználását és az élelmiszeripar súlyának a nemzetközi erősödését. A következő évtized a márkakommunikációról szólt elsősorban. Ebben a periódusban nagy hangsúlyt kapott az imázs építés és a közös márkák kialakítása. Nem utolsósorban a fent vázolt folyamatok eredményeképpen 1988-ra Franciaország a világ vezető élelmiszerexportőrévé vált. Az 1990-es évektől újabb hangsúly váltás következett be és a tevékenység középpontjába a hálózatépítés került, továbbá a szervezet szolgáltató jellegét kezdték erősíteni. Napjainkra a SOPEXA a mindenkori hatalom partnere, amelyik hatékonyan segíti a kormány gazdasági, külpiaci céljainak a megvalósítását. Utóbbi jól illusztrálja, hogy az éves költségvetésnek, amely jelenleg mintegy 70,5 millió EU közel 83%-át külföldön használják fel. A SOPEXA költségvetésének az állam valamivel több, mint 20%-át biztosítja, ez az arány azonban csökkenő. A francia agrárexpanziót négy külföldi kirendeltség segíti.

A KÜLFÖLDI KÖZÖSSÉGI AGRÁRMARKETING SZERVEZETEK GYAKORLATÁNAK A MAGYAR HELYZETRE VONATKOZTATHATÓ KONZEKVENCIÁI

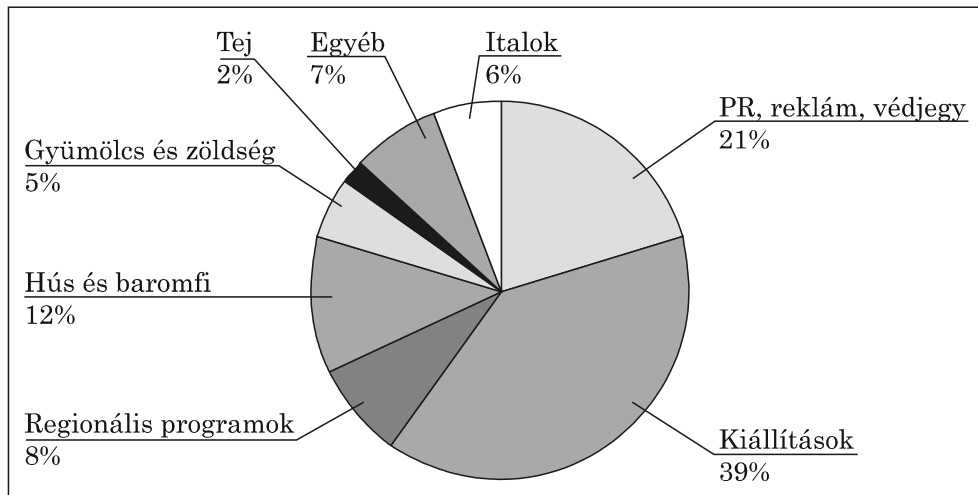
Áttekintve a számunkra releváns közösségi marketing szervezetek tevékenységét, két vonatkozásban is meríthetünk hasznos ötleteket, követésre alkalmas gyakorlatot. A szervezet hatékony kialakításával és működtetésével kapcsolatosan, a legfontosabb tapasztalatok öt pontban foglalhatók össze:

- a közösségi marketing szervezetek létrehozása törvényhez kötődött, amely egyúttal szabályozta a működési körülményeit, forrásait és feltételeit is,
- a forrásokat (csak) részben az állam biztosította,
- a termelők anyagi hozzájárulása szükséges a működéshez,
- a tevékenységnek a külföldi aktivitás szerves része,
- a közösségi agrármarketing igazából hosszú távon eredményes.

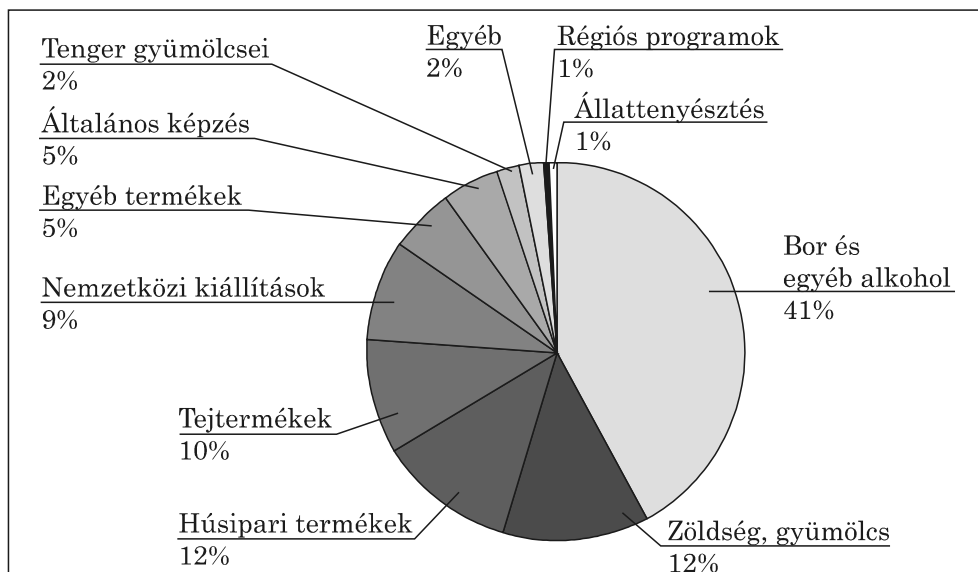
A közösségi agrármarketing eszközzrendszerét tekintve megállapítható hogy a magyar és a nemzetközi gyakorlat, értelemszerűen kevésbé térnek el egymástól, a lényegesebb különbségek elsősorban az erőforrásbeli különbségekre vezethető vissza. Ennek illusztrálására álljon itt az AMC „pénzesebb” időszakából származó tevékenységét ábrázoló diagram (1. ábra). A SOPEXA 2004. évi tevékenységét ábrázoló diagrammal összevetve, kisebb hangsúlybeli különbségeket leszámítva, nagy különbségek nem fedezhetők fel benne (2. ábra).

A fenti áttekintés alapján a hazai feladatokat három pontban foglalhatjuk össze:

- a közösségi agrármarketing helyének szerepének a meghatározása,
- a magyar közösségi agrármarketing struktúrájának a kialakítása
- a megfelelő működési feltételek megteremtése, források, kompetencia ellenőrzések tekintetében.

1. ábra
Az AMC 2003. évi programjai

2. ábra
A SOPEXA 2004. évi programjai

A megoldás elvben többféleképpen is elképzelhető. GAÁL több alternatívát is elemez a források biztosítása szempontjából, számba veszi a csak állami, a csak termelői, valamint a vegyes, együttes finanszírozás előnyeit és hátrányait, és végül az utóbbi mellett teszi le a voksát. Egyetértve végkövetkeztetésével, amit egyébként az

azóta eltelt időszak is igazolni látszik, hiszen a borágazatban hat éve vajúdik egy csak ágazati finanszírozásból működő ágazati közösségi marketingszervezet, az állam és az ágazat törvényileg szabályozott struktúrára alapuló, konszenzussal kialakított ágazati stratégia mentén működő közösségi agrármarketing tevékenység vezethet sikerre. Közép-Kelet-Európában a közösségi marketing most lép ki a gyakorlathoz. Helyzeti előnyünk megtartása sürgős és határozott lépéseket követel valamennyi, az ügyben érintettől.

A lóversenyben jól ismert kifejezés a „várásra lovaglás” ami azt jelenti, hogy a lovas a hajrára tartalékolja a ló minden erejét, és elsöprő hajrával kívánja megszerezni az áhított győzelmet. Aki helytelenül méri fel lova képességeit, és túl későn hajrázik az gyakran a verseny vége után jön lendületbe. TOMCSÁNYI PÁL, a magyar agrármarketing kiemelkedő alakja szerint: „*egy túl hosszú nyúló operálás előbb-utóbb boncolássá válik.*” Ugyanez igaz a közösségi marketinggel kapcsolatos feladatok halogatására is.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALVENSLEBEN, L. R. (1989): *Socialwissenschaftliche Methoden der Agrarmarktforschung*, Schriften der Gesellschaft für Wirtschafts- und Socialwissenschaften des Landbaus Band 25. Landwirtschaftsverlag, Münster-Hiltrup.
- GAÁL, B. (2004): *A magyar közösségi agrármarketing és az EU csatlakozás.*
- BERÁCS JÓZSEF – LEHOTA JÓZSEF – PISKÓTI ISTVÁN – REKETTÉ GÁBOR (szerk.): *Marketingelmélet a gyakorlatban* KJK- KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2004.
- LEHOTA J. – TOMCSÁNYI P. (1994): *Agrármarketing*, Mezőgazda Kiadó Budapest.
- MEULENBERG, M. (1986): *The evolution of Agricultural Marketing Theory of towards Better Co-Ordination with General Marketing Theory* Netherlands Journal Agricultural Sciences.
- STRECKER O., REICHERT J., POTTEBAUM P. (1989): *Marketing für Lebensmittel*, DLG-Verlag Frankfurt am Main.
- TOMCSÁNYI P. (1973): *Piacos kertészet*, Mezőgazdasági kiadó, Budapest.
- TOMCSÁNYI P. – TOTTH G. (1987): *Kertészeti és Élelmiszeripari Marketing*, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Budapest.
- TOTTH G. (2006): *Az állam szerepe a közösségi agrármarketingben*, MTA Agrárökonomiai Bizottság, Agrármarketing albizottság Budapest.

DR. ZIMLER TAMÁS*
DR. JANCSÓ ANDRÁS**

REACH: A TÁJÉKOZTATÁS JANUS-ARCAI

Egy korábbi cikk¹ bemutatta, hogy az Európai Unió vegyianyag-politikája milyen stációkon keresztül jutott el addig a 2006. december 18-án bekövetkezett pillanatig, amikor megszületett a döntés a REACH (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals) elfogadásáról. Ez a folyamat (attól függően, hogy honnan indítottuk a stopperórát) évekig, esetleg évtizedekig tartott. Ebben az írásban néhány olyan elemet szeretnénk szemügyre venni, ami a REACH okán „nyakunkba szakadt” tájékoztatási feladatok gyakorlati megoldásával (lehetőleg minél egyszerűbben történő megoldásával) kapcsolatos.

1. A REACH-RŐL ÖT MONDAT

1. 2006. december 18-án elfogadták², 2006. december 30-án kihirdették³, hatályos.
2. Magyarországon is hatályos, külön (hazai) jogalkotási aktust már nem igényel.
3. 2007. június 1-jétől a rendelkezéseit alkalmazni kell.
4. Bár a REACH-ben megfogalmazott összes feladat teljes körű megoldásához a rendelkezés –a feladatok sokasága miatt – még sok időt ad, éppen a sok teendő miatt a „hungaricum” ügyintézésre („Ej, ráérünk arra még!”) nincs idő.

---

* Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, címzetes főiskolai docens, okl. vegyészmérnök, EU-szakközgazdász.

** Okl. vegyészmérnök, dr. rer. nat., PhD.

¹ Zimler T.: REACH ante portas. EU Working Papers, 2006/2., 41–61. old.

² Az Európai Parlament és a Tanács 1907/2006/EK rendelete.

³ Az Európai Unió Hivatalos Lapja L 396, 2006. december 30., 1–851. old.

5. A „Nem csináljuk meg: na és akkor mi van?” jelzésű út végén csúnya dolgok leleselkedhetnek az arra tévedőre.

2. A REACH FOLYAMATAINAK SZEREPLŐI

A REACH-ben többek közt megfogalmazott tájékoztatási kötelezettség nyilván elsősorban a jogszabályban nevesített szereplőkhöz kapcsolódik. (Ezen túl – más jogszabályok, pl. az aarhusi elvek okán – a REACH folyamataiban nem szereplő más személyek, illetve szervezetek, vagyis az alapkategóriaként kezelt nyilvánosság számára is adandók információk.) Melyek tehát a REACH-ben nevesített szereplők, akiknek információt kell adniuk a többi szereplőnek, illetve kapniuk a többi szereplőtől? Erre vonatkozóan a 3. cikk („Fogalommeghatározások”) igazítja el az érdeklődőket:

„E rendelet alkalmazásában:...

4. *„árucikk előállítója”: olyan természetes vagy jogi személy, aki vagy amely a Közösségen belül árucikkeket készít vagy szerel össze;*
7. *„regisztráló”: valamely anyag azon gyártója vagy importőre, vagy valamely árucikk azon előállítója vagy importőre, amely egy anyagra vonatkozóan regisztrációs dokumentációt nyújt be;*
9. *„gyártó”: a Közösségben letelepedett természetes vagy jogi személy, aki a Közösségben anyagot gyárt;*
11. *„importőr”: az a Közösségben letelepedett természetes vagy jogi személy, aki a behozatalért felel;*
13. *„továbbfelhasználó”: az a gyártótól vagy importőrtől különböző, a Közösségben letelepedett természetes vagy jogi személy, aki vagy amely ipari vagy foglalkozásszerű tevékenységei során az anyagot önmagában vagy készítményben felhasználja. A forgalmazó vagy a fogyasztó nem továbbfelhasználó. A 2. cikk (7) bekezdésének c) pontja alapján mentesített újrainportáló továbbfelhasználónak minősül;*
14. *„forgalmazó”: a Közösségen belül letelepedett természetes vagy jogi személy, beleértve a kiskereskedőt is, aki az önmagában vagy készítményben előforduló anyagot kizárólag harmadik felek számára tárolja és forgalomba hozza;*
17. *„a szállítói lánc szereplői”: valamennyi gyártó és / vagy importőr és / vagy továbbfelhasználó a szállítói láncban belül;*
18. *„Ügynökség”: az e rendelettel felállított Európai Vegyianyag-ügynökség;*
19. *„illetékes hatóság”: a tagállamok által az e rendeletből eredő kötelezettségek végrehajtására létrehozott hatóság vagy hatóságok vagy szervek;*
32. *„szállító”: egy anyag vagy készítmény szállítója bármely gyártó, importőr, továbbfelhasználó vagy forgalmazó, aki az anyagot – önmagában vagy készítményben – vagy a készítményt forgalomba hozza;*
33. *„árucikk szállítója”: egy árucikk gyártója vagy importőre, egy árucikket piaci forgalomba hozó forgalmazó vagy más szereplő a szállítói láncban;*
34. *„átvevő fél”: egy anyag vagy készítmény tekintetében azon továbbfelhasználó vagy forgalmazó, akinek az anyagot vagy a készítményt szállítják;*
35. *„az árucikk átvevője”: azon ipari vagy foglalkozásszerű felhasználó vagy forgalmazó, a fogyasztók kivételével, akinek a árucikket szállítják;*
36. *„KKV”: a mikro-, kis- és középvállalkozások meghatározásáról szóló 2003. május 6-i bizottsági ajánlásban meghatározott kis- és középvállalkozások”.*

Ezen túlmenően a 4. cikk megemlíti és jogokkal ruházza fel a képviselőt is: „*Bármely gyártó, importőr vagy adott esetben továbbfelhasználó – az e rendelet szerinti kötelezettségeinek való megfelelés tekintetében teljes felelősségét megtartva – egy harmadik felet képviselőként nevezhet ki a 11. cikk és a 19. cikk, a III. cím és az 53. cikk szerinti valamennyi eljáráshoz, ideértve a más gyártókkal, importőrökkel, vagy adott esetben továbbfelhasználókkal folytatott megbeszéléseket is. Ezekben az esetekben az Ügynökség általában nem nevezi meg a képviselőt kinevező gyártót vagy importőrt vagy továbbfelhasználót a többi gyártó, importőr vagy adott esetben továbbfelhasználó számára.*”

Mint látható, a jogszabály arra törekszik, hogy meghatározza mindazokat a funkciókat, szerepköröket, amelyeknek a REACH által előírt procedúrákban szerepük lehet. Egyes esetekben természetesen bizonyos szerepkörök ugyanazon (jogi) személyre is vonatkozhatnak, illetve eltérő folyamatokban (különböző anyagok regisztrálása során) ugyanazon (jogi) személy más-más szerepköröket is elláthat.

A fentiekben külön kiemeltük a kis- és középvállalkozásokra vonatkozó említést, amelyhez két megjegyzést fűzünk:

- a kis- és középvállalkozások tervezetten szereplői a REACH folyamatainak (avagy más megfogalmazásban: helytelen lenne arra gondolni, hogy ez a jogszabály csak a nagy vegyianyag-gyártó cégeket érinti);
- a kis- és középvállalkozások definíciója a REACH kapcsán sem különbözik a más esetekben, viszonyokban használt KKV-meghatározástól; a REACH e vonatkozásban (is) támaszkodik a már korábban kialakított, a gyakorlatba bevezetett nomenklatúrákra.

És még egy megjegyzés a KKV-kategóriával kapcsolatban: pontosan ez a vállalkozói kategória az, amelynek a REACH a legtöbb fejlődést fogja okozni. Egy nagy vegyianyag-gyártó vagy forgalmazó ugyanis valószínűleg saját erejéből meg fogja tudni oldani mindazokat a feladatokat, amelyek a jogszabály számára előír. Egy kisvállalkozásnak azonban mindenképpen külső szakértőt (a pályázati tanácsadók mintájára ezeket valószínűleg majd REACH-tanácsadóknak nevezik) kell bevonnia, hogy köteleseit teljesíthesse, a felmerülő kérdéseire választ kapjon.

De milyen kérdések is merül(het)nek fel a REACH kapcsán? Ez a kérdés valószínűleg önmagában is fontos kérdés, amelyre eddig még csak bátortalan válaszok születtek. Az alapprobléma az, miként lehet a jogszabály mintegy 850 oldalnyi szövegét elemi kérdésekre adható elemi válaszokká szétbontani, amelyek labirintusában az érdeklődő:

- egyrészt megtalálja pontosan azt a kérdést, amit fel szeretne tenni;
- másrészt megtalálja az erre a kérdésre adható helyes, érthető, alkalmazható választ.

A folyamat valamiféle „inverz barkochbára” hasonlít: meg kell fogalmazni azokat a megfelelő sorrendben álló „igeneket” és „nemeket”, amelyek együtt kiadják a 850 oldalas megfejtést: REACH. Ez a munka még csak a legelején tart, s láthatólag még sok erőfeszítést igényel.

3. AZ EDDIG SZÜLETETT TÁJÉKOZTATÓ ANYAGOK

Az eddig született tájékoztató anyagok nagyon nagy részét – amennyire azt korábbi és jelen cikkeinkhez kapcsolódó szemrevételezéseink alapján általánosítani tudjuk – az alábbi kategóriák teszik ki:

- *Kommentárok, újsághírek.* Ezek átfogó képet igyekeznek adni a jogszabály egészéről, az érintettek egyes speciális kérdéseinek eldöntésében nem tudnak támogatást adni; a funkciójuk csupán az, hogy felhívják a figyelmet, s az érdeklődőt a szakmai anyag tanulmányozása felé irányítsák.
- *A joganyag.* A „vegytisztá” joganyag önmagában ugyan tökéletes információ lenne, viszont nem könnyű alkalmazni (horribile dictu: megérteni). Néhány helyen még csak a REACH valamilyen korábbi szövegváltozata található meg, de ez esetenként akár tévedés oka is lehet. Bonyolítja a dolgot, hogy milyen nyelvű a joganyag.
- *Szószedetek (definíciók).* Ilyenre mutattunk példát fentebb mi magunk is. Belegondolva: egy definíciógyűjteményre akkor van szükség, ha:
  - ⇒ a használt kifejezés értelmezése nem pontosan esik egybe a hétköznapi értelmezéssel és/vagy
  - ⇒ a kifejezésnek hétköznapi használatú értelmezése nincs is és/vagy
  - ⇒ a pontos fogalom-meghatározás, fogalomalkalmazás költségkímélő (munkakímélő) eredménnyel járhat.
 A REACH esetében alighanem mindhárom motívum szerephez jut.
- *Szakmai anyagok, előadások.* Ezek a REACH valamely szűkebb szeletét veszik górcső alá, s abban próbálnak teljes körű, érthető és alkalmazható információt adni.
- *Előre megfogalmazott kérdések és válaszok.* A katekizmus-műfaj alapproblémájával küszködnek: meg kell fogalmazni az összes lehetséges kérdést, s meg kell találni rájuk a helyes válaszokat. E kategóriában a leggyakrabban az Európai Bizottság által közreadott, kb. 30 oldalas szöveggel lehet találkozni, felbukkant már egy kvízformára redukált verzió is.
- És természetesen a lehetséges legjobb megoldás: az érdeklődő által szabadon, a saját esetére igazítottan megfogalmazott kérdés, amelyre személyre szabott választ kap. Ez (lenne) a *helpdesk, az információs szolgálat.*

4. EGY LEHETSÉGES (ÉS ELŐÍRT) TÁJÉKOZTATÁSI FORMA (CSATORNA): A HELPDESK

A REACH a nyilvánosság tájékoztatásával kapcsolatban a 123. cikkben a következőképpen fogalmaz: „A tagállamok illetékes hatóságai tájékoztatják a nyilvánosságot az anyagokkal kapcsolatos kockázatokról, amennyiben az az emberi egészség és a környezet védelme szempontjából szükséges. Az Ügynökség, a tagállamok illetékes hatóságaival és az érdekelt felekkel konzultálva, valamint szükség esetén támaszkodva a legjobb gyakorlatra, a tagállamok e tevékenységének összehangolása céljából iránymutatásokat készít az önmagukban, készítményekben vagy árucikkekben előforduló vegyi anyagokkal kapcsolatos kockázatokra és biztonságos felhasználásukra vonatkozó információk terjesztéséről.”

Ennek érdekében „Az illetékes hatóságok nemzeti információs szolgálatokat hoznak létre, amelyek az Ügynökség által ... biztosított operatív iránymutatási dokumentáción túl, tanácsokkal látják el a gyártókat, importőröket, továbbfelhasználókat és az egyéb érdekelt feleket az e rendelet szerinti feladataikkal és kötelezettségeikkel kapcsolatban, különösen az anyagoknak a ... regisztrálása tekintetében.” (124. cikk)

4.1. SHERPER

Az Európai Bizottság még 2006 elején külön projektet indított SHERPER¹ néven, amelynek elsődleges célja az volt, hogy meghatározzák azokat a legjobbra tűnő stratégiákat, amelyeket a REACH-helpdeskek létrehozása során figyelembe venni érdemes. A projekt végrehajtásában a tagállamok különböző hatóságainak, európai tájékoztatói szolgálatainak mintegy 30 szakértője vett részt, s az általuk megfogalmazott ajánlásokat a tervek szerint egy 2007. február 14-én megtartásra kerülő konferencián mutatják be mindazoknak a szervezeteknek és szervezeteknek (hatóságok, kereskedelmi szervezetek, kis- és középvállalkozásokat tömörítő egyesülések, szakmai szövetségek stb.), amelyek érdeklődnek ilyen helpdesk létrehozatala és működtetése iránt.

Vannak helyek és szervezetek, ahol, illetve amelyek nem vártak a bizottsági projekt eredményeire, és ezt az információs szolgálatot már elindították. A két folyamat párhuzamosságának „kárát” bőségesen kompenzálhatja, hogy:

- a tájékoztatásból soha nem lehet elég, s minél korábban kezdődik meg az érintettek tájékoztatása, annál több remény van arra, hogy a végrehajtás zökkenői kisebbednek;
- a párhuzamos, egymástól független kezdeményezésekben egymástól függetlenül született ötletek kipróbálására kerülhet sor, összességében gazdagítva ezzel a bevethető eszközök arzenálját.

Az alábbiakban néhány olyan helpdeskre szeretnénk egy pillantást vetni, amely már működik.²

4.2. Helpdesk a Bizottság honlapján³

Ez a weboldal szigorúan véve nem helpdesk, vagyis olyan felület, ahol az érdeklődők kérdéseit egyedileg megválaszolják. A látogató azonban viszonylag friss és mindenképpen autentikus információkat kaphat arról, hogy milyen történések zajlanak a REACH kapcsán.

Az említett információs formák közül sokféle megtalálható; különösen gazdag a szakmai háttérinformációs csomag.

Elérhetőek a REACH korábbi fázisainak fontosabb dokumentumai, s ha valaki az Európai Vegyianyag-ügynökségnél meghirdetett állások iránt érdeklődik, okvetlenül kukkantson be ide (1. kép).

¹ SHERPER: SME Helpdesks – Experts Roundtable Planning their Establishment for REACH.

² A cikkben szereplő internetes példákat (ha másként nem jelöljük) 2007. január 21-i állapotukban említjük.

³ http://ec.europa.eu/enterprise/reach/prep_guidance_en.htm

Cím http://ec.europa.eu/enterprise/reach/index_en.htm Ugrás Hivatkoz

Enterprise and Industry Important legal notice English (en)

EUROPA > European Commission > Enterprise & Industry > Industry Sectors > REACH

What's new? | Site map | Index | Information | FAQ | About this site

REACH

Overview

Activities:

Preparations for REACH
Guidance
Helpdesks
REACH IT
Agency preparations
Job opportunities

REACH Proposal
Proposal
Consultation
Impact Assessment
Trial runs
The White Paper

THE NEW EU CHEMICALS LEGISLATION – REACH

The REACH Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 and Directive 2006/121/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 amending Council Directive 67/548/EEC were published in the Official Journal on 30 December 2006.

Background

On 29 October 2003, the European Commission adopted a proposal for a new EU regulatory framework for chemicals, COM (2003) 644. Under the proposed new system called REACH (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals), enterprises that manufacture or import more than one tonne of a chemical substance per year would be required to register it in a central database.

The aims of the proposed new Regulation are to improve the protection of human health and the environment while maintaining the competitiveness and enhancing the innovative capability of the EU chemicals industry.

News highlights

- REACH: Commission welcomes European Parliament vote on new EU chemicals legislation 13/12/06
- Commission reaction to REACH agreement 04/12/06
- Commission welcomes European Parliament's agreement for strict rules on the use of

1. kép
Az Európai Bizottság „Vállalkozás és Ipar” főigazgatóságának
a REACH-csel foglalkozó weboldala

4.3. Franciaország: a CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) információi¹

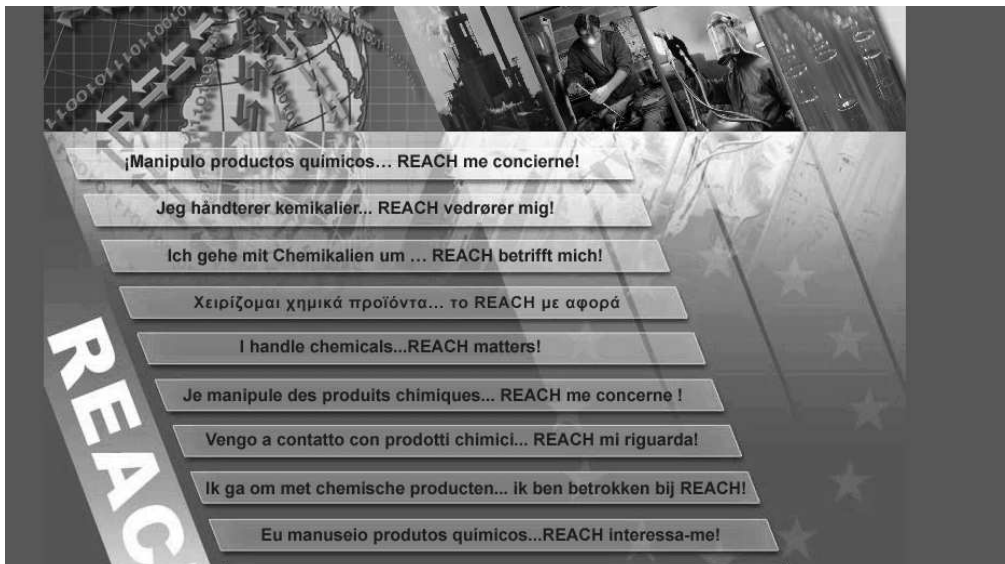
Szép kiállítású, sok részletet tartalmazó internet-hely az Unió 11 nyelvén. Bár a francia nemzeti tudományos kutatási központnak nem lenne szigorúan véve feladata az információit lettül vagy máltai nyelven is közreadni, de ha már a weboldal a Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóságának támogatásával készült, talán megtehetnék... (2. kép).

A weblap látogatója a következő kategóriákban juthat tájékoztatáshoz:

- aktualitások;
- a jelenlegi törvényalkotási állapot;
- szöveget;
- kvíz;
- letölthető anyagok; (Itt egyoldalas folyamatsémákat láthat a látogató, amelyek ugyan nem interaktívak, de viszonylag jól segítik abban, hogy megbízható információhoz jusson. A dolog hátránya az, hogy csak a nagy folyamatok áttekintésében kap támogatást.) Egy itt látott folyamatséma általunk készített magyar változatát az 1. ábra mutatja be.

Nagyot ront a látogató kellemes közérzetén, amikor beleolvass a weboldalon látható anyagokba, s észreveszi, hogy azokat 2003 októberében frissítették utoljára. Ez azonban nyilvánvalóan nem teszi értéktelenné pl. a biztonsági adatlap bemutatását vagy a jogszabály által létrehozandó adatbank áttekintő ismertetését stb.

¹ <http://www.prc.cnrs-gif.fr/reach/>

2. kép
A CNRS REACH-csel foglalkozó weboldala

4.4. Az Atrion International weblapja¹

Az 1989-ben alapított kanadai cég 2006 októberében indította el a REACH labirintusában történő eligazodást támogatni hivatott weboldalát, ahol a cégnek a jogszabályok kidolgozásában nyújtott tapasztalatait az informatikai tudással ötvözve kínálnak információkat az érdeklődőknek. Ezek száma azonban – mint az a 3. képen is látható – egyelőre kevés. Erőssége a weboldalnak, hogy a REACH mellett a GHS-ről² is ad tájékoztatást.

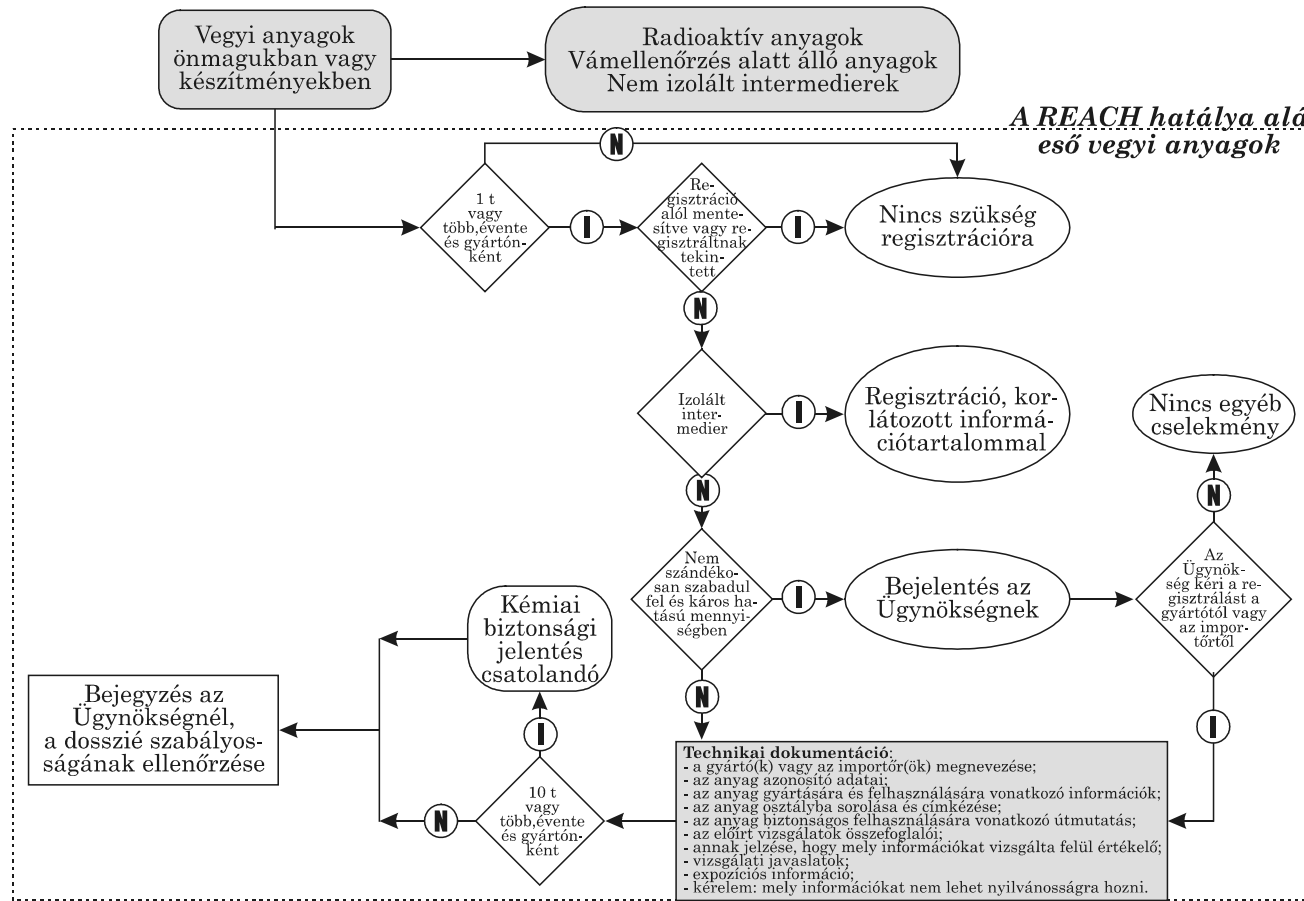
A REACH témakörében már megtalálható a december 30-án megjelent jogszabály-szöveg. A szakértői magyarázatok között egy 2006 szeptemberében tartott uniós konferencia prezentációihoz vezet a látogatót (amit pl. a 4.2. pont alatt mutatott uniós weboldalról is elérhet a látogató). Hasonlóképpen az Európai Bizottság által összeállított (és 2006 decemberében frissített) anyaghoz érkezik, aki a gyakran feltejt kérdések között akar keresgélni.

Az Atrion példája két érdekes jelzést is tartalmaz:

- egyrészt mutatja, hogy komoly, profitorientált piaci szereplők is látnak lehetőségeket a REACH-információk közzétételében, Európán kívül is;
- másrészt látszik, hogy a „nagyközönség” REACH iránti érdeklődése (ha hihetünk a fórumra érkezett kérdések számának) egyelőre gyér; alig valószínű, hogy azért, mert mindenkinek minden világos...

¹ <http://www.reachlegislation.com>

² Globally Harmonized System: a vegyi anyagok osztályozására és címkézésére kidolgozott nemzetközi rendszer.

1. ábra
Anyagok regisztrálása a REACH hatálya alatt

Home Downloads Site Map Contact Us

:: REACH Legislation ::

Search GO

Logout

Home REACH GHS Articles/News Events Calendar Directories & Associations Sites of Interest LIVE Syndicated News Discussion Forum Store Front About Atrion

REACH Legislation-Forum

search forum

GHS Latest News show latest posts | help | rules

	Topics	Replies	Last Post
GHS Background	2	1	2006/09/06 17:19 by dlavoie
GHS Q&A	?		
GHS Labeling			
GHS Implementation Status by Country	2	0	2006/09/06 16:35 by michelle
UNECE GHS Information			

Forum

John D. Phyper
Atrion International is the parent of www.ReachLegislation.com, as such many of our postings, articles, papers, and discussion forms are moderated by our team of experts.

2 0 2006/09/06 16:35
by michelle

Events Calendar
January 2007
S M T W T F S

3. kép

Az Atrion REACH-csel foglalkozó weboldala

4.5. A BAUA (Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin) weboldala¹

Külön szekciót szenteltek a REACH kérdésének, itt szöszedetet, kommentárokat találhat az erre járó, de letöltheti a Hivatalos Lapban megjelent hatályos jogszabály-szöveget angolul és németül, olvashat szakértői anyagokat (egy 2006 decemberében tartott konferenciáról – frissebb, mint 4.2. pont alatt említett konferenciaanyag).

Különösen hasznosnak látszik az az interaktív segédlet, amely a fentebb már említett döntési folyamatábrák lépésein vezeti át az érdeklődőt, akinek egy-egy döntési ponton mindig csak egy, lényegre redukált kérdésre kell válaszolnia. A REACH-ben foglalt döntési folyamatokat ismertető bizottsági segédanyag² ezeket részletesen bemutatja, olyan folyamatábrákban, mint amik közül egyet az 1. ábra szemléltet. Ezen folyamatábrák alapján valószínűleg viszonylag könnyű a megfelelő számítógépes támogatást kialakítani.

Segítség található a biztonsági adatlapok kidolgozásához is, de más segítség is kapható – csak németül.

¹ Német Szövetségi Munkavédelmi és Munkaegészségügyi Felügyelőség, <http://www.baua.de>

² The REACH Proposal. Process description. http://ecb.jrc.it/DOCUMENTS/REACH/REACH_PROPOSAL/COM_PROPOSAL_2003/REACH_process_descriptions_15-06-2004.pdf

The screenshot shows the BAuA website interface. At the top left is the BAuA logo (Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin). Navigation links include HILFE, KONTAKT, INHALTSVERZEICHNIS, IMPRESSUM, and WARENKORB. Language options for DEUTSCH and ENGLISH are visible. A breadcrumb trail reads: Startseite > Chemikaliengesetz / Biozidverfahren > REACH-Helpdesk > Was geht mich REACH an?. The main content area is titled 'Zubereitungen oder Erzeugnisse' and contains a form with the heading 'Ich importiere Zubereitungen oder Erzeugnisse, die Stoffe beinhalten in Mengen von:'. Below this, there is a label 'Bitte auswählen*:' followed by two radio button options: 'weniger als 1 t/a' and 'mehr als 1 t/a'. At the bottom of the form are 'ZURÜCK' and 'WEITER' buttons.

4. kép

A BAuA REACH-csel foglalkozó weboldala (részlet a döntési folyamatból)

4.6. A Svéd Természetvédelmi Egyesület honlapja¹

Bőséges, de főleg a laikusoknak szánt információ, amely azonban jó szakmai színvonalon készült. A REACH értékelésében érthető módon a természetvédelmi szemlélet dominál, ennek megfelelően egyes anyagokat (anyagcsoportokat) részletesen is ismertet: a brómozott lánggátló anyagokat, a tributil-ónt, a ftalátokat, a kadmiumot, a triklozánt stb.

4.7. Lengyelország: Gazdasági Minisztérium

A honlapon külön kategóriába fogták össze a REACH témakörébe tartozó információkat. Az érdeklődő megtalálja a jogszabály hatályos szövegét lengyelül és angolul, linkgyűjteményben barangolhat.

A kérdések és válaszok témakörben itt is a Bizottság angol nyelvű összeállítását érheti el az érdeklődő (de természetesen a legfrissebb, 2006. decemberi változatot).

Amint az az 5. képen mutatott képernyőről is kiderül, a honlap anyaga friss, mi több, előremutató jellegű: egy 2007. március 30-i határidejű akciót is hirdet. A honlap egy más részén elérhetőek azoknak a projekteknek a zárójelentései is, amelyek a REACH gyakorlatba történő átültetésének módjait vizsgálták. A link az úgynevezett REACH Implementation Projects (RIP) friss, 2006. októberi anyagaihoz vezet az érdeklődőt.

¹ <http://www.snf.se/verksamhet/kemikalier/eu-reach-regelverk.htm>. Köszönjük az innen átvett képet.

The screenshot shows the website of the Polish Ministry of Economy (Ministerstwo Gospodarki). The main heading is "Uwagi do polskiej wersji rozporządzenia REACH" (Comments on the Polish version of the REACH regulation), dated 2007-01-17. The text explains that the REACH package was published on December 30, 2006, and that due to the rapid pace of legislative work, many errors were found in the Polish version. It requests comments on the Polish version of the package by March 30, 2007, via email to REACH@mg.gov.pl. A list of necessary documents is provided at the bottom.

Uwagi do polskiej wersji rozporządzenia REACH
2007-01-17

Ministerstwo Gospodarki zwraca się z prośbą o nadsyłanie uwag do polskiej wersji pakietu REACH w terminie do 30 marca 2007 roku

W dniu 30 grudnia 2006 roku pakiet REACH (rozporządzenie i dyrektywa) został oficjalnie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej w dwudziestu oficjalnych językach UE – w tym w języku polskim.

Ze względu na bardzo duże tempo prac legislacyjnych w polskiej wersji znalazło się wiele błędów (m.in. językowych oraz merytorycznych wynikających z tłumaczenia z języka angielskiego). Niezbędne będzie wystąpienie o korektę aktu prawnego.

!!! Ministerstwo Gospodarki zwraca się z uprzejmą prośbą o nadsyłanie uwag do polskiej wersji pakietu REACH **w terminie do 30 marca 2007 roku** pocztą elektroniczną na adres REACH@mg.gov.pl, tak aby korekta ukazała się w Dzienniku Urzędowym UE jeszcze przed wejściem rozporządzenia REACH w życie (tj. do dnia 1 czerwca 2007 roku).

Zachęcamy również do przesyłania uwag w trybie "rejestruj zmiany". Pakiet REACH w języku polskim w wersji tekstowej: pobierz plik .doc

Niezbędne dokumenty:

- Tekst pakietu REACH w wersji polskiej i angielskiej (zobacz >>)
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (zobacz >>)

5. kép

A lengyel Gazdasági Minisztérium REACH-csel foglalkozó weboldala

4.8. Szlovákia: Környezetvédelmi Minisztérium

A szlovák Környezetvédelmi Minisztérium honlapja általános áttekintést ad a REACH-ről, s elérhető a jogszabály 2004. szeptemberi tervezete angolul (6. kép).

The screenshot shows the website of the Slovak Ministry of Environment (Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky). The page features a search bar, navigation tabs (Aktuálne informácie, Inštitucionálna časť, Pôsobnosť, Iné), and a main content area with a search filter for "REACH - návrh novej legislatívy v oblasti chemických látok". The main text discusses the REACH proposal and provides links to the REACH info page and the REACH proposal process description in English.

Ministerstvo životného prostredia
Slovenskej republiky

AKTUÁLNE INFORMÁCIE | INŠTITUCIONÁLNA ČASŤ | PÔSOBNOSŤ | INÉ

• **Vyhľadávanie**
[Hľadaj]

REACH - návrh novej legislatívy v oblasti chemických látok [Naspäť]

Hlavná stránka · **Pôsobnosť** · **Environmentálne riziká a environmentálna bezpečnosť** · **Environmentálne riziká chemických látok** · **Iné** · REACH - Návrh novej legislatívy v oblasti chemických látok

REACH - info
10.09.2004

The REACH Proposal - Process description
Anglický originál PDF format
10.09.2004

Volume I

6. kép

A szlovák Környezetvédelmi Minisztérium REACH-csel foglalkozó weboldala

4.9. Magyarország

A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapján a REACH-re vonatkozó információ nincs. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium honlapján a tárgyban 5 találat van: a legrégebbi egy hír 1970. (sic!) január 1-jéről, mely szerint Óri István közigazgatási államtitkár és Rakics Róbert környezetvédelmi helyettes államtitkár 2005 novemberében részt vettek egy tanácskozáson; a legfrissebb egy szakértői anyag, amely az Európai Bizottság 2003. októberi rendelettervezete alapján elemzi az EU új vegyi anyag-politikájának várható hatásait a magyar gazdaságra.

Cím <http://www.kvvm.hu/talalatioldal.php?searchstring=REACH>

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

ENGLISH | SÍTMAP | KAPCSOLAT

Keresés: REACH OK

Részletes keresés >

Szervezet | Hírek | Eseménynaptár | Pályázatok | Jogszabályok | Linkek | Zöld-Pont Szolgálat | Szakmai honlapok

Címlap | Találatok

Találatok

5 találat a **REACH** szóra

A környezetpolitika aktuális kérdései, kiemelten az EU vegyi anyag-politikája (Esemény)
// 1970.01.01.
Óri István közigazgatási államtitkár és Rakics Róbert környezetvédelmi helyettes államtitkár "A környezetpolitika aktuális kérdései, kiemelten az EU vegyi anyag-politikája" témakörben rendezendő tanácskozáson...

Az Európai Unió új vegyi anyag-politikájának várható hatása a magyar gazdaságra (Publikáció)
// 2005.06.02.

A vegyi anyagok hatályos közösségi szabályozásának áttekintése és az újr szabályozás elveinek tisztázása után az Európai Bizottság 2003. októberében elkészítette a szakterületre vonatkozó rendelet-tervezetet...

A Magyar Vegyipari Szövetség honlapján (www.mavesz.hu) egy hír beszámol arról, hogy megszületett a jogszabály, s a MAVESZ 2007 elején be fogja indítani a helpdeskjét...

Cím <http://www.mavesz.hu/index.php?id=hir28&lang=hun>

Magyar Vegyipari Szövetség

SZERVEZET | ÉRDEK-KÉPVISELET | TAGSÁG | KIADVÁNY | KAPCSOLAT

HÍRLEVÉL
Adja meg az e-mail címét! Kérem

2007. január 22.

2006. december 18.

Az Európai Parlament december 13-án, az **Európai Tanács** pedig december 18-án elfogadta a vegyi anyagok bejelentéséről, értékeléséről és engedélyezéséről szóló rendeletet (**REACH**). A MAVESZ a rendelkezésére álló eszközökkel segíteni fogja a magyar vegyiparban működő vállalatokat, különösen a kis és közepes vállalkozásokat a rendelet végrehajtásából adódó feladatok teljesítése céljából. Ennek érdekében 2007. év elején beindítjuk REACH ügyfélszolgálatunkat (helpdesk).

TÓTH ZSUZSANNA*

A MAGYAR KONVERGENCIAFOLYAMAT VÁRHATÓ ALTERNATÍVÁI, NEMZETKÖZI KITEKINTÉSSEL

- Lassú ország az – mondta a királynő.
  - Nos, itt, amint látod, rohannod kell, ahogy csak tudsz, hogy ugyanott maradj. Ha máshova akarsz eljutni, legalább még egyszer ilyen gyorsan kell rohannod...
- LEWIS CAROLL: Through the Looking Glass (Alice Tükkörországban)

1. BEVEZETÉS, AZ ELŐADÁS CÉLJA

2004. május 1-jén 10 ország csatlakozott az Európai Unióhoz: a három balti állam (Lettország, Litvánia és Észtország), öt közép-európai ország (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia és Magyarország), illetve Málta és Ciprus (e két ország gazdasági helyzetének elemzése nem képi részét az előadásnak). Ezen országok a csatlakozással azt is vállalták, hogy 2010-re az eurózóna részévé válnak. Ehhez azonban minden új tagállamnak olyan stabil gazdasági, társadalmi és politikai körülményeket kell megvalósítania, melyet az egységes valuta bevezetése és a nemzetközi versenyhelyzetbe való bekerülés sem tud megrengetni. Így a nyolc ország konvergenciafolyamatának elemzése az elmúlt években a figyelem középpontjába került.

Az előadás célja elsősorban az, hogy bemutassa a 2004-ben csatlakozott EU tagállamok jelenlegi gazdasági helyzetét a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás, illetve a felzárkózási folyamat megvalósításának szempontjából.

Megítélésem szerint a nyolc ország alapvetően négy csoportra bontható. Az első csoportba a balti államok tartoznak, melyek évről-évre fokozatosan közelítik a GMU csatlakozáshoz szükséges gazdasági mutatók határértékeit (Litvánia csatlakozási kérelmét a kritériumoktól való minimális eltérése hivatkozva utasították vissza). A második csoportot Szlovákia és Csehország jelenti, melyeknek az elmúlt három évben a szigorú gazdaságpolitikai intézkedések segítségével sikerült a szükséges feltételeket többé-kevésbé teljesíteniük, viszont az így elért eredmények hosszú távú fenntartható-

---

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, főiskolai tanársegéd, PhD-hallgató.

sága kétségessé vált. A harmadik csoportba Szlovénia tartozik, mely a csatlakozási folyamatban az elmúlt két évben végig a nyolc ország előtt járt és gazdasági teljesítménye – már most – megfelel az EU15 átlagának. Sajnálatos tény, hogy a negyedik csoportot hazánk képzí, mely az elmúlt „elvesztegetett évtized” miatt a többi országhoz képest hátrányba került, melynek fő oka az államháztartási reform elmaradása.

Az előadás második felében be kívánom mutatni mindazon legfontosabb szakmai észrevételeket, problémákat, melyek már közel egy éve markánsan megfogalmazhatók, és meg is fogalmazódtak, és melyek megoldására a kormányzat folyamatosága és/vagy az EU által megkövetelt új konvergencia program lehetőséget ad, vagy megoldást kellene, hogy nyújtson. Ezért ismertetem a kormány által megtett főbb lépéseket – Magyarország konvergenciaprogramját, illetve az Új Magyarország Fejlesztési Tervet –, és az intézkedések várható negatív és pozitív következményeit.

2. AZ EU-8 GAZDASÁGI HELYZETE A KONVERGENCIA SZEMPONTJÁBÓL

A 2004. május 1-jén csatlakozott országok számára az elsődleges cél az, hogy belátható határidőn belül – hiszen az egyes országok számára a 2010-es céldátum teljesítése lehetetlenné vált – a Gazdasági és Monetáris Unió tagjaivá váljanak. Ennek teljesítéséhez azonban meg kell felelniük a Maastrichti Szerződés feltételeinek, melyek röviden a következők:

- A csatlakozás előtti egyéves periódusra a jelölt tagország hosszú távú kamatlába legfeljebb 2 százalékponttal múlhatja felül a három legalacsonyabb inflációs rátát felmutató tagállam hosszú távú kamatainak számtani átlagát.
- Az Európai Tanács csatlakozásról való döntése idején a jelölt tagország nem állhat ún. túlzott-deficiteljárás alatt. *Túlzott deficit* két esetben keletkezhet:
  - ⇒ A konszolidált államháztartási hiány meghaladja a GDP 3%-os referenciaértékét és
  - ⇒ A bruttó államadósság meghaladja a GDP 60 százalékos referenciaértékét.
  - ⇒ Nem tekinthető túlzott deficitnek, ha a többlethiány és az államadósság folyamatosan csökken, vagy ha megfelelő ütemben közelíti a referenciaértéket.
- A jelölt tagország *fogyasztói árindexe* a vizsgált egyéves periódusra legfeljebb 1,5 százalékponttal haladhatja meg a három legalacsonyabb inflációs rátát felmutató tagállam ugyanezen időszakra vonatkozó inflációs rátáinak számtani átlagát.
- A *valutaárfolyam* nem léphet ki az induló központi árfolyam ERM által előírt $\pm 2,25\%$ -os sávjából.

A konvergenciafolyamat szempontjából azonban a felsorolt kritériumok teljesítésén túl a gazdaság más jelentős területein (szerkezeti és reálkonvergencia) is be kell hozniuk a kohéziós államokkal szembeni lemaradásukat. A munkanélküliség, az árszínvonal, az egy főre jutó GDP és a gazdasági növekedés mind olyan tényezők, melyek elemzése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az egyes államok felzárkózási folyamatáról reális képet alkothassunk.

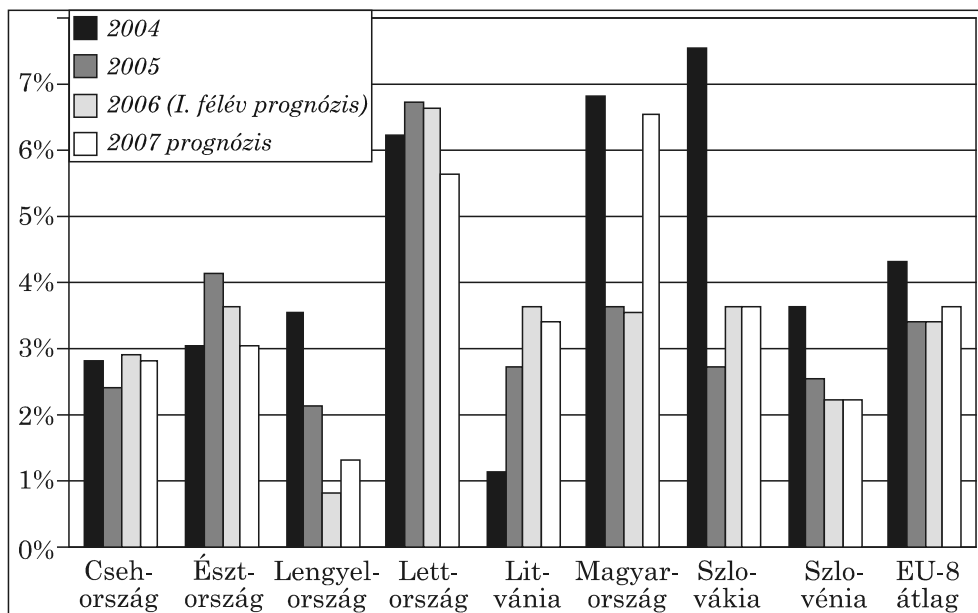
2.1. A nominális konvergencia

Az EU-8 országok felzárkózási folyamatának elemzéséhez szükséges nominális konvergencia alapvetően annak vizsgálatára szolgál, hogy bemutassa, hogy ezek a nemzetek évről-évre milyen ütemben képesek teljesíteni a GMU csatlakozáshoz szükséges feltételeket.

A nyolc tagállamban az elmúlt években az *infláció* csökkentése érdekében tett gazdaságpolitikai intézkedések már 2005-ben hatékonyak bizonyultak, és 2006-ban egyik országban sem következett be ezen a téren jelentős változás. A közép-európai országok esetében a fogyasztói árak emelkedésének oka elsősorban a világpiacra kialakult kőolaj- és energiahordozók árának növekedése volt. A visegrádi négyeknél a központilag szabályozott árak emelése (oktatás, egészségügy, gáz, áram) további fontos szerepet játszott a fogyasztói árindex alakulásában, ez főként Szlovákiában érezte az inflációra gyakorolt hatását.

Lengyelország már két éve teljesíti a Maastrichti Szerződés ide vonatkozó kritériumát, Szlovéniának pedig idén először sikerült a küszöbérték alá szorítania az inflációt. A balti államok közül Litvánia és Észtország dinamikusan közelíti az elvárt határértéket, míg Lettországból mindmáig kiugróan magas az árindex növekedési üteme, de tendenciáját tekintve ebben az országban is csökkenő mértékű marad.

Magyarország esetében az árindex növekedése elsősorban az olajár alakulásának és az importált inflációnak tulajdonítható – bár ez utóbbi tényező befolyása évről-évre gyengül –, azonban nem elhanyagolhatóak a forint gyengüléséből és az adók és járulékok növeléséből származó következmények sem, melyek eredményeképpen 2007-ben az infláció hazánkban ugrásszerűen meg fog növekedni.

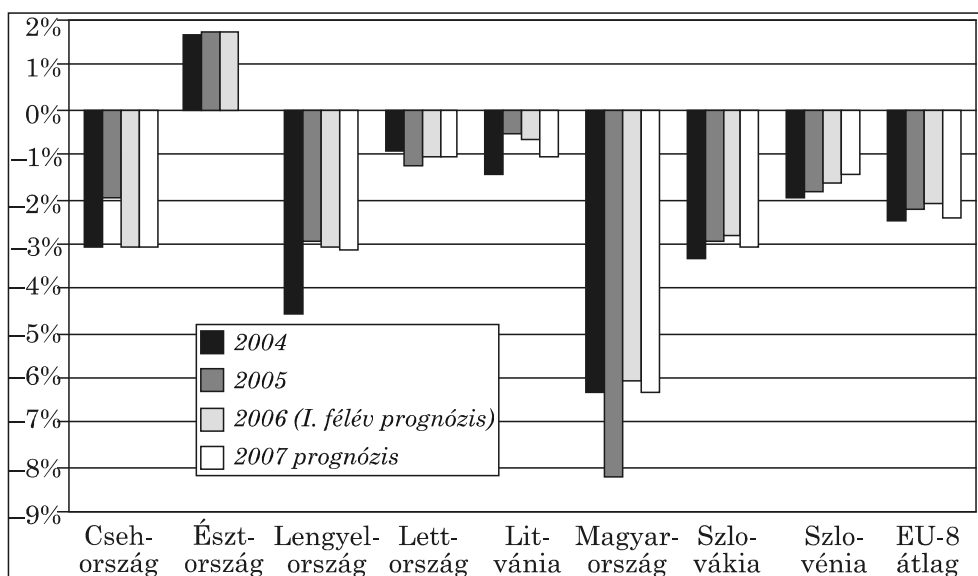

1. ábra
Az infláció alakulása a nyolc tagállamban¹

A nominális konvergencia következő fontos eleme a *költségvetési hiány* alakulása. A balti államokban a tavalyi évhez képest nem történt érdemi változás, az államháztartási hiány mindhárom országban továbbra is a maastrichti kritériumnak

¹ Forrás: Eurostat és az ICEG EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)

megfelelő küszöbértéken belül alakult. Észtországban a költségvetés hiánya a kormány jóléti intézkedései – az adók csökkentését és a szociális kiadások növekedését célzó négyéves kormányprogram – miatt 2007-re az előrejelzések alapján eléri az egyensúlyi szintet. A közép-európai országok közül Szlovákia várhatóan 2007-re teljesíteni fogja a GMU csatlakozáshoz szükséges 3%-os határértéket. Csehországban a választásokat megelőző expanzív gazdaságpolitika eredményezte a deficit növekedését, és az előrejelzések alapján a következő években sem várható pozitív irányú változás a bizonytalan politikai helyzet, illetve az egészségügy és nyugdíj rendszer instabil állapota miatt. Hazánk az egyetlen ország, mely 2007-ig sem lesz képes megközelíteni a 3%-os küszöbértéket. A tavalyi évhez képest bekövetkezett változás a kormány stabilizációs programjának köszönhető, bár elemzők szerint a restriktív gazdaságpolitika ellenére az államháztartási hiány mind 2006-ban, mind 2007-ben meg fogja haladni a jelentésekben írottakat.

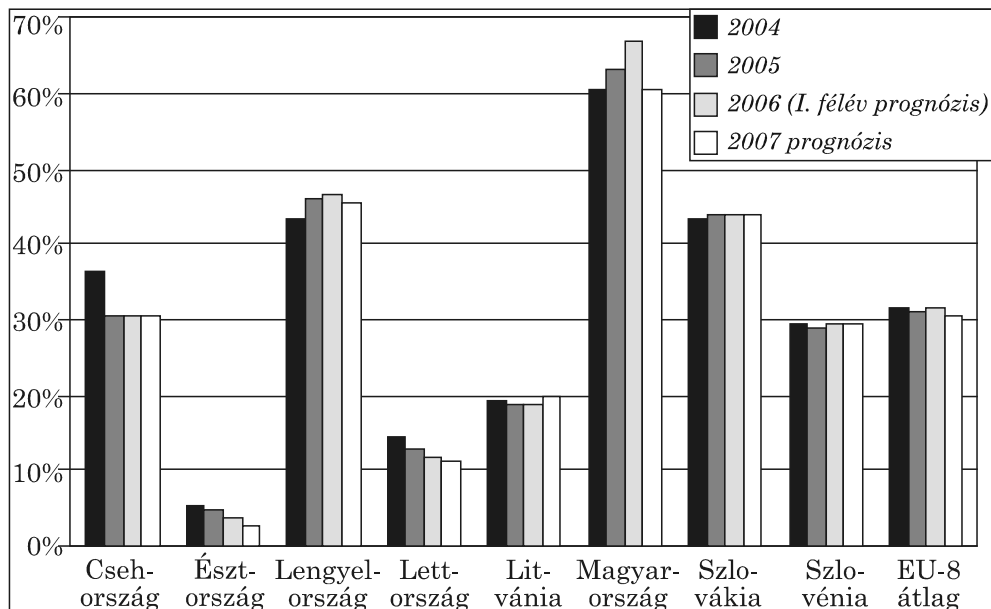

2. ábra

Az államháztartás hiánya (államháztartás egyenlege/GDP)¹

Az államadósság tekintetében is a nyolc ország négy részre bontható. Észtország és Lettország esetében az adósság szintje már eleve alacsony. Litvániában és Szlovéniában az adósság közepes mértékű, de a szerkezeti és makrogazdasági feltételek lehetővé teszik ennek fenntarthatóságát. Lengyelországban és Csehországban az államadósság szintje bár magas, dinamikája kedvező. Magyarország és Szlovákia esetén az adósság/GDP arány mérsékelt ütemben nőtt, és hazánk megközelítette, majd 2006-ban meghaladta a konvergencia-kritériumban meghatározott 60%-ot. Az államadósság ilyen magas szintje – szakértők szerint – meghaladja a gazdaság fejlettsége által indokolt szintet.

¹ Forrás: Eurostat és az ICEG EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)

3. ábra
Az államadósság alakulása (államadósság/GDP)¹

A fent leírtak alapján mind a nyolc, 2004-ben csatlakozott ország számára létezik olyan, az eurózónához való csatlakozáshoz szükséges nominális feltétel, melynek teljesítése a tagállamok számára a következő években is kihívás marad. A visegrádi négyek – Szlovénia kivételével – az elmúlt években fokozatosan közelítették a maastrichti kritériumok által előírt küszöbértékeket.² Magyarország a nominális felzárkózási folyamatban évről-évre egyre rosszabb pozíciót foglalt el a nyolc ország rangsorában, és várhatóan 2006-ban és 2007-ben egyszerre kell szembesülnie az ikerdeficit és az infláció problémájával. A balti államok számára a költségvetési deficit és az államadósság mértéke az elmúlt években sem szorult orvoslásra, a három országban, és legfőként Lettországbán az infláció kezelése az a gazdaságpolitikai terület, melyre még a továbbiakban is figyelmet kell fordítani.

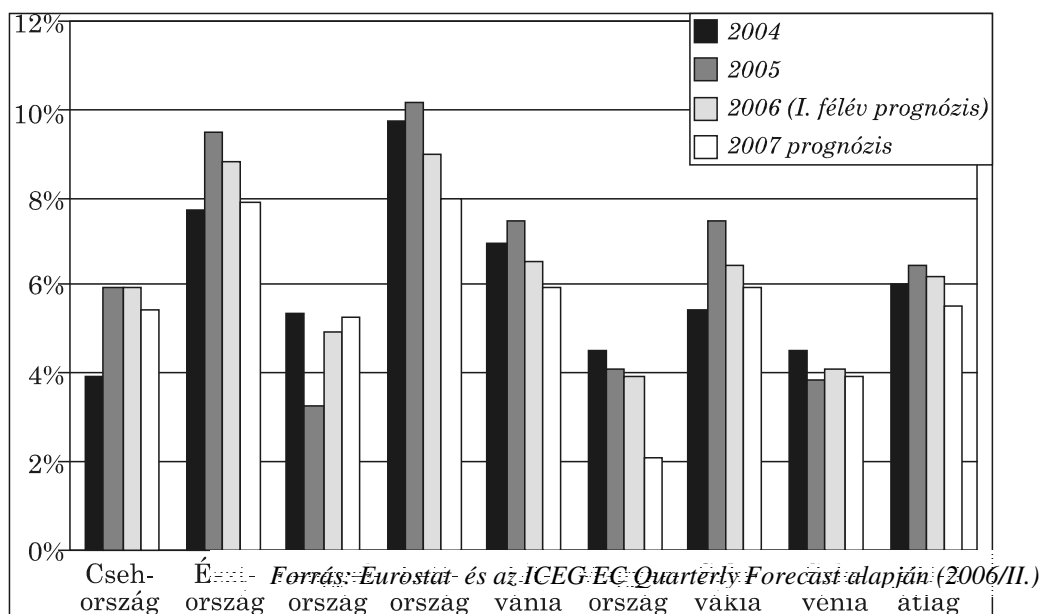
2.2. Reálkonvergencia

A reálkonvergencia a nyolc tagállamnak az EU-15 országokhoz való felzárkózási folyamatát mutatja, melynek egyik legfontosabb tényezője az országok gazdasági növekedése. A ~~Forrás: Eurostat és az ICEG EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)~~

¹ Forrás: Eurostat és az ICEG EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)

² Csehország és Szlovákia az eddig alkalmazott „gazdaságpolitikai mixnek” köszönhetően tudta csökkenteni az infláció mértékét és a költségvetés hiányát. Azonban a lazuló fiskális politika és a 2006-os választások miatt megvalósított expanzív gazdaságpolitikai miatt a 2007-re vonatkozó prognózisok alapján mindkét ország nominális konvergenciára vonatkozó mutatói romlani fognak.

dés jellemző, bár a növekedés üteme a múlt években fokozatosan lassult. A balti államok kiemelkedő GDP növekedését legfőképpen a magas szintű hazai fogyasztás – ami a reálbérek és jövedelmek átlagon felüli növekedésének köszönhető – és a beáramló tőkejövedelmek magyarázzák. Az EU-8 minden országában a növekedéshez nagymértékben hozzájárult az export importot meghaladó növekedési üteme is.

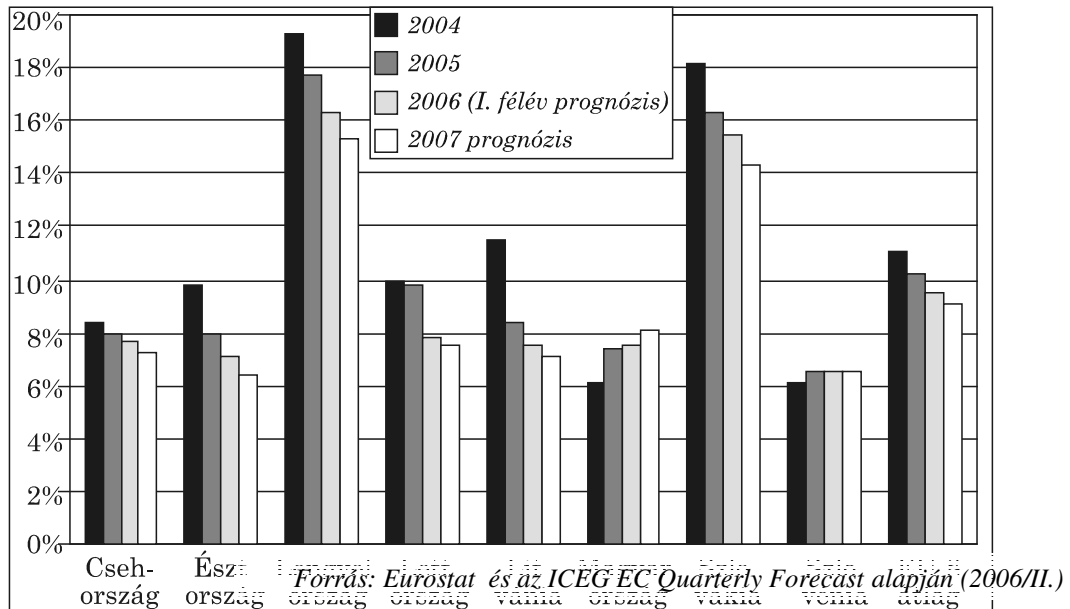
4. ábra
Gazdasági növekedés a nyolc tagállamban (GDP, %)¹

A munkanélküliség alakulása az egyes országokban szintén fontos jellemzője a tagállamok felzárkózási képességének. A balti államokban továbbra is magas szintű, de a GDP növekedés miatt csökkenő ütemű a munkanélküliség. A közép-európai országok közül Lengyelország és Szlovákia kilóg a sorból, de ebben a két államban hasonlóan az előző két országhoz csökken a munkanélküliség. Magyarországon a munkanélküliség az elmúlt években folyamatosan nőtt, de mind a nyolc ország, mind az EU-15 átlagához képest alacsony a szintje.²

A reálfejlettség kérdésében meg kell említeni az árak konvergenciáját. Az újonnan csatlakozott országok árszínvonala a tavalyi évhez képest nem változott jelentősen, bár a nyolc tagállam hatalmas mértékben eltér a 15 EU tagállam átlagától, azonban az erősödő piaci verseny és az árak liberalizálása miatt az új tagállamok képesek a fokozatos felzárkózásra.

¹ Forrás: Eurostat és az ICEG-EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)

² Hazánkban az elmúlt évben olyan különös helyzet jött létre, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség párhuzamosan növekedett. Ennek oka elsősorban az, hogy az eddig nem regisztrált munkanélküliek az elmúlt év során regisztráltatták magukat. Így a munkanélküliség tendenciájának megítélése jelenleg még nem egyértelmű.

5. ábra
Munkanélküliség a nyolc tagállamban¹

2.3. Szerkezeti konvergencia

Ezen a területen az új tagállamok két markáns csoportra bonthatók. A visegrádi négyek esetén és Észtországban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a régi EU-országok átlagainak megfelelően 4–4,5% körül mozog. Lengyelország, Lettország és Litvánia esetén a mezőgazdasági alkalmazottak aránya még mindig 3–4-szerese az EU átlagának. Ez a magas érték eredményezi ezekben az országokban az átlagot meghaladó munkanélküliségi rátát. Összességében a mezőgazdasági dolgozók aránya mindegyik országban csökken, a magasabb mutatójú országokban 0,5–0,8 százalékponttal, az alacsonyabb mutatójú országokban 0,2–0,3 százalékponttal.

2.4. Összefoglalás

Az adatok alapján megállapítható, hogy a 2004-ben csatlakozott országok a felzárkózási folyamat szempontjából négy csoportot alkotnak:

- A *balti államok* szinte minden szempontból az EU elvárásainak megfelelő gazdasági mutatókkal rendelkeznek. Az államadósság és az államháztartási hiány mindhárom országban alacsony szintű,² az infláció az egyetlen probléma, melynek orvoslása legfőképpen Lettországban jelent gazdaságpolitikai kihívást. Mind-

¹ Forrás: Eurostat és az ICEG EC Quarterly Forecast alapján (2006/II.)

² Érdemes megjegyezni, hogy ezek az országok az államadósság terén alapvetően nulláról indultak, ugyanis a volt szovjet államok függetlenedésekor az országok tartozását Oroszország örökölte meg.

három országban 6 százalék feletti a gazdasági növekedés üteme, mely nagymértékben meghaladja az EU15 átlagát, azonban előrejelzések alapján a GDP növekedés üteme lassulni fog. A szerkezeti és reálkonvergencia terén ezek az országok fokozatosan közelítik a kohéziós országok átlagát.

- Önálló csoportot képvisel *Szlovénia*, mely mindegyik maastrichti kritériumnak megfelel, alacsony munkanélküliségi rátával rendelkezik és a gazdasági növekedés terén is az EU15 átlagához képest magasabb szintet mutat.
- *Csehország, Szlovákia és Lengyelország* esetében a fő csatlakozási akadályt az jelenti, hogy az államháztartás hiánya kismértékben ugyan, de eltér a kritériumokban meghatározott küszöbértéktől. Csehországban a gyors gazdaságpolitikai intézkedéseknek köszönhetően a költségvetési hiány 2004-ről 2005-re a felére csökkent, majd az expanzív gazdaságpolitikai intézkedések miatt a tavalyi év során ismét megduplázódott, így érdemi javulást várhatóan 2007-re sem fognak elérni. Szlovákiában az államháztartási reform kezdeti eredményei már látszódnak ugyan, de egyelőre még nem sikerült teljesíteniük a 3 százalékos küszöbértéket. Az EU15 országokhoz való felzárkózás során Szlovákiának még nagyobb hangsúlyt kell helyeznie a munkanélküliség kezelésére.
- A negyedik csoportot *Magyarország* jelenti. Hazánk az elmúlt években sikeres intézkedéseket hozott az infláció csökkentésére, azonban az államháztartási reform elmaradása miatt a költségvetési deficit és az államadósság 2006-ra már katasztrofális problémává vált. Az államháztartási magas fokú hiánya hosszú távon a gazdaság több területére is negatív hatással bír, így ennek kezelése napjainkra megkerülhetetlenné vált.

3. A MAGYAR KÖLTSÉGVETÉSI DEFICIT JELENTŐSÉGE

Az Eurostat 2006 áprilisában megjelent adatai szerint 2005-ben Magyarország államháztartási hiánya volt a legmagasabb az EU25 tagországa közül.¹ Az EU8 tagállama között a magyar hiány messze felülmúlja valamennyi más országét. A költségvetési deficit és az államadósság mértéke, illetve a külső fizetési egyensúlytalanság mind nemzeti szinten, mind nemzetközi viszonylatban, közép- és hosszú távon is korlátozza a magyar gazdaság lehetőségeit:

- A nem megfelelő szerkezetű államháztartás átláthatatlan és pazarló gazdaságpolitikát eredményez, mely gátolja az egyensúlyi és fenntartható gazdasági növekedést, illetve akadályozza az EU-országokhoz való gazdasági-társadalmi felzárkózást.
- A magyar költségvetési hiány, az Európai Unió erre vonatkozó folyamatos figyelemztetései, illetve a leminősítések sorozata rossz színben tünteti fel a magyar gazdaságot, így a külföldi tőketulajdonosok számára más közép-európai országok vonzóbbá válhatnak. Ez azt eredményezi, hogy a nemzetközi verseny szempontjából kedvező hatású és létfontosságú tőkebeáramlás elkerüli hazánkat.
- A költségvetési hiány, a hiányra vonatkozó szabálytalan elszámolások és a tervezett adatok megkérdőjelezhetősége folyamatosan veszélyeztetik a pénzpiacok stabilitását.

¹ 2004-ben is csupán Görögország előzte meg Magyarországot ezen a negatív listán, de 2005-ben már hazánk rendelkezik a legmagasabb államháztartási hiánnyal az EU tagállamok között. Előrejelzések alapján sajnálatos, hogy ez a tendencia belátható időn belül nem fog változni.

- A káros hatásokkal járó árfolyamingadozás kiszámíthatatlan gazdasági folyamatokhoz vezet.
- Az államháztartás rossz helyzete kihat a reálgazdaságra is; a fokozatos kamatemelés csökkenti a vállalati szféra hitelfelvételi hajlandóságát, amely korlátozza a fejlesztési lehetőségeket, következésképp visszafogja a gazdaság növekedési ütemét.
- Az államháztartás és az államadósság túlzott hiánya növeli a költségvetés kamatkiadásait, ami az elsődleges állami feladatok finanszírozásától vonja el a forrásokat.
- A strukturális problémák az államháztartás részterületeinek (oktatás, egészségügy, nyugdíjrendszer stb.) minőségi romlásához vezetnek, és a folyamatok következményei komoly negatív hatással bírnak a munkaerőpiac, a szociális háló és a hazai életszínvonal alakulására is.

4. AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSI HIÁNY CSÖKKENTÉSE ÉRDEKÉBEN HOZOTT INTÉZKEDÉSEK

4.1 A konvergenciaprogram

A fent leírtakból látható, hogy a kedvezőtlen államháztartási adatok nemcsak az euró-zónához való csatlakozásunkat késleltetik, hanem – ami a legfontosabb – hosszabb távon hazánk gazdasági növekedését, nemzetközi versenypozícióját, versenyképességét negatívan befolyásolják. Tehát a költségvetési deficit leküzdése a magyar gazdaságpolitika alapvető feladata. A 2006-os tavaszi választások után az ország vezetése felismerte ennek szükségességét, és ezt a célt szem előtt tartva, a Magyar Nemzeti Bankkal együttműködve készítette el Magyarország konvergenciaprogramját, melyet szeptemberben az Európai Unió Brüsszelben elfogadott, és a terv mielőbbi megvalósításra szólította fel a magyar kormányt.

A konvergenciaprogram – a nominális konvergencia szempontjából meghatározó – államháztartási hiányra, államadósságra, GDP növekedésre és inflációra vonatkozó 2006-os tervezetét a 2005. évi tervezettel összehasonlítva az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat

A 2005. decemberi és a 2006. szeptemberi konvergenciaprogram előrejelzései¹

Megnevezés	Konvergenciaprogram	2006	2007	2008	2009
Költségvetés egyenlege (GDP%)	2006. szeptember	10,1	6,8	4,3	3,2
	2005. december	6,1	4,7	3,4	-
Államadósság (GDP%)	2006. szeptember	68,5	71,3	72,3	70,4
	2005. december	63,0	63,2	62,3	-
GDP növekedés (%)	2006. szeptember	4,1	2,2	2,6	4,1
	2005. december	4,3	4,1	4,1	-
Infláció (évi átlagos változás %-ban)	2006. szeptember	3,5	6,2	3,3	3,0
	2005. december	2,0	3,0	2,4	-

¹ Forrás: MNB konvergenciaprogram.

Az előző évi programhoz képest szembevetendő változás az, hogy 2006-ra hazánk költségvetési hiánya várhatóan meghaladja a 10%-ot,¹ és az előrejelzések alapján ehhez 2007-re 70% feletti államadósság fog társulni. A megszorító intézkedések miatt és a forint gyengüléséből adódóan az infláció a várt 3% helyett 6,2%-ra fog növekedni. A kormány várakozásai szerint a stabilizációs program megvalósításának végeredménye a prognózisok alapján az lesz, hogy 2009-re közel 7/-kal fog csökkenni a költségvetési deficit, és így módon 2011-2013 között Magyarország az eurózóna tagjává válhat. Ennek érdekében a kormány középtávú gazdaságpolitikájában 2006 és 2009 között a tartós egyensúly megteremtését, majd a gazdaság és az életkörülmények egyensúlyon alapuló tartós növekedését tűzte ki célul, melynek megvalósításához a következő általános törekvéseket és feladatokat határozta meg:

- az államháztartási hiány nagyarányú csökkentése kiigazító lépésekkel és a reformok megindításával,
- az államadósság növekedésének megállítása, majd csökkentése,
- külső egyensúly megteremtése, a fizetési mérleg hiányának csökkentése,
- a növekvő fejlesztési források gazdaságélénkítő hatásának érvényesítése,
- a fenntartható növekedési pályára való visszatérés,
- a foglalkoztatás, a reálbérek és a reáljövedelmek növekedésének megindítása.

A kormány e célok megvalósítása érdekében meghozta a szükséges gazdaságpolitikai lépéseket. A 2. táblázat a kormány főbb intézkedéseit, illetve azok negatív és pozitív oldalát mutatja be.

A kormánynak az eurózónához történő mielőbbi csatlakozás érdekében tett restriktív intézkedéseit rengeteg kritika érte az elmúlt hónapokban. Az előnyök és a hátrányok mérlegelése alapján mind a hazai, mind a külföldi elemzők túlnyomórészt egyetértenek abban, hogy ezek a megszorító lépések elkerülhetetlenek voltak, bár az intézkedések nem megfelelő szerkezete – a bevételnövelés jóval magasabb arányú, mint a kiadáscsökkentés – miatt nincs garancia arra, hogy a program a várt eredményeket hozza majd,² illetve, hogy nem szűnik meg a visszarendeződés veszélye. A másik szembeötlő észrevétel a konvergenciaprogrammal kapcsolatban az, hogy a kijelölt értékek elérése – 2006 és 2007 között a költségvetési hiány több mint 3 százalékos csökkentése – a megtett intézkedések ellenére is irreálisnak tűnik.

Összefoglalva a leírtakat, a gazdaságpolitika jelenlegi irányvonala a GMU csatlakozás és az EU15 országhoz való felzárkózás szempontjából megfelelőnek mondható, a konkrét megvalósításra vonatkozó intézkedések hatékonyságának elemzése – részben a program kezdeti jellege miatt – még várat magára.

¹ A 2006. évi konvergenciaprogram az adatokat az ESA 95 rendszerében mutatja be, ezért a nyugdíjrendszer kötelező tőkefedezeti pillérét már az államháztartási körön kívül számolják el. Részben ez magyarázza a költségvetési hiány tavalyi előrejelzésekhez viszonyított magasabb szintjét.

² Egyes szakértők szerint azonban meg kell jegyezni, hogy a bevételnövelés ilyen magas aránya rövidtávon látványosabb eredményt hoz, mint a kiadási oldal csökkentése. Hazánknak jelenleg pár éven belül kell a költségvetési hiányt lefaragnia, és ezt a célt így módon jobban lehet teljesíteni, viszont ebben az esetben Csehországhoz hasonlóan a következő problémát nálunk is a fenntarthatóság fogja jelenteni.

2. táblázat
A kormány főbb intézkedéseinek negatív, illetve pozitív oldala

<i>Bevételnövelő intézkedések</i>	<i>Előnye</i>	<i>Hátránya</i>
<ul style="list-style-type: none"> • a minimálbér kétszeresére emelkedik a minimum járulékalap • új adótípusok (elvárt adó, házipénztár-adó, kamatadó, különadó, cégtelefon-adó stb.) • ÁFA-kulcs emelése, EVA mértékének emelése • egyéni járulékok emelése • adókedvezmények és az adómentes jövedelmek körének szűkítése 	<ul style="list-style-type: none"> • adóelkerülés lehetőségei szűkülnek, • igazságosabb közteherherviselés, • uniós jogharmonizáció megvalósulása, • a vásárlóerő paritáson számított nettó bérek csökkenése révén keresletvisszafogó hatású. 	<ul style="list-style-type: none"> • életszínvonal csökkenése, • a vállalatok fejlesztési lehetőségei tovább csökkennek, • tovább nő a jövedelmek centralizációja, • gazdaság növekedési üteme megtorpanhat, • hosszú távon inflatorikus hatású.
<i>Kiadáscsökkentő intézkedések</i>	<i>Előnye</i>	<i>Hátránya</i>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Egészségügy:</i> biztosítási piac magánbiztosítók felé való megnyitása, orvos-beteg találkozók fizetési kötelezettsége, biztosított jogviszony megléte, kórházak működési kereteinek átalakítása, gyógyszer-támogatások átalakítása. • <i>Nyugdíjrendszer:</i> nyugdíjkorhatár emelése, nyugellátás szüneteltetése kereső tevékenység esetén. • <i>Közoktatás:</i> kötelező óraszám emelése, foglalkoztatotti létszám csökkentése, önkormányzatok hatáskörének növelése. • <i>Felsőoktatás:</i> teljesítménykövetelmény emelése, tandíj bevezetése, fenntartói struktúra átalakítása, bolognai folyamat-hoz való csatlakozás. 	<ul style="list-style-type: none"> • az uniós normákhoz való felzárkózás, • a felsorolt tevékenységek minőségének növelése, • a szükséges létszámcsökkentés megvalósítása. 	<ul style="list-style-type: none"> • az eddig megszokott szociális háló gyengülése, • a háztartások anyagi többletterhelése, • munkahelyek megszűnése, • csak hosszú távon eredményes.
<i>Államháztartási struktúra átalakítása</i>	<i>Előnye</i>	<i>Hátránya</i>
<ul style="list-style-type: none"> • minisztériumok megszüntetése, • költségvetési szervek működésének racionalizálása, • elektronikus közigazgatás elterjesztése, • teljesítménykövetelmények meghatározása. 	<ul style="list-style-type: none"> • átláthatóbb, kevésbé pazarló működés 	<ul style="list-style-type: none"> • rövid távon olyan többletköltségek keletkezése, melyek csak hosszú távon térülnek meg.

4.2. Új Magyarország Fejlesztési Terv – Foglalkoztatás és növekedés

Hazánk fejlődését és nemzetközi versenyképességének erősítését szolgálja az Új Magyarország Fejlesztési Terv, melynek átfogó célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése. Ennek érdekében Magyarországnak a 2007 és 2013 között folyósítandó 22,4 milliárd euró fejlesztési forrást hatékonyan, a kijelölt céloknak megfelelően kell lehívnia és felhasználnia. A Fejlesztési Terv hat gazdasági-társadalmi területre koncentrálna tervezni a fejlesztési stratégia megvalósítását:

- gazdaságfejlesztés,
- közlekedésfejlesztés,
- társadalom megújulása,
- környezeti és energetikai fejlesztés,
- területfejlesztés,
- államreform.

A Fejlesztési Tervvel szemben a legfőbb kritika az, hogy nem a konvergencia-program keretei között tárgyalják a megfelelő intézkedéseket, illetve hogy a két elképzelés nem egymásba ágyazódva készült el, és ebből adódóan a két programban egymásnak ellentmondó tételek is szerepelnek.

5. ÖSSZEGRZÉS

A magyar gazdaságpolitika fő törekvése a gazdasági egyensúly visszaállítása, és a gazdaság elindítása egy dinamikus, és egyensúlyi szempontból is megfelelő növekedést biztosító pályán, amely nemzetközi versenyképészen és a foglalkoztatás bővülésén alapul. E fő törekvés megvalósításában a GMU-csatlakozás nem öncél, hanem a megvalósítás egyik nélkülözhetetlen eszköze.

A helyzet és a kormány eltökéltségének komolyságát jól tükrözi, hogy a GMU csatlakozás mai alapidokumentumai a többi ország gyakorlatától eltérően nem tartalmaznak céldátumot, amely bár a befektetői körben bizonytalanság forrása, a korábbi évek halogató magatartásához képest mégis hitelesebbnek tűnik.

A 2000-2003 közötti szakmai tanulmányok által jelzett 2010-es csatlakozási dátum a szükséges reformok elmaradása miatt napjainkra realitását veszítette. A 2006-os év „választási év” jellege miatt az ország további idővesztést és egyensúlyromlást szenvedett el. A maastrichti követelményrendszer biztosítása a kijelölt korábbi céldátumig, az elmúlt év végén még erőltetett tempójú irányvonalnak látszott, de napjainkra már drasztikus megszorításokkal és áldozatokkal járó kényszerpályává vált.

FORRÁSOK

CSAJBÓK ATTILA – CSERMELY ÁGNES: Az euró hazai bevezetésének várható hasznai, költségei és időzítése (MNB Műhelytanulmányok 24. szám, 2002)

DR. ERHART TIBOR – GÁSPÁR FERENC: Úton a Gazdasági és Monetáris Unió felé (Európai Füzetek 28.)

HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról (Magyar Országgyűlés 2002)

- KENGYEL ÁKOS: A Gazdasági és Monetáris Unió és a magyar csatlakozás feltételrendszere. (Külgazdaság, 2001. április)
- LOSONCZ MIKLÓS: Az Európai Unió, Rómától Budapestig (TRI-MESTER Bt. 2002)
- ICEG European Center: Quarterly Forecast on the 8 New Member State (Summer – Spring): www.icegec.hu (2006. 09. 14.)
- ICEG Európai Központ: Negyedéves előrejelzés a magyar gazdaságról; 2006. 1. szám: www.icegec.hu (2006. 09. 14.)
- ICEG European Center: News of the Month: www.icegec.hu (2006. 09. 14.)
- Magyarország konvergenciaprogram ja 2005-2009: A Magyar Köztársaság Kormánya; 2006. szeptember.
- Új Magyarország Fejlesztési Terv – Foglalkoztatás és növekedés. A Magyar Köztársaság Kormánya.

SZATMÁRI FERENC*

**AZ EURÓPAI UNIÓS PÉNZFORGALMI
RENDSZEREK FEJLŐDÉSE ÉS
A MAGYAR KONVERGENCIA FELADATOK
2007 ÉS 2013 KÖZÖTT**

1. HELYZETELEMZÉS

Bevezető

A fizetési rendszerek az Európai Unió tagállamaiban azzal a céllal és olyan formában jöttek létre, hogy az egyes országok belső pénzügyi piacait kiszolgálják. A kialakult rendszerek jelentős mértékben különböztek egymástól és kezdetben egyáltalán nem feleltek meg a közös pénz és az egységes fizetési övezet által támasztott követelményeknek, vagyis annak, hogy a megbízások gyorsan, olcsón és biztonságosan teljesüljenek országhatárokon való tekintet nélkül az egész belső piacon. Az euró bevezetését megelőző időszakban és azóta viszont számottevő változáson és egységesedési folyamaton ment és megy át az egész pénzügyi infrastruktúra. A közös pénz megjelenése és az időközben felgyorsult technológiai fejlődés alaposan átalakította a fizetési megbízások elszámolására és kiegyenlítésére szolgáló rendszereket, ráadásul nagymértékben felerősödtek és felgyorsultak a nemzeti rendszerek harmonizációjára és konszolidációjára irányuló erőfeszítések. Az euró bevezetéséig hátralévő időszakban Magyarországon még számos feladat áll a fizetési rendszer piaci és hatósági szereplői előtt. Tovább kell folytatni a jogharmonizációt, és fel kell készíteni a különböző rendszereket az euróra történő átállásra, illetve a közösségi szinten kialakult, vagy alakulófélben lévő fizetési rendszerekhez történő zökkenőmentes csatlakozásra.

---

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Informatika tanszék, főiskolai adjunktus.

A harmonizációs és a konszolidációs törekvések a bankközi és nagyobb értékű ügyfél-fizetéseket elszámoló rendszerek tekintetében jutottak legmesszebbre. Létrejött a *TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer)*, egy páneurópai, valós idejű, bruttó elszámolási rendszer, amely alkalmas a jegybanki műveletek, a belföldi és a tagállamok közötti bankközi ügyletek, valamint a bankok ügyfelei által kezdeményezett nagyobb értékű, sürgős fizetési megbízások euróban történő teljesítésére. A TARGET biztosítja az eurórendszer (az *Európai Központi Bank és az eurót bevezető 12 tagállam jegybankjai alkotják*) monetáris politikájának zökkenőmentes lebonyolítását, és nagymértékben hozzájárult az euróövezet egységes pénzpiacának kialakulásához.

A TARGET mellett a magánszektor is létrehozott egy fizetési rendszert. Az Euró Banki Társulás (EBA) által üzemeltetett EURO 1 rendszer szintén bankközi és nagyobb értékű ügyfélmegbízásokat számol el.

A tagállamok közötti tömeges, alacsony összegű megbízásokat teljesítő fizetési rendszerek fejlődése egyelőre elmarad az elsősorban pénzpiacokat kiszolgáló nagybani rendszerektől. Az euró bevezetése ellenére a tagállamok közötti fizetési szolgáltatások színvonala nem éri el az egyes tagállamok belső piacain tapasztalható szintet. Nem alakult ki egységes infrastruktúra; az egyetlen rendszer, amely a teljes euróövezetben (az *eurót bevezetett tagállamok, melyek jelenleg: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország*) biztosítani képes a tömeges megbízások teljesítését, az EBA által üzemeltetett *STEP 1*.

Az egységes infrastruktúra megteremtésének egyik kulcseleme a nemzetközi szabványok kialakítása és azok bevezetése a nemzeti rendszerekben. A technikai szabványok mára nagyrészt létrejöttek, a következő időszak legnagyobb feladata a szabványok egységes használatának elterjesztése az egész belső piacon.

A magyar fizetési rendszer alapelemeit képező rendszerek működése, illetve a pénzforgalom szabályozása már most nagymértékben megfelel az uniós követelményeknek. Az elmúlt években a rendszerek fejlesztése az érintett hatóságok, szolgáltatók és a bankszektor közreműködésével úgy zajlott, hogy a piaci igények magas szintű kielégítése mellett folyamatosan törekedtünk az ismert uniós szabványok, ajánlások figyelembevételére. A jogharmonizációs programnak részét képezi a fizetési rendszerre és a pénzforgalomra vonatkozó közösségi joganyag is, amelynek jelentős része már átültetésre került a hazai jogrendbe, míg egyes szabályok harmonizálása most zajlik.

Az Európai Unió egységes belső piacának zökkenőmentes működéséhez elengedhetetlen, hogy a tagállamok közötti fizetések az euróövezeten belül ugyanolyan hatékonyan és megbízhatóan teljesüljenek, mint az egyes tagállamok belső piacain. Ennek előmozdítása érdekében az Európai Bizottság megfogalmazta az *egységes európai fizetési övezet (Single European Payment Area /SEPA/)* kialakításának gondolatát, melynek megvalósítását ma már támogatja az európai bankszektor is. Létrejött a piaci szereplők és a szabályozó hatóságok közös fóruma, az *Európai Fizetési Tanács*, amely összefogja az egységesítéssel kapcsolatos munkát. Az egységes fizetési övezet lényege, hogy a tagállamok közötti fizetések feltételei nem térhetnek el egymástól, a határok a fizetésekkel szemben semmilyen korlátot nem állítanak, minden fizetés egy nagy „belföldi” piacon teljesül. A valóság azonban egyelőre nem ez. Az euró számlapénzként történő 1999. januári bevezetése után a bankközi és a nagyobb összegű ügyfélfizetésekre valódi európai megoldások születtek a TARGET

és az EURO 1 létrehozásával. E rendszerek képesek a tagállamok közötti fizetéseket zökkenő-mentesen, szinte a belföldi fizetésekkel teljesen megegyező feltételekkel teljesíteni. Ezáltal hatékony fizetési mechanizmust biztosítanak az unió egész területén, és hozzájárulnak az egységes európénzpiac kialakulásához. A kisösszegű tömeges kifizetések díjai azonban lényegesen meghaladják a belföldi díjszintet, sőt a célba érkezés sem mindig bizonyos.

A fizetési rendszer és a pénzforgalom egységes szabályozása az Európai Unióban

A különböző tagállamokban működő nemzeti, valamint a konszolidálódó multinacionális fizetési rendszerek, elszámolóházak működési megbízhatósága és a fizetőkészbe vetett bizalom megőrzésének szempontjából alapvető fontosságú a rendszerek egységes jogi alapjainak megteremtése és a fizetési eszközök használatának egységes szabályozása.

A fizetési rendszerre vonatkozó fontosabb közösségi jogszabályok:

- a tagállamok közötti fizetésekről szóló irányelv (Directive 97/5 EC);
- a tagállamok közötti eurófizetésekről szóló rendelet (Regulation (2560/2001 EC));
- az elektronikus fizetési eszközök használatáról szóló ajánlás (Recommendation 97/489 EC);
- a kiegyenlítés véglegességéről szóló irányelv (Directive 98/26 EC);
- az elektronikus pénzkibocsátó intézményről szóló irányelv (Directive 2000/46 EC).

A bankközi fizetések és a nagy összegű ügyfélmegbízások elszámolását biztosító rendszerek forgalma

A Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszának kezdetétől az euró lett az a közös európai pénz, amelyben az EKB meghatározza az egységes monetáris politikát, és amelyben a monetáris politikai műveleteket az eurórendszer végrehajtja. A monetáris politikai műveletek gyors és biztonságos végrehajtásához szükséges egy olyan fizetési rendszer, amelyben a megbízásokat gyorsan, olcsón és megbízhatóan lehet lebonyolítani.

A TARGET részesedése mind a megbízások számát, mind azok értékét tekintve meghatározó (értékben mintegy 85%, míg darabszámban 60%), ami érthető is, hiszen ezt a rendszert használják a jegybankok monetáris politikai műveleteik lebonyolítására, míg a többi rendszer inkább az ügyfélfizetések teljesítésére szolgál. *(Jól mutatja ezt a fizetési megbízások átlagos értéke, amely a TARGET-ben 6 millió, míg az EURO 1-ben 1,4 millió euró.)*

A TARGET mellett még az EURO 1 rendszer bonyolít le jelentősebb forgalmat (részesedése értékben 10 százalék, volumenben 32 százalék), míg a másik kettő fizetési rendszer tulajdonképpen elhanyagolható nagyságrendet képvisel.

2. JELENLEGI EURÓRENDSZEREK

TARGET

Az EKB és a nemzeti jegybankok az euró bevezetésére való felkészülés részeként létrehozták a TARGET fizetési rendszert, amely a 15 tagállam nemzeti, valós idejű, bruttó elszámolási rendszeréből (RTGS: *Real Time Gross Settlement System* = va-

lós idejű, bruttó elszámolási rendszer), az EKB fizetési mechanizmusából, valamint az ezen rendszereket összekötő távközlési (interlinking) hálózatból áll. A rendszer 1999. január 4-én kezdte meg működését, mintegy 1600 közvetlenül és 2300 közvetve csatlakozó résztvevővel az egész belső piacról. A résztvevők hitelintézetek, állami intézmények (például Államkincstár), befektetési vállalkozások és elszámolóházak lehetnek.

A TARGET létrehozásáról szóló döntést még az EKB elődje, az Európai Monetáris Intézet hozta meg 1995-ben. Három fő célt tűztek ki:

- infrastruktúrát biztosítani a közös monetáris politika végrehajtásához, elősegítve ezáltal az európénzpiac integrációját;
- növelni a tagállamok közötti eurófizetések biztonságát és hatékonyságát;
- létrehozni egy olyan megbízható fizetési rendszert, amely valós időben és bruttó módon működve jelentősen csökkenti a fizetések kockázatait.

E célok elérése érdekében a TARGET-et úgy alakították ki, hogy a jegybankpénz vonatkozásában megszűntek a belföldi és a tagállamok közötti átutalás feltételeiben korábban fennálló különbségek.

A költségek minimalizálása és a rendelkezésre álló idő rövidege miatt a TARGET-et nem egy központi rendszerként, hanem decentralizáltan hozták létre, a meglévő nemzeti RTGS-rendszerek olyan minimális mértékű egységesítésével, hogy az biztosítsa a monetáris politika egységes végrehajtásának lehetőségét minden tagállamban. A decentralizált modell úgy épül fel, hogy a kereskedelmi bankok számláit továbbra is a székhelyük szerint illetékes nemzeti jegybankok vezetik, és a rendszerbe beadott megbízásokat az érintett jegybankok közvetlenül egymással cserélik ki. Az EKB-ban működő modul néhány központi funkciót lát el, így például felelős a koordinációért, a segélyszolgálat működtetéséért, a tesztelések szervezéséért, a napvégi zárások elvégzéséért, és itt történik a más fizetési rendszerekben (CLS: *Continuous Linked Settlement System – folyamatosan kapcsolt kiegyenlítés elvén működő nemzetközi fizetési rendszer a devizakiegyenlítési kockázat kezelésére*, EURO 1) euróban elszámolt forgalom kiegyenlítése.

EURO 1

Az EBA szövetkezeti formában működő vállalkozás, amelyet az Európai Unióban működő kereskedelmi bankok és a térségen kívüli bankoknak az unióban működő fiókjai alapítottak. Tagjainak száma jelenleg meghaladja a 160-at.

Az EBA által üzemeltetett EURO 1 olyan nettó elven működő fizetési rendszer, amelyet kimondottan a tagállamok közötti bankközi és nagy összegű euró fizetési forgalom lebonyolítására hoztak létre. Az EURO 1 nemzetközi rendszer, amelynek jelenleg mintegy 110 résztvevője van az Európai Unióból, Ausztráliából, Japánból, az Egyesült Államokból, Norvégiából és Svájcban, de mindegyiknek csak az unióban székhellyel rendelkező leányvállalata vagy fiókja lehet a rendszer tagja.

A rendszerhez történő csatlakozásnak jogi, pénzügyi és működésbeli előfeltételei vannak, s ez jellemzően korlátozza a belépés lehetőségét. Jogi szempontból előírás, hogy az anyabanknak OECD-tagállamban kell székhellyel rendelkeznie, az érintett fióknak az unióban kell letelepednie, és tagságot kell szereznie az EBA-ban. Pénzügyi szempontból legalább 1,25 Mrd EUR saját tőkével, és a nemzetközi hitelminősítő intézetektől minimum A2, illetve P2 minősítéssel kell rendelkezni. Működési oldalról tagnak kell lenni egy TARGET komponens nemzeti RTGS-rendszerben, és

meg kell felelni az EBA elszámolóház által támasztott technikai és működési feltételeknek, amelyek biztosítják az elvárt működési megbízhatóságot és biztonságot. Ez a szigorú feltételrendszer az oka annak, hogy a tagság nagyrészt multinacionális bankokból áll. A kisebb és közepes méretű bankok nem tudják teljesíteni ezeket a feltételeket, így ők csak egy nagybankon keresztül utalhatnak át az EURO 1 rendszerben.

A tömeges, alacsony összegű fizetési forgalom elszámolását biztosító rendszerek

A tömeges fizetési megbízások – ezeket tipikusan lakossági ügyfelek, illetve kis- és középvállalkozások kezdeményezik – belföldi elszámolását az Európai Unió tagállamaiban nemzeti rendszerek végzik. Országonként általában egy-két rendszer működik, amelyek nemzeti sajátosságokat mutatnak, nemzeti szabványokat alkalmaznak, és jellemzően bankok tulajdonában álló magántársasági formában működnek.

A tömeges, alacsony értékű (*a 97/5 EK irányelv alapján alacsony összegűnek 50 000 euró [kb. 12,25 millió forint] alatti, nem pénzügyi intézmények által kezdeményezett megbízások számítanak*) fizetések tagállamok közötti elszámolása jelenleg több módon is lehetséges. A megbízások legnagyobb részét hagyományosan a levelező banki kapcsolatokon keresztül teljesítik, amely a széles nemzetközi hálózattal rendelkező nagy bankok üzletága.

A tagállamok közötti fizetési megbízások feldolgozási költségének csökkentéséhez három fő területen kell előrelépni: a bankok belső költségeinek csökkentése terén, a közös európai szabványok alkalmazását illetően, valamint a megfelelő fizetési infrastruktúra (rendszer) kialakítása vonatkozásában.

Bankkártya-elszámolások

A bankkártyával történő fizetések elszámolását globálisan a két nagy nemzetközi kártyatársaság (MasterCard International és Visa International) égisze alatt kialakult kibocsátói és elfogadói hálózat, valamint az elfogadott szabványok teszik lehetővé. Az egységes európai fizetési övezet kialakítása érdekében meghozott szabályok egyelőre leginkább a bankkártyával történő fizetésekre vonatkoznak, hiszen egyrészt ezek a fizetések teszik ki a tagállamok közötti alacsonyabb összegű, tömeges fizetések nagyobb részét, másrészt a 2560/2001. EK rendelet szabályai 2002. július 1-jétől először éppen a kártyás vásárlásokra és a készpénzfelvételre léptek hatályba. Ennek értelmében az európai bankoknak már meg kellett szüntetniük azt a korábbi gyakorlatot, hogy a készpénzfelvétel külföldön sokkal drágább volt, mint belföldön.

Elektronikus pénz

Eddig mindössze egy kezdeményezés indult az elektronikus pénz tagállamok közötti használatára. A projektben a luxemburgi miniCash, a német Geldkarte és a francia Moneo rendszerek vesznek részt. A három rendszer által kibocsátott elektronikus pénztárcákat kompatibilissé tették, és ennek megfelelően – egyelőre kísérleti jelleggel – fizetni lehet velük az említett három ország elfogadóhelyein.

Átutalási rendszerek: EBA STEP 1

Az EBA által kifejlesztett STEP 1 2000. novemberében kezdte meg működését, három fő célt megfogalmazva: csökkenteni a teljesítési határidőket; elősegíteni az

automatizált feldolgozást lehetővé tevő szabványok elterjedését; kialakítani egy összeurópai üzleti modellt és gyakorlatot a tömeges, alacsony értékű fizetések elszámolására.

A rendszer az EURO 1 infrastruktúráját használja, a bankközi és nagyobb értékű ügyfélfizetések elszámolására érvényes kockázatkezelési eljárások alkalmazása nélkül. A STEP 1-nek kétszintű tagsági rendszere van. Egyrészt tagja minden EURO 1 résztvevő, másrészt tag lehet bármely tagállamban székhellyel rendelkező bank, amely kiegyenlítő bankként valamely EURO 1 bankot megjelöli. Jelenleg hozzávetőleg 180 bank tagja közvetlenül a STEP 1-nek, és rajtuk keresztül mintegy 8000 bank részére lehet közvetve fizetési megbízásokat eljuttatni.

EBA STEP 2

Az EBA 2001-ben kezdte el kidolgozni egy új rendszere, a STEP 2 alapelveit, amely a bankok még szélesebb köre számára nyújtott szolgáltatásokat. A rendszerbe a bankok nem egyenként küldik a tranzakciókat, hanem egyszerre több ezret kötegelve (vagyis sok átutalást egy nagyobb adatállományban). Ez a módszer sokkal nagyobb számú átutalás továbbítását teszi lehetővé jelentős költségmegtakarítás mellett.

A rendszer működése a hazai, a GIRO Rt. által működtetett rendszerhez hasonló: a klíringtagok késő estig (22:00) kötegelve küldhetik be a tranzakciókat. A bankközi nettó pozíciók elszámolása reggel az EURO 1 rendszerben, a nap nyitáskor (7:30) történik, a klíringtagok a számukra érkezett tranzakciókat tartalmazó kötegeket egy órával később vehetik át. Azért, hogy az üzenetek automatikus feldolgozhatóságát biztosítsák, a rendszer az MT103+ üzenetszabvány szerinti tranzakciókat dolgoz fel (a nemzetközi számlaszám és a címzett bank SWIFT-kódját kötelező megadni). Ezen túlmenően a SWIFT új, elszámolóházak számára kidolgozott XML alapú üzeneteit is fel fogja tudni dolgozni.

3. AZ EURÓPAI UNIÓBAN FOLYAMATBAN LÉVŐ VÁLTOZÁSOK

A fizetési rendszerre és a pénzforgalomra vonatkozó szabályozás várható változásai az EU-ban

A mára kialakult uniós pénzforgalmi szabályozás sokrétű és szerteágazó, alkalmazása emiatt nehézkes. Ezt a helyzetet felismerve az Európai Bizottság javaslatot készít a szabályozás egységesítésére, a szabályok további harmonizálására, azaz egy koherens jogszabályi környezet kialakítására. A változásokat a hazai szabályozásban is követni kell, a gyakorlatban pedig a hitelintézeteknek már a csatlakozás időpontjától alkalmazniuk kell a rendelkezéseket.

A TARGET továbbfejlesztése

A TARGET jelenlegi változata sikeresen működik, teljesítette a fő célkitűzéseket, azonban heterogén jellege és a decentralizáltságból adódó hiányosságok felvetették a funkciók további harmonizálásának szükségességét és a költségek csökkentésének igényét.

A leghatékonyabb és legbiztonságosabb megoldás egyetlen, központi rendszer üzembe állítása lenne, amelyhez minden tagállam jegybankja és kereskedelmi bankja csatlakozhatna. Ez a centralizált modell azonban amellet, hogy komoly át-

alakítást kívánna a nemzeti rendszerekben, politikailag is nehezen kivitelezhető, hiszen nehéz kompromisszumra jutni abban a kérdésben, hogy melyik ország rendszerét használják a többiek, és hol működjön a rendszer.

Az EKB Kormányzótanács 2002 októberében – többéves előkészítés után – határozott a TARGET továbbfejlesztéséről. Született egy dokumentum a TARGET 2 alapelveiről és struktúrájáról, amelyet a leendő felhasználók rendelkezésére bocsátottak. Az EKB irányításával, a nemzeti jegybankok bevonásával, és a kereskedelmi bankok véleményének kikérésével megkezdődött a műhelymunka az új rendszer működési feltételeinek kialakítása érdekében.

Úgy tűnik az EKB megtalálta azt a megoldást, amely hosszú távon elvezet a központosított rendszer kialakításához. A politikai döntés helyett a „piaci” versenyre bízzák a legjobb rendszer kiválasztásának feladatát. A deklarált elvek szerint a versenyképesség alapján dől majd el, hogy ki lesz a befutó, azaz hol lesz az európai fizetési infrastruktúra központja.

Páneurópai fizetési rendszer létrehozása a tömeges fizetési forgalom elszámolására – EBA STEP 2

Hatékonysági szempontból a tömeges, alacsony értékű fizetések lebonyolításának legjobb megoldása egyetlen olyan európai elszámolási rendszer létrehozása lenne, amely feldolgozná az összes belföldi és tagállamok közötti fizetési megbízást. A jelenlegi nemzeti elszámolási rendszerek megszűnnének, és az összes bank közvetlenül vagy közvetve csatlakozna a központi elszámolóházhoz. Egy ilyen rendszerben a tranzakciók rendkívül magas száma, és az egységes szabályozás alapján biztosítani lehetne, hogy megszűnjön minden különbség a belföldi és a nemzetközi fizetések feltételei között, és a díjak nagyon alacsonyak legyenek.

Az EBA által 2002. évben elindított STEP 2 rendszer tulajdonképpen a magán-szektor által kezdeményezett kísérlet az előzőekben ismertetett páneurópai elszámolóház létrehozására. A rendszer feltételrendszere a jelenlegi próbaüzem tapasztalatai alapján folyamatosan változik, szolgáltatásai bővülnek. Mivel a projektet több európai banki társulás is támogatja, van rá esély, hogy végre létrejön a szabályozók által hiányolt infrastruktúra a tagállamok közötti tömeges, alacsony értékű fizetések teljesítésére.

A TARGET2 mint a páneurópai SSP

A TARGET2 alapelvei

Az EKB kormányzótanácsa 2002. október 24-én stratégiai döntést hozott a TARGET következő generációjáról, mely a TARGET2 nevet viseli. E döntés szerint¹ a TARGET2 egy több platformból² álló rendszer lesz, mely a következő elveken alapul:

- magas fokú harmonizáltság az európai uniós országok rendszerei között,
- egységes díjak az alapszolgáltatásokra (határon belül és határon átmenő),
- költséghatékonyság,
- a TARGET tagok teljes egyenlősége.

¹ Az eredeti koncepció az év során jelentősen módosult.

² Számítástechnikai rendszer, amelyen az RTGS (Real Time Gross Settlement, esetünkben a VIBER) működik.

A 3 NCB közös ajánlata az SSP megvalósítására

2003. július 29-én a három jegybank (Bundesbank, Banca d'Italia, Banque de France –3 NCB) bejelentette, hogy együtt pályáznak a SSP megvalósítására és üzemeltetésére.

Az ajánlat alapelvei

- Az új rendszer *teljesíti a felhasználói követelményeket* – a TARGET Working Group (TWG) kidolgozta a „TARGET2 user requirements (October2002)” dokumentumot, mely az európai bankközösség igényeit tartalmazza.
- Az új rendszer *biztosítja a tagok egyenlőségét* – egy ország bankjai sem élveznek előnyt, a költségviselés meghatározott elvek szerint történik, a 3 NCB a rendszert a résztvevő jegybankok (melyek a rendszer tulajdonosai lesznek) nevében működteti.
- Az új rendszer *megőrzi a decentralizált működés elvét* – továbbra is a jegybankok állnak kapcsolatban a saját bankjaikkal, a TARGET2-re történő felkészítés és migrálás a jegybankok feladata.
- Az új rendszert *2007. január 1-re szállítani kell* – a rendszer szakaszos indulására nincs mód, a kötelező alapfunkciókat az indulástól kezdve szolgáltatni kell.

Az ajánlat leírása

- Moduláris felépítés („building block” approach)
Jelenleg *egyetlen már működő RTGS sem* felel meg teljes mértékben a TARGET2 követelményeknek. A munkamegosztás a 3 jegybankot tekintve a következő:
⇒ A *Banque de France* területe az ügyfél szolgáltatás (customer related services), statisztikai adatszolgáltatás, ügyfél adatbázis, interfész kidolgozása a kapcsolódó (pl. értékpapír elszámolási) rendszerekhez (ASI: ancillary system interfész), valamint a projekt koordináció a rendszer fejlesztése folyamán.
⇒ A *Deutsche Bundesbank* felelőssége a fizetési modul (interfész, sorkezelés, RTGS számlavezetés), az információ és monitorozás, valamint a technikai koordináció a fejlesztés során.
⇒ A *Banca d'Italia* felelős a kommunikációs infrastruktúráért, a háttér tartalék egységért (contingency modul) és a nem alapszolgáltatások funkciók fejlesztéséért: a központi bankok ügyfélszámla vezetése (home accounting modul – HAM), a kötelező tartalék elszámoló modul és a jegybanki rendelkezésre állás (standing facilities) modulok.
- Kötelező és opcionális funkciók listája
⇒ kötelező modulok:
  - fizetési modul (payments module /PM/)
  - interfészek, sorkezelés, RTGS számlakezelés
  - információs és ellenőrző modul (information and control module – ICM)
  - monitoring, statisztika (static data management)
  - tartalék rendszer (contingency module)
 ⇒ kiegészítő, opcionális modulok (additional standard modules)
  - központi banki számlavezetési modul (home accounting module – HAM)
  - ügyfél adatkezelés (client data management)
  - adattárolás
  - egyéb szolgáltatások (other additional services)
  - kötelező tartalék kezelés (reserve management module – RM)

- jegybanki rendelkezésre állás (standing facilities – SF)
A kötelező modulokhoz kevés számú standard interfész tartozik. Az opcionális modulok használata nem kötelező, erről minden központi banknak nyilatkoznia kell.
- Üzleti ajánlat, költségek, finanszírozás
A három jegybank (3 NCB) teljes szolgáltatási csomagot nyújt a jegybankoknak:
⇒ A SSP kifejlesztése szerződéses megállapodás szerint történik (3 NCB és a résztvevő jegybankok között)
⇒ A 3 NCB nemcsak kifejleszti, hanem működteti is a rendszert.
⇒ A szoftver értéke a résztvevő jegybankok könyveiben lesz kimutatva, a technikai eszközök a 3 NCB könyveiben.
⇒ A SSP finanszírozása és a díjak struktúrája kidolgozás alatt áll.

A TARGET2 irányítási rendszere

A Kormányzótanács a TARGET2 alapelvei és struktúrája („TARGET2: Principles and structure”) című, 2002. októberi jelentésében három irányítási szintet határozott meg.

- A jelenlegi helyzetnek megfelelően az *első döntéshozó szint* (Level 1 /L1/) az EKB Kormányzó tanácsa, mely minden jelentős (hazai és határon átnyúló) TARGET2-re vonatkozó kérdéssel kapcsolatban dönt: alapfunkciók (core services), közös költségvetési módszer, egységes díjstruktúra stb. A tanácsadó testület a PSSC (Payment and Settlement System Committee).
- A *második döntési szint* (L2) a résztvevő jegybankokból áll (a közös platform tagjaiból, valamint az esetleges saját RTGS platformot működtető jegybankokból) áll. Miután nagy a valószínűsége, hogy a SSP-hez minden jegybank csatlakozik, így a TARGET2 nem lesz multiplatform rendszerű, ezért az első és második irányítási szint közötti különbség nem lesz markáns.
- A *harmadik döntési szint* (L3) a rendszer működtetésének technikai jellegű kérdéseire vonatkozik, a SSP esetében a három jegybankot (3G) jelenti.

Az irányítási szintek szervezetének kialakítása, a hatáskörök, a döntések elvei (egy tag egy szavazat), az „out” országok részvétele stb. kérdések még döntés előtt vannak.

4. A MAGYAR BANKRENDSZER CSATLAKOZÁSA

A magyar bankrendszer csatlakozása a TARGET 2-höz

Jelenleg a TARGET1 működik. A bankokkal egyetértésben az MNB úgy döntött, hogy nem csatlakozik hozzá. Egyrészt azért, mert nem lett volna sok tétel, másrészt mert kiderült, hogy elindul a TARGET2, és mire megtérült volna, már megszűnik a TARGET1. Ezek után (hogy nem csatlakoztunk) a bankok levelező banki szolgáltatás keretében tudják lebonyolítani a forgalmukat, ezen kívül a bankoknak lehetőségük van arra, hogy külföldi anyabankjuk segítségével, vagy más külföldi bankoknál számlát nyitva a TARGET1-en keresztül tudjanak fizetéseket teljesíteni, sőt használható euró fizetésekre a EURO1 rendszer, illetve az 50 000 euró alatti tételekre használható a STEP2 is. Emellett létezik a forint nagy értékű fizetésekre a VIBER.

A TARGET2-höz csatlakozó európai bankok a rendszer indulásakor a következő három ún. Window-ban fognak csatlakozni a rendszerhez. Mindegyik csoportban egy-egy alapító jegybank szerepel. Összesen 8, 7 és 6 bank van egy-egy csoportban. A negyedik csoport arra van fenntartva, hogy ha valaki nem veszi sikerrel az akadályt és ismételnie kell, akkor a negyedik csoportban újra tesztelhet.

A TARGET2 csatlakozásról 2005. januárjában mindenkinek nyilatkoznia kellett, minden jegybankelnöknek hivatalos levelet kellett írnia az ECB-be, hogy mikor tervezi a csatlakozást és mi módon. Az MNB erről megkérdezte a bankokat, és a bankok zöme úgy döntött, hogy nem a TARGET2 indulásakor csatlakoznak (ami abban az időpontban még 2007 január 1-je volt, azóta már az újabb dátum: 2007 november), hanem később. Egyenlőre ennyit tolódik, reménykedünk, hogy nem lesz több csúszás. A Magyar Nemzeti Bank most készíti a csatlakozási stratégiát, amiben számba veszi az egyes lehetőségek előnyeit, a hátrányokat, milyen döntési pontok vannak, és mi is lenne az optimális a számunkra.

A fenti elképzelés szerint egy magyar banknak a jövőben a következő lehetőségei lesznek. Ha Magyarország csatlakozik a TARGET2 -höz, akkor SSP (Singel Shared Platform) ország lesz. Ezzel egy időben a Nemzeti Bank számlavezetési szolgáltatásában közvetlen vagy közvetett tagként lehet csatlakozni. Tudjuk, hogy induláskor még nem leszünk tagok, viszont a magyar bankoknak lehetőségük van arra, hogy más jegybank számlavezetettjeként – tehát először számlaszerződést kell vele kötni – a közös platformon egy számlát nyithat, akkor akár közvetlen, akár közvetett tagként vagy egyszerűen más bank közvetett tagjaként is csatlakozhat. Ennek az a problémája, hogy minden kereskedelmi bank csak a saját jegybankjától kaphat napközbeni hitelkeretet, és ugyanakkor a kötelező tartalékot is a saját jegybankjánál kell teljesítenie.

A Single Shared Platform egy centralizált technikai megoldás, ugyanakkor decentralizált rendszer. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelmi bankok és a jegybank számlakapcsolata megmarad. Általánosságban a jegybank feladata a teljes ügyfélkapcsolat a résztvevőkkel (bankok és a kapcsolódó rendszerek) és azok mindenféle támogatása, ugyanakkor a migráció alatt felelős a tervezésért, a tesztelésért és egyáltalán az egész migrációs folyamat végrehajtásáért. Migrációnak azt hívjuk, amikor a bankok a TARGET1-ről átállnak a TARGET2-re, tehát ilyen értelemben Magyarország nem fog migrálni. Ugyanakkor lesznek olyanok is, akik most nem TARGET1 tagok, hanem újonnan csatlakoznak. A 10-es legutóbbi bővítési körben csatlakozott ország közül egyedül Lengyelország az, aki belépett a TARGET1-be.

A csatlakozás időpontja

Különböző stratégiai döntési pontok vannak, hogy mikor is csatlakozzunk a TARGET2-höz. Amíg a törvényes fizetőeszközünk a forint, addig a VIBER-t mindenképpen működtetni kell. A TARGET2-höz legkésőbb akkor kötelező csatlakozni, amikor az eurót bevezetjük, előtte opcionális, tehát ez egy döntési kérdés, hogy a fordulónapon csatlakozunk, vagy azt megelőzően.

A fordulónapon történő csatlakozás azt jelenti, hogy a VIBER egy pillanat alatt megszűnik és a következő naptól a TARGET2 lesz a hazai és a határokon átmenő fizetési megbízások kiegyenlítési rendszere. Ennek a bizonyos stratégiának lesz a feladata, hogy mit is javasoljunk. A fordulónapi csatlakozás hátrányos lehet, mert az egy veszélyes üzem, ha nem tudunk elindulni, mert akkor ott állunk fizetési rendszer nélkül. Viszont ha minél később csatlakozunk, a kereskedelmi bankjainknak annál később van esélye arra, hogy ezt a korszerű, gyors, olcsó fizetési rendszert használják.

A jelenleg érvényes döntés az, hogy az euró csatlakozásunkat megelőző fél évvel, háromnegyed évvel előbb csatlakozunk a TARGET2-höz, miközben még a forint rendszereink is működnek.

Költségek

Ebből a vizsgálati szempontból a hátrány az, hogy ha kisebb forgalmat bonyolítunk, akkor is fizetni kell a költségeket. Ez azért nem olyan veszélyes, mert a megtérülés nagyrészt a tételdíjakból történik, amit ha jól kalkuláltak, akkor fedezi a költségek túlnyomó részét, a fennmaradó veszteséget tőkearányosan kell viselni, a mi esetünkben 1,38 % (ez az EKB részjegy arányunk), ami azért alacsonyabb, mint a várható forgalmunk részaránya az összes forgalomból. Tehát a bankoknak nem kell félni, ők mindenképpen csak a tételdíjat fizetik, minden további kiadás a központ bankok költsége lesz.

A csatlakozás módja

A csatlakozásunk módja lehet „National Big Bang” illetve a „Phased approach”. Ez azt jelenti, hogy előírás az, hogy a fizetési megbízásokat a „payment modulban” (PM) kell teljesíteni, csak bizonyos nagyon kivételes esetekben lehet hazai számlavezető rendszerben illetve a HAM modulban teljesíteni. Erre, hogy ezt mindenki elérje 4 év átmeneti idő áll rendelkezésre, tehát ha valaki Big Bang módon csatlakozik az azt jelenti, hogy rögtön a végső stádiumnak megfelelő funkciókat használja. Maga a rendszer csak akkor indul el, ha az összes funkció működőképes, de az, hogy egy bank vagy a bankközösség mit használ, az 4 év alatt kell kialakuljon.

El kell döntenünk azt is, hogy megtartsuk-e az Inforex jegybanki számlavezető rendszert (illevé Bankmaster volt korábban a hazai számlavezető rendszer), vagy kapcsolódjunk a közös modulokhoz (HAM, RM, SF), ez is döntés kérdése. Ennek eldöntéséhez az MNB-nek meg kell vizsgálnia, hogy minden igényünket kielégíti-e a közös platform, illetve hogy mibe kerül annak jövőbeni használata.

5. A JÖVŐ FELADATAI

Az Európai Unióhoz, illetve a Gazdasági és Monetáris Unióhoz történő csatlakozásig még számos nyitott kérdés és megoldandó feladat áll mind a szabályozók, mind a hazai pénzügyi élet szereplői előtt. Ezek egyrészt a további jogharmonizációval kapcsolatosak, másrészt a rendszerek felkészülésére, illetve a páneurópai rendszerekbe történő betagozódásuk feltételeinek kialakítására vonatkoznak.

1. Felkészülés a szabályozás gyakorlati alkalmazására

Mint arról korábban már szóltunk, a jogharmonizáció még nem zárult le. Jelenleg is folyamatban van több jogszabály átvétele, és természetesen várható, hogy újabb közösségi joganyagok keletkeznek. Az MNB figyelemmel kíséri a változásokat, és a hazai jogi környezet kialakításába bevonja a bankrendszert, ugyanakkor aktív közreműködést vár a piac szereplőitől is.

Erre két okból is szükség van. Egyfelől a különböző uniós szervezetek már a csatlakozás előtt is lehetőséget biztosítanak arra, hogy a csatlakozó országok elmondják véleményüket, és ezt ki kell használni saját nemzeti érdekeink képviselőjére. Másfelől a közösségi jog már most olyan szigorú feltételeket és határidőket szab például a tömeges, alacsony értékű fizetések teljesítésének szabályaival kapcsolatban, amelyeket csak abban az esetben lesz képes betartani a magyar bankrendszer, ha már most megkezdzi a gyakorlati felkészülést.

A még nem hatályos szabályok nagy része legkésőbb a csatlakozáskor életbe lép. Habár a nemzetközi szabványok átvételét a szabályozók a pénzforgalmi jogszabályokban kötelező előírásokkal támogatták, az alkalmazás gyakorlati feladata a bankszektoré. A hitelintézeteknek fel kell mérniük, hogy a jelenlegi levelező banki kapcsolatrendszereken keresztül képesek-e betartani a vonatkozó irányelv által előírt teljesítési határidőket, a tranzakciókat – a radikálisan csökkenő díjak ellenére – veszteség nélkül lebonyolítani, az ügyfelek tájékoztatását korrektül megoldani. Amennyiben lehetséges és célszerű, fel kell készülni a STEP 1, illetve a STEP 2 rendszerbe történő belépésre.

Hasonlóképpen, az elektronikus fizetési eszközökre vonatkozó további szabályok átvétele még szorosabb együttműködést kíván a kártyakibocsátó és elfogadó bankoktól a visszaélések visszaszorítása érdekében.

2. TARGET-csatlakozás

Már korábban is felmerült az a lehetőség, miszerint a hazai bankrendszer már az euró bevezetése előtt, közvetlenül az EU-csatlakozás után igénybe vehesse a jelenleg működő TARGET szolgáltatásait.

Ez oly módon történhetne, hogy a forint átutalási forgalom lebonyolítását végző VIBER mellett kialakítunk egy másik valós idejű, bruttó elszámolási rendszert, amely euróban biztosítaná a fizetési megbízások teljesítését. Ez a rendszer az euró bevezetésének időpontjáig párhuzamosan működne a forint-VIBER-rel, majd vagy megszűnne, vagy átvinné annak helyét, hiszen akkor már csak egy elszámolási rendszerre lenne szükség. Az euró-VIBER a jelenlegi nem eurórendszerbeli országok rendszereinek mintájára csatlakozhatna a TARGET-hez, és a hazai bankok ezen keresztül bonyolíthatnák belföldi, illetve nemzetközi bankközi és nagy összegű ügyfélfizetéseiket euróban.

Az MNB döntése alapján a TARGET1-hez már nem csatlakozunk, hanem azonos elvek figyelembevétele mellett majd a TARGET2-höz.

3. Csatlakozás a TARGET 2-höz

A TARGET 2 kialakítása megkezdődött, a rendszer felépítéséhez, alapelveinek, működési szabályainak megfogalmazása mára befejeződött. A gyakorlati megvalósítás mikéntje rendkívül fontos a belföldi pénzforgalom szempontjából is, hiszen előbb-utóbb ez lesz az a rendszer, amelyhez illeszkednie kell a hazai infrastruktúrának. A TARGET 2 filozófiája miatt már most meg kell kezdeni a közös gondolkodást a VIBER jövőjéről. El kell dönteni, hogy versenybe szállunk-e saját rendszerünkkel önállóan, vagy csatlakozunk az úgynevezett közös platformhoz, és igénybe vesszük valamely más tagállam jegybankjának fizetési szolgáltatásait. A két lehetőség eltérő technikai felkészülést és szerepvállalást kíván a rendszert üzemeltető MNB-től, és a szolgáltatásait igénybe vevő bankszektortól. A döntést a hazai piaci szereplők igényeit szem előtt tartva közösen kell meghozni.

4. Az euró bevezetése a fizetési rendszerben

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás után a hazai pénzügyi rendszernek meg kell kezdenie a felkészülést az euró bevezetésére. Az átállás az eddigi gyakorlat szerint úgy történt, hogy először számlapénzként, majd – hosszabb-rövidebb (*Az eurót*

első lépcsőben bevezető 11 tagállam esetében az átmeneti időszak hossza 3 év volt, míg a később csatlakozó Görögországnál már csak egy év.) átmeneti időszak után – készpénzként jelent meg a közös pénz. Az átmeneti időszakban a számlatulajdonosok felkészültségüknek megfelelően dönthettek az átállás időpontjáról, de elvileg akár az időszak végéig is várhattak, és addig párhuzamosan használhatták a közös és a nemzeti pénznemet. Ez a lehetőség azonban a pénzügyi szektorra és ezen belül a fizetési rendszerekre jelentős többletterheket rótt, hiszen mindkét pénznemben biztosítani kellett a fizetési forgalom zökkenőmentes működését.

A fizetési infrastruktúra átállítása a pénzügyi szektortól és a fizetési rendszereket üzemeltető intézményektől komoly felkészülést igényel, hiszen – még ha lesz is átmeneti időszak – a rendszereknek az első pillanattól kezdve képesnek kell lenniük kezelni az euróban adott megbízásokat. Ez egyaránt vonatkozik a főként a pénzpiacot kiszolgáló nagybani, illetve a tömeges, alacsony értékű fizetések elszámolását biztosító rendszerekre.

IRODALOMJEGYZÉK

Honlapok

Magyar Nemzeti Bank: www.mnb.hu
 Európai Központi Bank: www.ecb.int
 Európai Monetáris Intézet: www.ecb.int/EMI
 Európai Unió és intézményei: www.europa.eu.int
 Euró Banki Társulás: www.eba.org
 Európai Fizetési Tanács: www.europeanpaymentscouncil.org
 Banki Szabványok Európai Bizottsága: www.ecbs.org
 BIS-CPSS Bizottság: www.bis.org

Felhasznált irodalom

Magyar Nemzeti Bank

Az MNB szerepe a fizetési rendszerben és a pénzforgalom szabályozásában (2001)
 A magyar fizetési rendszer (2001)
 Új nemzetközi pénzügyi szabványok bevezetése Magyarországon (2001)

Európai Központi Bank

Payment and securities settlement systems in accession countries (2002)
 Minimum common performance features of RTGS systems within TARGET (2002)
 TARGET 2: principles and structure (consultation document 2002)
 Improving cross-border retail payment services – Progress report (September 2000)
 Towards an integrated infrastructure for credit transfers in euro (November 2001)
 TARGET annual reports

Európai Monetáris Intézet

The changeover to the single currency (1995)

Közös Piac Fizetési Rendszerekkel Foglalkozó Munkacsoportja

Minimum common features for domestic payment systems (September 1993)

BIS-CPSS Bizottság

Core principles for systemically important payment systems (2001)

Európai Bizottság

A possible framework for the Single Payment Area in the Internal Market (2002)

Implementing the framework for financial markets: action plan (1999)

„Ninety-nine days to go” – Speech by Romano Prodi and „Towards a single payment area” – speech of Tommaso Padoa-Schioppa (member of the ECB Executive Board) at the conference on payments in euro in the internal market (September 2001)

Európai Fizetési Tanács

Euroland: Our single payment area – White paper (May 2002)

Banki Szabványok Európai Bizottsága

IBAN implementation guideline (2000)

IPI implementation guideline (1999)